

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**YUGOSLAVYA’NIN DAĞILMASI
SÜRECİNDE TÜRKİYE’NİN
ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİ KRİZE
YÖNLENDİRME ÇABALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

HAZIRLAYAN

PROF. DR.

ABDÜLKADİR BAHARÇİÇEK

İNAN YILDIRIMLIDAL

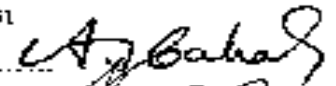
MALATYA 2015

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
**YUGOSLAVYA’NINDAĞILMASI
SÜRECİNDE TÜRKİYE’NİN
ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİ KRİZE
YÖNLENDİRME ÇABALARI**
MASTIR TEZİ

DANIŞMAN
PROF. DR.
ABDÜLKADİR BAHARÇİÇEK

HAZIRLAYAN
İNAN YILDIRIMLIDAL

Jürimiz 12.06.2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu yüksek lisans tezini (oybirliğiyle ~~onaylanmıştır~~) ile başarılı bulunarak Siyaset Bilimi ve Kurum Yönetimi Anabilim, Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvan Ad Soyadı	İmzası
1. Prof. Dr. Abdulkadir Baharçicek	
2. Doç. Dr. Ahmet TUNÇ	
3. Yard. Doç. Dr. İsmail ARPACI	
4.	
5.	
6. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih vesayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.	

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Yugoslavya’nın Dağılması Sürecinde Türkiye’nin Uluslararası Örgütleri Krize Yönlendirme Çabaları” başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün kaynakların, hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

.../.../2015

İnan YILDIRIMLIDAL

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim sadece İnönü Üniversitesi yerleşkesinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin ... yıl süre ile erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

.../.../2015

İnan YILDIRIMLIDAL

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın her aşamasında yardım, öneri ve desteğini esirgemedi beni yönlendiren danışman hocam Sayın Prof. Dr. Abdülkadir BAHARÇİÇEK'e;

Balkanlara ilişkin yapmış olduğu çalışmalar ve verdiği tavsiyeler ile yoluma ışık tutan değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Alper ARISOY'a ve Doç. Dr. Birgül DEMİRTAŞ'a;

Çalışmanın gelişmesinde ve düzenlenmesinde kıymetli fikirleri ile katkıda bulunan sevgili arkadaşlarım Fidan KAYA, Muhammed YÖNDEM, Ozan AKIN, İbrahim PAŞAYİĞİT ve Ali SAYGIN'a;

Ayrıca, tüm hayatım boyunca olduğu gibi yüksek lisans çalışmalarım süresince de benden desteklerini esirgemeyen değerli AİLEM'e ve özellikle annem Meryem YILDIRIMLIDAL'a

Teşekkür ederim.

ÖZET

Bu çalışma Türkiye'nin, dış politika ajandasında en önemli bölgelerden biri olarak yer alan Balkanlarda, 1990'lı yıllarda yaşanan krize uluslararası örgütler nezdinde vermiş olduğu tepkiyi ve girişimleri araştırmaktadır. Çalışmada öncelikle, konunun anlaşılmasında katkı sağlayacağı değerlendirilen Balkanlar coğrafyası açıklanmış, Yugoslavya devletinin yapısı incelenmiş ve dağılma süreci tarihi bir vaka olarak araştırılmıştır. Yaşanan kriz; Türkiye'nin bölge ile olan tarihi ve kültürel bağları, ekonomik ilişkileri ve halklar arasındaki yakınlık sebebi ile Türkiye'nin bir uluslararası aktör olarak dâhil olması gereken bir olay olmuştur. Türkiye olaylara öncelikle Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünün korunması yönündeki politikası ile dâhil olmuş, parçalanma kaçınılmaz hale geldiği zaman ise politika başta Boşnaklar olmak üzere bölgedeki halkların güvenliği, bağımsızlığı ve çatışmanın son bulması yönüne kaymıştır. Türkiye'nin girişimlerinin karakteristik özelliklerinden en belirgin olanı başta BM olmak üzere NATO, AB ve İİT gibi örgütlerin dikkatini krize çekme çabası olmuştur. Türkiye'nin girişimleri irdelendiğinde ise girişimin yapıldığı örgütte sahip olduğu pozisyonun girişimlerin sonuçlarında doğrudan etkili olduğu açığa çıkmıştır. Sonuç olarak, Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi üyeliği ve AB'ye tam üyelik gibi örgütler nezdindeki diplomatik etkisini arttırma çabalarının Türk Dış Politikasının temel hedeflerinden biri olmaya devam etmesi gerektiği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yugoslavya, Uluslararası Örgütler, Bosna Hersek, Balkanlar, Türkiye

ABSTRACT

This study investigates Turkey's responses and initiatives to the crisis of the Balkans, one of the most important regions in Turkish foreign policy agenda, in the 1990s before international organizations. In this study, firstly the Balkans geography, which was evaluated that it can contribute to understanding of the study, was clarified; then the structure of Yugoslavia is examined and disintegration process is investigated as a historical case. The crisis has become an event that should be included by Turkey as an international actor because of historical and cultural ties between Turkey and the region, economic relations and closeness between peoples. Turkey first of all has involved to the events with policy towards the preservation of Yugoslavia's territorial integrity, when the fragmentation becomes inevitable; the policy shifted to direction of security and independence of people, notably Bosnian, in the region and end up of the conflict. The most distinct characteristic feature of Turkey's initiatives is to call attention to international organizations such as notably the UN, NATO, the EU and the Organization of Islamic Cooperation. When Turkey's attempts examined, the position of Turkey in the organization in which the attempts has been made has increased to be effective in the results of these attempts. As a result, it was understood that, the efforts for increasing her diplomatic influence before international organizations such as Turkey's membership of the UN Security Council and full membership of the EU should continue to be one of the main goals of Turkish Foreign Policy.

Key Words: Yugoslavia, International Organizations, Bosnia and Herzegovina, Balkans, Turkey

ÖZGEÇMİŞ

Şanlıurfa'nın Halfeti ilçesinde 05.10.1989 tarihinde doğdu. İlköğretimini ve orta öğretiminin büyük kısmını bu şehirde, orta öğretiminin kalan kısmını Malatya Battalgazi'de tamamladı. Battalgazi Yabancı Dil Ağırlıklı Lisesi (YDA)'ni birincilikle bitirdi. Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünden 2012 yılında mezun oldu. Kısa bir dönem Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü'nde Hava Trafik Kontrolörü olarak çalıştı. Halen Ekonomi Bakanlığı Ürün Güvenliği ve Denetimi Genel Müdürlüğü'nde Dış Ticaret Uzman Yardımcısı olarak çalışmaktadır ve İnönü Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı'nda yüksek lisans öğrencisidir. İleri düzeyde İngilizce ve başlangıç düzeyinde Almanca bilmektedir.

YUGOSLAVYA’NIN DAĞILMASI SÜRECİNDE TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİ KRİZE YÖNLENDİRME ÇABALARI

İnan YILDIRIMLIDAL

İÇİNDEKİLER

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE YÖNTEMİ.....	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
1.2. Araştırmanın Amacı	2
1.3. Araştırmanın Hipotezi	2
1.4. Araştırmanın Yöntemi	3
1.5. Araştırmanın Sağlayacağı Yararlar	4
1.6. Araştırmanın Sınırı	4
1.7. Araştırmanın Anahtar Kelimeleri	5
2. YUGOSLAVYA SOSYALİST FEDERASYONU.....	6
2.1. Yugoslavya Sosyalist Federasyonu’na Genel Bakış	6
2.2. Balkanlar Coğrafyası	10
2.3. Yugoslavya Devletinin Tarihsel Gelişimi	12
2.3.1. Sosyalizm Öncesi Dönem	13
2.3.2. Sosyalist Yugoslavya Dönemi	15
2.3.3. 1974 Anayasa Reformu ve Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti	16
2.3.3.1. Federe Devletler	18
2.3.3.2.Özerk Bölgeler: Kosova ve Voyvodina	21
3. YUGOSLAVYA’NIN DAĞILMA SÜRECİ VE İÇ SAVAŞ	24
3.1. Dağılma Süreci: Yatay ve Dikey Sebepler	24
3.2. İç Savaş	27

3.2.1. Bosna Savaşı	30
3.2.2. Kosova Sorunu	34
4. YUGOSLAVYA’NIN DAĞILMA SÜRECİNDE TÜRKİYE’NİN TUTUMU	37
4.1. Yugoslavya’nın Dağılma Süreci Sırasında Türkiye’nin Siyasal Yapısı, Ekonomik Yapısı, Dış Politika Anlayışı ve Uluslararası Düzendeki Konumu	37
4.1.1. Siyasal Yapı	37
4.1.2. Ekonomik Yapı	44
4.1.3. Dış Politika Anlayışı	51
4.1.4. Uluslararası Düzendeki Konumu	57
4.2. Türkiye’nin Bölge İle Tarihsel ve Kültürel Bağları	60
4.3. Türkiye’nin Bosna ve Kosova Krizleri Döneminde Uluslararası Örgütlerdeki Pozisyonu	69
4.3.1. Türkiye’nin BM’deki Pozisyonu	69
4.3.2. Türkiye’nin NATO’daki Pozisyonu	71
4.3.3. Türkiye’nin AB’deki Pozisyonu	74
4.3.4. Türkiye’nin İİT’deki Pozisyonu	77
4.4. Türkiye’nin Yugoslavya’nın Dağılma Sürecindeki ve Savaşdaki Tutumu	79
5. TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİ KRİZE YÖNLENDİRME ÇABALARI	86
6. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	91
KAYNAKÇA	100

TABLÖLAR

Tablo 1: Dönemin Dışışleri Bakanları.....	43
Tablo 2: Yıllara Göre Dış Ticaret (1989-1995)	48
Tablo 3: Yıllara Göre Büyüme (1989-1995)	49
Tablo 4: Yıllara Göre Enflasyon (1990-1995)	49
Tablo 5: Yıllara Göre Toplam Dış Borç (1990-1995)	50

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
ANAP	: Anavatan Partisi
ASALA	: Ermenistan'ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu
AVNOJ	: Yugoslavya Halk Kurtuluş Savaşı Antifaşist Konseyi
BİLGESAM	: Bilge Adamlar Stratejik Araştırma Merkezi
BM	: Birleşmiş Milletler
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DYP	: Doğru Yol Partisi
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
HP	: Halkçı Parti
IFOR	: Bosna Uygulama Kuvveti
İİT	: İslam İşbirliği Teşkilatı
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İSEDAK	: İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi
JNA	: Yugoslav Ulusal Ordusu
KFOR	: Kosova Gücü
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türkiye Cumhuriyeti
LDK	: Kosova Demokratik Birliği Partisi
MDP	: Milliyetçi Demokrasi Partisi
MGK	: Milli Güvenlik Konseyi
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi
SHP	: Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
UÇK	: Kosova Kurtuluş Ordusu
UNHCR	: BM Mülteciler Yüksek Komiserliği
UNITAF	: Birleşmiş Milletler Birleşik Görev Kuvveti
UNMIC	: BM Kosova Geçici Yönetimi
UNOSOM	: Birleşmiş Milletler Somali Operasyonu
UNPROFOR	: BM Koruma Gücü
YFHC	: Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti
YKP	: Yugoslavya Komünist Partisi
YSFC	: Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE YÖNTEMİ

Çalışmanın ilk bölümünde araştırmanın teorik arka planı açıklanmaya çalışılacak; araştırmanın konusu ve önemi ile amacı belirtilerek başlanacaktır. Birinci bölümde devamla, araştırmanın hipotezi açıklanacak, çalışmanın sonucunda elde edilmesi planlanan çıktılar okura sunulacaktır. Müteakiben araştırmanın yöntemi, sağlayacağı yararlar ve hipotezin doğruluğu test edilirken sadık kalınan sınırlar belirtilecektir. Son olarak araştırmada geçen anahtar kelimeler ve tanımlar ile kısaltmalara yer verilecektir.

1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Balkanlar, gerek coğrafi olarak Türkiye'nin Avrupa kıtasına uzantısını teşkil etmesi, gerekse de Türk ulusunu şekillendiren tarihi süreçte özel konuma sahip olması ve Avrupa Birliği'ne üyelik hedefi bağlamında geleceğe dönük büyük potansiyel içermesi sebebi ile Türk dış politikasında büyük öneme haiz olmuştur. Yugoslavya'nın dağılması süreci ve devamında ortaya çıkan istikrarsızlık uluslararası barış açısından tehlikeli boyutlara ulaşmış, bölge 1990lı yıllarda tahrip gücü yüksek savaflara ve soykırıma şahit olmuş, barış ve istikrar uluslararası müdahaleyle ancak sağlanabilmiştir. Bu tez çalışması, Yugoslavya iç savaşı sırasında Türkiye'nin bazı uluslararası örgütleri krize yönlendirme çabalarının bir değerlendirilmesi olarak planlanmış ve kaleme alınmıştır. Bu çalışmada Josip Broz Tito'nun ölümünden sonraki dönemde artan etnik çekişmeler, ekonomik bunalım ve Doğu Avrupa'daki değişiklikler ile 1980'lerin sonlarında başlayan, 2000'li yıllara kadar yaklaşık 20 yıl süren kanlı ve bir o kadar da iz bırakan bir süreç sonunda Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin yedi ayrı egemen ülkeye bölünmesi incelenecek, savaşın ve bölünmenin yaşandığı yıllarda Türkiye'deki siyasi ve ekonomik durum ile mezkûr olayın dönemin dış politikasındaki yeri irdelenecek ve Türkiye'nin bazı uluslararası örgütler nezdindeki girişimlerine ilişkin değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Türkiye topraklarının %5'inin yer aldığı ve toprak parçasının küçüklüğüne bakılmaksızın Türkiye'nin kimlik vurgusunda hep yer edinmiş bir bölge olarak Balkanlar akademik çalışmalarda her daim yer bulabilen bir konudur. Bölge, ülkemizin dış politika ajandasında hem stratejik, hem de insani ve kültürel boyutlarıyla üst

sıralarda olmuştur. Dolayısı ile hem Türkiye ile bölge arasındaki tarihsel bağlar, hem de Türkiye’de yaşayan Balkan asıllı vatandaşlar ve Balkanlardaki Türk ve Müslüman nüfus sebebi ile bölgede yaşanan iç savaşın etkileri hem yakinen hissedilmiş hem de yankı bulmuştur. Hal böyle olunca, siyasi iradenin toplumda bu kadar yankı bulan bir olaya ilişkin belirlediği politikalar ve yapmış olduğu girişimler bittabi önem arz etmektedir. Bahse konu politikalar ve girişimler dönemin konjonktürünü yansıttığı gibi Balkanlara ilgi duyan araştırmacılar için de Türkiye’nin Balkanlar coğrafyasının bu en kanlı ve karanlık döneminde üstlendiği duruşu anlama açısından bir rehber görevi görecektir.

1.2. Araştırmanın Amacı

1990’lı yılların siyasi konjonktürü, Balkanlar bölgesine hem dış hem de iç politikasında büyük önem veren Türkiye’nin bölgeye gerektiği kadar ilgi göstermesine ve krize etkin sonuçlar doğuracak şekilde müdahale etmesine engel olmuştur. Bu olumsuzluklara rağmen Türkiye, sorunların uluslararası toplum girişimleri ile çözülmesi konusunda imkânlar dâhilinde girişimlerde bulunmuştur. Bu çalışmada amaçlanan ve elde edilmesi beklenen çıktı, incelenecek olan uluslararası örgütlerdeki temsil gücü, kapasitesi, örgütü yönlendirebilme yeteneği ve etkinliğinin Türkiye’yi; önem verdiği bir bölgede yaşanan krizler konusunda yaptığı girişimlere rağmen bahse konu örgütlerin dikkatini bölgeye ve krize çekmekte yetersiz kıldığıdır.

1.3. Araştırmanın Hipotezi

1990’lı yıllar, Balkanlarda tahrip gücü yüksek çatışmaların yaşandığı ve bölgenin sınırlarının yeniden çizildiği dönem iken Türkiye’de ise kimi zaman azınlık hükümetlerinin kimi zaman koalisyonların kurulduğu istikrarsız dönemlerdir. Birçok sebepten ötürü Türkiye’nin dış politika ajandasında üst sıralarda yer bulan Balkanlarda yaşanan söz konusu gelişmelere Türkiye’nin tepkisiz ve girişimsiz kalması elbette ki beklenemez. Bu çalışmada, Yugoslavya’nın dağılmasını takip eden yıllarda ortaya çıkan Hırvatistan ve Bosna Savaşları ile Kosova sorununda Türkiye’nin Birleşmiş Milletler, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), Avrupa Ekonomik Topluluğu (Avrupa

Birliği), Avrupa Konseyi, İslam Konferansı Örgütü (İslam İşbirliği Teşkilatı) ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı nezdinde yapmış olduğu girişimler irdelenecek, bu örgütlerin dikkatini bölgeye çekmede ne derece etkili olduğu değerlendirilecektir.

Hırvatistan ve Bosna savaşlarında uluslararası toplumun müdahalede geç kaldığı ve kullanılan yöntemlerle krizin derinleşmesine sebep olduğu, Kosova sorunda ise kısmen başarılı bir müdahalede bulunduğu bilinmektedir. Bu bilgi ışığında çalışma sonucunda ulaşılması beklenen çıktı Türkiye'nin krize duyarsız kalmadığı ve yukarıda sayılan örgütler nezdinde gerekli girişimlerde bulunduğu lakin söz konusu örgütlerin karar alma mekanizmaları içerisinde örgütü yönlendirebilecek bir ağırlığa sahip olmadığından ötürü bu girişimlerinde istediği sonuçları elde edemediğidir.

1.4. Araştırmanın Yöntemi

Türkiye'nin yakın tarihte Balkanlarda meydana gelen krizde bazı uluslararası aktörleri krize müdahil etme gayretlerindeki yeterliliğin tartışılacağı bu tez çalışmasına ilk olarak bölgenin coğrafi tanıtımı ve Sosyalist Yugoslavya öncesi dönemin irdelendiği kısımlarla başlayacak, bahse konu savaşların evveliyatı durumundaki Yugoslav Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin 1974'teki anayasa reformundan sonra kazandığı yapı özerk bölgeler olan Kosova ve Vovodina da dâhil edilerek incelenecektir. Çalışmanın tarihsel arka planında devamla Tito'nun ölümü ve Yugoslavya'nın dağılma süreci ile dönemin Türkiye'si yer edinecek, Türkiye'nin 1990lı yılları yönetim, dış politika ilkeleri, ekonomik kapasite ve uluslararası düzende işgal ettiği pozisyon alt başlıklarında açıklanacaktır. Yugoslavya'nın dağılma süreci Hırvatistan ve Bosna savaşları ile Kosova sorunu konuları detaylandırılarak okuyucuya sunulacak ve tarihsel kısım tamamlanacaktır.

Türkiye'nin mezkûr krize ilişkin yapmış olduğu girişimleri ve göstermiş olduğu çabaları daha iyi anlayabilmek için araştırmada Türkiye'nin bölge ile tarihsel ve kültürel bağlarına ve savaş yıllarındaki tutumuna da yer verilecektir. Bunların yanında, Türkiye'nin BM, AB, NATO, Avrupa Konseyi, İslam İşbirliği Teşkilatı ve AGİT içerisindeki pozisyonları, araştırmanın ulaşılması hedeflenen çıktısını elde etme açısından önemli bir gösterge olacağı sebebi ile incelenecektir.

Araştırmanın son kısmında ise kapasitesi önceki bölümlerde hali hazırda değerlendirilmiş olan Türkiye'nin, tarihsel gelişimi irdelenen Yugoslavya iç savaşında ve savaş sonrası yaşanan Kosova krizinde bazı uluslararası aktörlerin dikkatini bahsedilen savaş ve sorunlara çekme gayretleri incelenecek ve bu gayretlerin yeterliliği değerlendirilecektir.

1.5. Araştırmanın Sağlayacağı Yararlar

Türkiye'nin Yugoslavya'nın dağılması sürecinde uluslararası örgütleri bölgeye yönlendirme çabalarının irdelendiği bu araştırma neticesinde, hem balkanlar coğrafyası ve bu coğrafyada önemli bir yere sahip olan Yugoslavya devleti tanınacak, ayrıca dönemin Türkiye'sinin hem iç siyasi atmosferi ile dış politika perspektifi hem de ekonomik kapasitesi ile uluslararası düzendeki pozisyonu irdelenebilecektir. Ancak araştırmanın asıl sağlayacağı fayda Türkiye'nin bu krize yönelik uluslararası örgütler nezdinde yaptığı girişimler ile bu girişimlerinin sonuçlarının birlikte işlenmesi ve uluslararası örgütler içerisinde ve uluslararası sistemde sahip olunan rol ve kapasitenin girişimlerin sonuçlarına etkilerinin açıklanışı olacaktır. Ayrıca Türkiye'nin uluslararası örgütler içerisinde daha aktif rol alması gerektiği Bosna savaşı örneğinde bir kez daha vurgulanmıştır.

1.6. Araştırmanın Sınırı

Araştırma yapılırken ve bulgular çözümlenerek bir değerlendirme inşa edilirken Araştırmanın Yöntemi başlığı altında da zikredildiği üzere Yugoslavya'nın coğrafi yapısı ve dağılma süreci değerlendirilmiş ve uluslararası örgütlerin yönlendirebilme kapasitesinin daha iyi anlaşılabilmesini teminen dönemin Türkiye'si iç politika, ekonomi, uluslararası örgütler ve dış politika perspektifi açısından ayrı ayrı incelenmiştir.

Bu kapsamda, bahse konu bölümlere ilişkin bazı sınırların çizilmesi ihtiyacı hâsıl olmuştur. Öyle ki, Yugoslav iç savaşı irdelenirken yapılacak detaylandırma konuyu dağıtacağı gibi, dönemin Türkiye'sinin fotoğrafı çekilmeye çalışılırken yapılan her analiz yetersiz kalacaktır. Bu çerçevede, Yugoslav iç savaşı Türkiye'nin konuya

duyduğu ilgi sınırlarında kalınarak incelenmiş, Bosna Savaşı ve Kosova Sorunu detaylandırılmak sureti ile hazırlanmıştır. Keza araştırmanın ilerleyen bölümlerinde de anlaşılacağı üzere Türkiye'nin girişimleri her ne kadar savaşın ilk döneminde Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünden yana olsa da parçalanmanın kaçınılmaz olduğu anlaşıldıktan sonra Bosna ve Kosova özelinde gerçekleşmiştir. Bu sebeple, Hırvatistan Savaşı'na ve diğer federe devletlerin bağımsızlık süreçlerine kısaca değinilmiştir.

Ayrıca, dönemin Türkiye'si incelenirken seçilen başlıklar bir ülkenin belirli bir dönemde sahip olduğu kabiliyeti tek başına bittabi ifade edemez. Ancak, hem okuyucuyu araştırmanın asıl konusuna odaklanmaktan uzaklaştırmamak hem de araştırmayı amacından koparmamak adına Türkiye'nin o dönemki kabiliyetini ölçmede etkili olduğuına inanılan temel dört başlık olan iç politika, dış politika, ekonomi ve uluslararası örgütler özelinde kalınmıştır.

Son olarak, yine dönemin Türkiye'sinin uluslararası düzendeki pozisyonu belirlenirken dış politika ajandasında yer bulan temel altı aktör (BM, NATO, AB, Avrupa Konseyi, AGİT ve İslam Konferansı rgt) incelenmiş, ancak Türkiye'nin uluslararası örgütleri yönlendirme abaları Türkiye'nin kayda değer girişimde bulunduğu BM, NATO, AB ve İİTzelinde değerlendirilmiştir. Bahse konu aktörler incelenirken AB ve İİT özelinde kriz döneminde ve sonrasında örgüt isminde yapılan değişiklikler karışıklığa sebebiyet vermemek adına göz ardı edilmiş, örgütlerin bugün kullanılan resmi isimleri tercih edilmiştir.

1.7. Araştırmanın Anahtar Kelimeleri

Yugoslavya, Uluslararası rgtler, Bosna Hersek, Balkanlar, Türkiye

2. YUGOSLAVYA SOSYALİST FEDERASYONU

Yugoslavya'nın dağılma süreci Türkiye'nin bölge ile sahip olduğu çeşitli ekonomik, kültürel ve coğrafi bağlar sebebi ile dış politika ajandasında önemli bir yer işgal etmiştir. Hem çalışmada incelenecek olan çatışmayı hem de Türkiye'nin bölgeye olan ilgisini daha iyi anlamak için gerekli olan Yugoslav Sosyalist Federasyonu'na ilişkin temel bilgiler bu bölümde tartışılacaktır. Girişi takiben bölgenin coğrafyası kısaca incelenecek, Yugoslavya'nın tarihi ise sosyalizm öncesi ve sosyalizm olmak üzere iki başlık altında toplanacaktır. Ancak, yaşanan çatışmanın temellerinde yatan çeşitliliğin ve rekabetin daha iyi anlaşılabilmesini teminen 1974 Anayasası ile kurulan ve federe devletler ile özerk yapılardan oluşan sistem Sosyalist Yugoslavya başlığı altında detaylandırılacaktır.

2.1. Yugoslavya Sosyalist Federasyonu'na Genel Bakış

Eserlerde, paylaşılan geleneklerde, kullanılan dil ve üslupla ve göçmenlerin dostluğu, işbirliği ve kardeşliğiyle ülkemizin geleceğinin şekilleneceği coğrafya olan Balkanlar, aynı zamanda Avrupa'ya açılan kapımızdır. Bununla beraber iki Dünya savaşının, Balkan savaşlarının ve Yugoslavya'nın dağılması ile yaşanan kanlı savaşların doğal sonucu olarak göçler, sınır değişiklikleri ve acılar kaçınılmaz olmuş ve Balkan haklarının zihinleri bu yıkık dökük hatıralarla dolmuştur. Balkanlar, tarihi, kültürel ve insani bağlar bakımından olduğu kadar, coğrafi, siyasi ve ekonomik açıdan da Türkiye için öncelik taşımaktadır. Türk ulusunu şekillendiren tarihi süreçteki özel konumu, bölgesel entegrasyon ve tüm bölge ülkeleriyle paylaştığımız Avrupa Birliği üyelik hedefi bağlamında geleceğe dönük içerdiği potansiyel konusunda olduğu kadar, coğrafi olarak da Türkiye'nin Avrupa kıtasına uzantısını teşkil eden Balkanlar büyük öneme haizdir. Ortalama 500 yıl Osmanlı Balkanlara hâkim olmuştur. Balkanlar Türkiye için çok önemli bir coğrafyadır. Tarih, dil ve İslam gibi önemli ortak faylar vardır (Nasuhbeyoğlu, 2008:1).

Balkanlar, Osmanlı Devleti için sıradan bir toprak parçasından ziyade ekonomik, siyasi ve askeri bir kaynak olarak da önem arz etmiştir. Özellikle 15'inci yüzyıldan sonraki dönemde Balkanlar, bölgedeki tarım ve hayvancılık potansiyeli ile tahıl üretim

kapasitesi sayesinde ekonomik açıdan, bölgeden 60'a yakın Türk olmayan sadrazam çıkması ile siyasi yönden, bölge halkından temin edilen yeniçeriler ile de askeri yönden Osmanlı Devleti'ne destek olmuştur. Osmanlı Devleti, bölgeye hâkim olduğu yaklaşık 550 yıllık süre boyunca yapmış olduğu hizmetler ile Balkanlar ve Türkiye arasında kalıcı bir dostluk ve akrabalık ilişkisi doğmasına sebep olmuştur. Özey, bölgenin Türk tarihi ve kültürü için önemini, Orhan Gazi'nin, oğlu Süleyman Paşa komutasındaki kuvvetleriyle 1356 yılında Rumeli'ye geçtiğini belirterek bu tarih ile birlikte Balkan Yarımadası halkının, Müslüman-Türk dünyası ile müşerref olmaya başladığı vurgusu ile göstermiştir. Mohaç Zaferiyle birlikte, Balkanlar'da en geniş sınır çizilmiş ve bu topraklar beş yüzyıl boyunca, Müslüman-Türk yurdu olmuştur. Tarihi kayıtlara göre Balkanlar'da o dönem yaşayan nüfusun %75'ini Müslüman nüfus oluşturmuştur. Beş yüzyıl devam eden huzur ortamı, 1803'te Sırların, 1821'de Yunanların ayaklanması ile bozulmuştur ve bu güne kadar da Balkanlar'da bir türlü siyasi istikrar sağlanamamıştır (Özey, 2013:4).

Bugün Yunanistan ve Romanya'da yaşayan ve Türkçe konuşanlar bir yana bırakılırsa geri kalan 50 milyon halkın yüzde 20–22'si, Osmanlı Müslümanıdır. Örneğin Kosova yüzde 91, Arnavutluk yüzde 70 olmak üzere nüfusun ezici çoğunluğu Müslümandır. Arnavutluk'ta Boşnakça ve Türkçe konuşanlar kendilerini Balkan veya Avrupa Müslümanı olarak tanıtanlar, çoğu kez Türk olarak isimlendirilirler. Aynı zamanda mensup oldukları devletin de ismini kimliklerine eklemektedirler. Türkiye nüfusunun yüzde 20–30'u ise Balkan göçmeni ve onların çocuklarıdır. Buraya evlilik yoluyla birleşerek göçen yarı göçmen veya Anadolu kökenli kimselerin çocuklarının ve torunlarının da Balkanlar'ı kendilerine yakın gördükleri bir gerçektir (Karpas, 2013: 37).

Sadece kültürel ve tarihsel olarak değerlendirildiğine bile Türkiye için büyük öneme haiz olan Balkanlar, ayrıca ekonomik yapısı ve durumu ile de ülke gündeminde hep yer bulmuştur. Balkanlar, Türkiye'nin Avrupa ile olan dış ticaretinin nefes borusu konumundadır. Bulgaristan Avrupa istikametinde anayol üzerinde olduğu için bu ülke ile olan siyasi, ticari ve kültürel ilişkiler birinci dereceden önemlidir. Bulgaristan'ı Türk fobisinden kurtarmak ve ilişkileri her iki ülkenin çıkarlarına uygun olarak düzenlemek Türk ticareti ve siyaseti için temel hedef olmalıdır. Balkan ülkelerinin sahip olduğu ekonomik yapı ile Türkiye ekonomisi arasında benzerlikler çok olduğu için işbirliği yapmak da oldukça kolaydır (Karpas, 2013: 37).

Nasuhbeyoğlu, Özey ve Karpat'ın vurguladığı sebepler dolayısı ile Türkiye dış politikada Balkanlara Cumhuriyet tarihi boyunca ilgi göstermiştir. Balkanlarda yaşayan halkların sorunları ülkede yankı bulduğu gibi Türkiye'nin iç ve dış politika olayları Balkanlarda etkiler ve tepkiler doğurmuştur.

“Balkanlar” kelimesi Türk Dil Kurumunun güncel Türkçe sözlükte “Hırvatistan, Sırbistan, Karadağ, Kosova, Slovenya, Arnavutluk, Makedonya, Bosna – Hersek, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan ve Trakya'yı içine alan bölge” olarak tanımlanmaktadır. Kelimenin kökeni olan “Balkan” sözcüğü ise aynı sözlükte “sarp ve ormanlık sıradağ” anlamında kullanılmaktadır (TDK: 2009: 358). Bu yönü ile kelime Türkçe kabul edilmektedir ve diğer dillere de Türkçe'den geçtiği düşünülmektedir.

Öte yandan, Balkanlar kelimesi birçok kaynakta ve eserde bölgenin uzun zamandır yaşadığı savaşlar ve parçalanmalar neticesinde yıkım, savaş, trajedi gibi kelimelerle aynı anlama gelir şekilde kullanılmakta, “Balkanizasyon” ve “Balkanlaşma” parçalanmanın eş anlamlısı kabul edilmektedir. Bölge tarih boyunca bu yaklaşımı haklı çıkaracak birçok savaş ve bölünme yaşamış olmakla beraber, Balkanlar coğrafyası ve kelimesi bir paradoksu içinde barındırmaktadır. Öyle ki, bölge yüzyıllar boyunca işbirliğine de birleşmeye de ev sahipliği yapmıştır. Güneydoğu Avrupa veya Balkanlar olarak adlandırdığımız bölge her ne kadar “balkanlaşma” kavramının doğum yeri olarak karşımıza çıkmakta ve halen düşmanlık, nefret, kriz gibi sözcüklerle birlikte anılmaya devam etse de, bölgenin jeo-ekonomik yapısı ve tarihsel arka planı tarihin birçok döneminde bir bütünleşme geleneğine de işaret etmiştir. Öyle ki, bu bölge, bilinen tarihin en erken dönemlerinden itibaren fiziki coğrafyasının “balkanlaşmayı” müsait kılan şartlarına rağmen aşamalı olarak bütünleşmiş, siyasal ve ekonomik istikrarsızlık dönemleri dışında çoğunlukla bütünleşmeye açık bir görünüm sergilemiştir. Tarihi süreç incelendiğinde, Ege havzasını merkez alan ekonomik ve siyasal bütünleşme hareketlerinin ve imparatorlukların tamamlayıcı bir parçasını oluşturan Balkanların, günümüzde de “Güneydoğu Avrupa” olarak bir yandan Avrupa bütünleşmesine eklemlenmeye çalıştığı, diğer yandan kendi iç dinamikleriyle istikrarlı işbirliği mekanizmaları oluşturduğu dikkat çekmektedir (Arısoy, 2013: 98-99).

Her ne kadar bölge ülkelerinin önemli bir kısmı arasında köklerini tarihten alan ve halen devam eden düşmanlıklar bulunsa da, ekonomik coğrafyadan kaynaklanan

zorunluluklar, tarih boyunca olduğu gibi günümüzde de aynı ülkeleri işbirliğine hatta bütünleşmeye yöneltmektedir. Nitekim mevcut Balkanlaşma düzeyine rağmen işbirliği ve bütünleşmeye temel teşkil eden zorunluluklar sadece bir potansiyel olarak karşımıza çıkmamakta, ağırlık merkezi Orta Avrupa'dan Batı Balkanlara kayan Orta Avrupa Serbest Ticaret Alanı (CEFTA) veya Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci (SEECP) gibi somut girişimleri hayata geçirmektedir (Arısoy, 2013: 98-99).

Bir “paradoks” olarak tanımlanması yerinde olacak olan bu durum, Balkanlaşmanın irrasyonel doğasını açıkça ortaya koymaktadır. Balkanlara ilişkin ilk intibahların aksine coğrafya, tarih ve mevcut durum, Balkan ülkeleri arasında işbirliği, hatta bütünleşmeyi zorunlu kılmaktadır. Sonuçta, bu bölge için işbirliği ve bütünleşme idealist bir beklenti değil, gayet rasyonel bir tercih, hatta reel bir zorunluluk olarak karşımıza acıkmaktadır (Arısoy, 2013: 98-99).

Birçok kaynakta Balkanların ilk sakinleri olarak bugünkü Arnavutların atası olarak kabul edilen İlliryalılar¹ve Trakyalılar² gösterilmektedir. Rumen ulusunun ataları, Trakyalıların bir kolu olan Daçyalılardır. Yunanlıların ataları Helenler iken Sırp, Hırvat, Sloven, Boşnak ve bir görüşe göre Makedon ve Bulgarların ataları Slavlardır³ (Nasuhbeyoğlu, 2008: 3).

İlk çağlardan itibaren insanlara yurt olan bölge yaklaşık 550 yıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetinde kalmış, daha sonra 20'nci yüzyılın başlangıcında ve sonunda büyük savaşlar görmüş ve bugünkü halini almıştır. Yugoslavya'nın dağılması ile ortaya çıkan istikrarsızlık uluslararası barış açısından tehlikeli boyutlara ulaşmış ve bu süreçte Balkanlar'daki tüm dengeler sarsılmıştır. Bölge, 1990'lı yıllarda tahrip edici savaşlara ve etnik temizliğe sahne olmuş ve bugün elde edilen barış ve istikrar ortamı ancak uluslararası müdahale sonunda sağlanabilmiştir. Balkanlarda yeni bağımsız devletlerin sınırları Karadağ'ın 2006, Kosova'nın da 2008 yılında bağımsızlıklarını ilan etmeleri ile kesinlik kazanmıştır.

¹İlliryalılar veya İlirler antik dönemde Balkanlar'ın batısının bir kısmı ve İtalya Yarımadası'nın güneydoğu kıyılarında yaşamış olan boy gruplarıdır. İlliryalıların bölgesi eski Grek ve Roma kayıtlarında İlirya olarak verilmiştir.

²Trakyalılar, Ege'den Tuna'nın kuzeyine doğru uzanan topraklarda nehrin doğu tarafında yaşamışlardır. Trakyalılar, M.Ö. 5. yüzyılda örgütlü bir devlet kurmuşlardır.

³Balkanlarda yaşanan tarih öncesi dönem ve erken uygarlıklar için bkz: Beksaç, Engin, “Balkanlarda Tarih Öncesi ve Erken Uygarlıklar”, Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay (der.) (2013), Balkanlar El Kitabı 1. Cilt: Tarih, Ankara: Akçağ Yayınları, 2. Baskı, s. 47-62.

2.2. Balkanlar Coğrafyası

Bazı yayınlarda hakkında Güneydoğu Avrupa da denilen Balkanlar veya Balkan Yarımadası, Avrupa kıtasının güneydoğu kesiminde, İtalya Yarımadası'nın doğusu, Anadolu'nun batısı ve kuzeybatısında yer alan coğrafi ve kültürel bölgedir. Bölge adını batıdan doğuya uzanan ve Bulgaristan'ı ikiye bölen Balkan kelimesi ile adlandırılan dağ silsilesinden almıştır. Önceleri bu sıradağların adı olarak kullanılan Balkan, daha sonraları tüm bu bölge için kullanılmaya başlanmıştır. “Balkan” sözcüğü bütün dillerde rastlanılan bir kelimedir. Bölgenin bazı kesimleri çok yönlü geri kalmışlık sebebiyle Avrupa'nın sorunlu yerlerinin başında kabul edilir. Bölgede, 49 milyon civarında insan yaşar (Özey, 2013: 25).

Balkan kimliği sadece coğrafi özellikleri olan bir tanımlama değildir. Ortak özellikler arz eden belirli bir coğrafi tanımlamanın yanında kültürel çeşitliliği olan çeşitli dinleri ve dilleri bünyesinde barındıran çok yönlü bir üst yapıdır. Balkan kimliğinin oluşmasında aynı coğrafyada yüzlerce yıl bir arada yaşayan insanların etkileşiminin etkisi olmakla beraber, dış faktörlerin ve müdahalelerin de payı vardır. Bunların sonucunda hem bölgesel kimlik hem de onu ifade etmek için kullanılan isimler defalarca değişmiştir. Balkan kelimesi bir isim olarak yazılı kaynaklarda ilk defa 1808’de Alman coğrafyacı Johann AugustZeunne’un “Balkan Yarımadası” şeklindeki tanımlamasıyla karşımıza çıkmaktadır (Çalış, Önsoy, 2012: 2-25).

Balkanlar Avrupa kıtasının güneydoğusunda yer alan, doğusunda Ege Denizi, Marmara Denizi ve Karadeniz, batısında ise Adriyatik Denizi’nin yer aldığı bir yarımada’dır. Yarımada’nın kuzey sınırını çizmek ise biraz zordur. Kuzey sınırı belirlenirken bir sınırlandırmada Tuna nehri ve onun kolu Sava ırmağı esas alınmıştır. Buna göre de 505.000 km²lik bir sahayı kaplamaktadır. Başka bir sınırlandırmada ise Eski Yugoslavya ve Romanya ülkelerinin kuzey sınırları ölçü olarak alınmıştır. Buna göre de toplam 788.685 km²lik bir yüzölçümüne sahiptir. Son olarak, bir diğer sınırlandırma ise Osmanlı Devleti’nin Avrupa’daki Hristiyan dünyası ile çizdiği sınır olarak bilinmektedir. Bu sınırlandırmaya göre de, Balkanların toplam yüzölçümü 1.000.000 km²’ye ulaşmaktadır. Balkan adının Türkçe bir kelime olduğu ve bu adın Türkler tarafından verildiği gerçeği göz önüne alındığında ve bu çerçevede

değerlendirildiğinde, son görüşün en geçerli bir ayrım olarak kabul edilebileceği aşikârdır (Özey, 2013: 25).

Balkan yarımadasını batıda Adriyatik, doğuda Karadeniz ile Kuzeyde ise Tuna ve Sava nehirlerinin açtığı ovalar çevreler. Akdeniz'in ortalarına kadar ilerlemiş birçok ada ve yarımada vardır. Yarımadanın ilk dikkat çeken özelliği dağlık oluşudur. Bu bölgede yer alan dağları dört ana gruba toplamak mümkündür. Bunlar; Dinar dağları, Karpatlar, Balkanlar ve Rodop dağlarıdır. Bölgeye adını veren Balkan Dağları yarımadanın kuzeyinde yer almaktadır (Özey, 2013: 25-26).

Balkan yarımadasının iklimi kıyılardan iç kesimlere ve güneyden kuzeye gidildikçe farklılaşmaktadır. Güneyde kışların ılık ve yağışlı, yazların ise sıcak ve kurak geçtiği Akdeniz iklimi görülürken kuzeye ve iç kesimlere doğru gidildikçe iklim karasallaşır ve sertleşir(Özey: 2013: 29).

Yarımadada yer alan akarsuların uzanışı dağların uzanış yönüne göre tayin olunmuş ve bu sebeple bölgede iki farklı akarsu havzası belirginleşmiştir. Bunlardan ilki Tuna nehri ve kollarını içine alan ve sularını Karadeniz'e boşaltan kuzey havzası, ikincisi ise dağların uzanışına bağlı olarak şekillenmiş ve güneyde Ege Denizi'ne boşalan güney havzasıdır. Bölge toplamda 152 nehir ve çaya sahiptir. İlk kaynağını aldığı Almanya'nın güneyindeki Kara ormanlar bölgesinden Karadeniz'e döküldüğü Sulina limanına kadar olan toplam uzunluğu 2.888 km olan Tuna nehri, Balkan yarımadasının en büyük akarsuyudur. Meriç, Arda, Tunca, Ergene, Meseta, İsteroma, Vardar, İncekarasu, Nareda, Kalamas, Seman, İşkombi, Mata, Drin ve Buyana bölgedeki diğer önemli nehir ve çaylardır. Balkanlardaki göller ise kısmen tektonik ve kısmen kalker yerin özel aşımına bağlı olarak oluşmuşlardır. Kuzeydeki İşkoda Gölü 368 km²lik alanı ile Balkanların en büyük gölüdür. Ohri ve Prepsa da bölgenin diğer önemli gölleridir(Özey, 2013: 35-38).

Balkanlarda, güneyde yer alan Akdeniz kıyılarında Kırmızı Toprak (TerraRossa)lar, dağlık alanların güneye bakan yamaçlarında ise kestane renkli step veya kurakçıl orman toprağı geniş yer kaplar. Bölgede toprak dağılışı haritası ile bitki örtüsü paralellik göstermektedir. Yarımadanın dağları ormanlarla, kıyıları ise yaprak dökmeyen Akdeniz ağaçları ve makiler ile kaplıdır (Özey, 2013: 39).

Balkan ülkelerinde nüfusun etnik yapısı tarih boyunca ülkeler arasında yaşanan etkileşimden dolayı oldukça karmaşıktır. Etnik yapının en önemli grupları; Yunanlılar, Bulgarlar, Sırlar, Hırvatlar, Slovenler, Karadağlılar, Türkler, Arnavutlar ve Makedonlardır (Özey, 2013: 40).

Yarımada yerleşik halklara zengin tarım imkânları sunmaktadır. 16. yüzyıldan itibaren buğdayın yerini alan mısır bugün bölgede yetiştirilen bütün tahıllar arasında bölgeye en özgü olanıdır. Ayrıca bölgede yer alan zengin linyit yatakları ile su gücü bölgenin enerji ihtiyacının ana tedarikçileridir. Demirsiz madenlerin bolluğu ve ucuz işgücü sanayinin gelişmesine imkân tanımıştır. Bölge ülkelerinde gözlemlenen önemli ticaret açıkları ise Batı Avrupa ülkelerinde çalışan işçilerin gönderdiği paralar ve turizm gelirleri ile kapatılmaya çalışılmaktadır (Özey, 2013: 42).

HalfordMackinder’e göre Balkanlar, önem derecesi az olan iç kenar hilal kuşağında, dünya siyasetinin odak mihver bölgesi olan heartlandın güneyinde yer almaktadır.⁴ Bu sahaları heartlandın peykleri olarak gören Mackinder Balkanlara teorisinde nispeten önemli bir pozisyon tanımlamıştır (Ekinci, 2013: 23).

2.3. Yugoslavya Devletinin Tarihsel Gelişimi

Balkanlarda insan varlığının izi sürülmeye çalışıldığında, çok erken çağlardan kalma kalıntılara rastlanabilmektedir. Günümüz insanı olarak adlandırılan Homo Sapiens öncesi aşamadaki Neanderthal izleri bile mevcuttur. Bahse konu

⁴Mackinder’in analizinde Doğu Avrupa ve Sibirya (Çarlık Rusya’sının egemenliğindeki bölge) merkezi stratejik bölge olarak adlandırılmış olup, bu bölgeye uluslararası politikanın merkez üssü veya “pivotarea”/”mihver bölge” denilmiştir. Mackinderpivotarea olarak adlandırdığı bu bölgeye daha sonra “heartland” ismini vermiştir. Bahse konu bölge Mackinder’in iç hilal adını verdiği ve Almanya, Türkiye, Hindistan ve Çin ile çevrilidir. İç hilal bölgesi ise aynı analizde İngiltere, Güney Afrika ve Japonya’nın yer aldığı dış hilal isimli ikinci bir bölge ile çevrilidir. Mackinder, yukarıda ifade edilen analizlerden yola çıkarak görüşlerini şöyle formüle etmiştir:

- Doğu Avrupa’yı ele geçiren Heartland/Anakara’yahâkim olur,
- Heartland’ı ele geçiren Dünya Adası’na (Avrasya) hâkim olur,
- Dünya Adası’nı ele geçiren Dünyaya hâkim olur.

Mackinder’in analizlerinde karalar merkezde olmakla birlikte yazar denizleri de dışlamamış, dünya devleti olabilmek için denizlerin ne kadar büyük bir öneme sahip olduğunu vurgulamıştır. Mackinder, 20’nci yüzyılda heartland’ın kontrolünü ele geçiren gücün Dünya Adası olan Avrasya’yı da ele geçireceğini ve bu yolla deniz gücünü egemenliği altına alacağını ileri sürmektedir (Arı, 2008: 215-217).

Neanderthaltürünün doğuya yönelişinde önemli bir yol olan bölgede Paleolitik süreçlere⁵ ait kalıntılara başta Bulgaristan ve Romanya’da Tuna kıyılarındaki akarsu teraslarındaki mağaralarda olmak üzere Arnavutluk, Bosna, Slovenya, Hırvatistan ve Yunanistan’da rastlanmaktadır (Beksaç, 2013: 47). Sosyalist Yugoslavya öncesi dönemin ilk çağlardan incelenmeye başlanılmasının hem konuyu dağıtmak gibi bir olumsuzluğa sebebiyet vermesi, hem de çok eski çağlardan gelen bir medeniyetin incelemesinin yüzeysel kalması ihtimali mevcuttur. Dolayısı ile Sosyalist Yugoslavya’nın kuruluşunda ve yapısında etkileri bulunan bir dönem olarak I. Dünya Savaşı sonrası Balkanları kısaca irdelemek daha faydalı olacaktır.

2.3.1. Sosyalizm Öncesi Dönem

Dünyanın o güne kadar gördüğü en büyük savaş, Avrupa’da Üçlü İttifak ve Üçlü İtilaf Bloklarının kurulması ve 20’nci yüzyılın başlarından itibaren bloklar arasında birbirlerine karşı başlatılan savaş hazırlıkları ile ihtilalci milliyetçilik akımlarının yaygın olduğu Balkanlar’da Haziran 1914’de başlamıştır. 28 Haziran 1914’te Saraybosna’da Sırp öğrenci GavriloPrincip’in tabancasından çıkan kurşunlar Balkanlara ilişkin kullanılan klasikleşen bir ifadeyle “barut fıçısı”na düşen bir kıvılcım olmuştur. 2 Ağustos 1914’de başlayan savaş, “Noel’e kadar biter” şeklinde yapılan yanlış hesapların aksine yıllarca sürmüş ve dünyadaki kurulu dengeleri bozup yeni dengelerin oluşumunu sağlamıştır. “Panislavizm” ile “Pancermenizm”in çatışma alanı olan Balkanlar, Birinci Dünya Savaşı’ndan en çok nasibini alan bölgelerin başında gelmiştir (Öksüz, Okur, 2013: 607).

Savaşın başında Avusturya-Macaristan imparatorluğunun saldırısına uğrayan Sırbistan hariç, diğer Balkan devletleri tarafsız bir pozisyondaydı. Ancak savaş sırasında meydana gelen gelişmeler neticesinde ilk olarak Osmanlı Devleti 2 Kasım 1914’de, sonra sırasıyla 14 Ekim 1915’de Bulgaristan, 28 Ağustos 1916’da Romanya ve 26 Haziran 1917’de Yunanistan savaşa çekilmiştir (Öksüz, Okur, 2013: 607).

⁵Yontma veya Eski Taş Çağı olarak da adlandırılan Paleolitik Çağ’ın günümüzden yaklaşık 2 milyon yıl önce başladığı ve 10.000 yıl önce son bulduğu kabul edilir. Paleolitik Çağ, karakteristik çizgilerine ve kültürlerine göre Alt, Orta ve Üst olmak üzere 3 evreye ayrılır (Kaynak: <http://www.anadolumedeniyetlerimuzesi.gov.tr/TR,77778/paleolitik-cag.html>). (22.06.2015)

1918 yılına gelindiğinde savaştan ilk olarak 29 Eylül 1918 tarihinde Bulgaristan çekildi. Bunu sırasıyla 30 Ekim’de Osmanlı Devleti, 4 Kasım’da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve 11 Kasım 1918’de Almanya izledi ve Birinci Dünya Savaşı sona ermiş oldu. Savaş ve savaşın sonucunda İtilaf devletlerinin kazandığı zafer Balkanların yeniden şekillenmesine neden oldu (Öksüz, Okur, 2013: 618).

Birinci Dünya Savaşı ve onun sonucunda Balkanlar’da oluşan siyasi coğrafya, Balkan devletlerinin neredeyse tümünde gerek sınırlar, gerekse azınlıklar konusunda ortak bir sorun yaratmıştır. Bu sorunlar Balkan yarımadasında yaşayan halkların tarım toplumları olmalarından kaynaklanan sıkıntılarıyla birleşerek zaman içerisinde demokrasiden kopmalarına ve diktatoryal rejimlere eğilim göstermelerine sebep olmuştur. Savaş sadece coğrafi ve siyasi olarak bölgeyi şekillendirmemiş, Balkanlarda yaşayan insanların yaşayışlarını da derinden sarsmıştır. Her savaş gibi geride bıraktığı acı ve yıkımlar bölge insanının etkileşimini de yeniden yönlendirmiş, lakin köklü tarihsel ve kültürel bağları olan Balkanlar coğrafyası insanları ile Türkiye halkı arasındaki bağları etkilememiştir. Her ne kadar Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra hem Türkiye’de hem de Balkanlarda Osmanlı ile olan ilişkiler olumsuz gelişmişse de Balkanlar’da yaşayan Müslümanlar ile Türkiye’de yaşayan Balkan kökenliler arasında akrabalık ve çeşitli ilişkiler bu olumsuz gelişmelerden etkilenmemiş, gelişmeye devam etmiştir. Balkanlar’da komünist rejimlerin dağılmasından ve Türkiye’nin demokrasisini günden güne kuvvetlendirerek halkın duygularına ve isteklerine bir dereceye kadar önem vermesinden sonra Rumeli halklarının arasında iletişim çok daha güçlenmiştir (Karpas, 2013: 37).

Balkanların stratejik önemi onu 20’nci yüzyılın kilit bölgelerinden biri yaparken aynı zamanda bu önemin talihsiz bir yansıması olarak bölge bahse konu yüzyıla savaşla başlayıp savaşla bitirmesine sebep olmuştur. 20’nci yüzyılın başlarında önce Balkan ve daha sonra da I. Dünya Savaşı’nı topraklarında çok ağır şekilde yaşayan Balkanlar coğrafyası aynı yüzyılın sonlarında Yugoslavya’nın parçalanması ile meydana gelen savaşlarla kan gölüne dönmüştür (Öksüz, Okur, 2013: 607).

Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Balkan devletleri başta tarım reformu ihtiyacı, sanayileşme eksikliği ve işsizlik gibi ekonomik sorunlarla uğraşmak zorunda kaldılar. Her ne kadar savaştan sonraki ilk on yıl (1918-1928) sakin geçse de Balkanlarda

sükûnet sağlanamadı, sorunlar sadece ertelendi. Savaş sonrası yaşanan ekonomik sıkıntılara Ekim 1929'da ABD'de borsanın çökmesi ile başlayan Büyük Buhran'ın olumsuz etkileri de eklenince Balkanlardaki rejimlerde Avrupa'nın birçok yerinde görüldüğü gibi otoriter eğilimler artmaya başladı. İkinci Dünya Savaşı öncesinde Balkanlarda otoriter rejimler birer birer kuruldu. Yugoslavya da Kral Aleksandar⁶ yönetimi altında otoriterleşti (Nasuhbeyoğlu, 2008: 33-34).

2.3.2. Sosyalist Yugoslavya Dönemi

Kral I. Aleksandar 1929 yılında parlamentoyu feshederek diktatörlük rejimini başlatmış oldu(Jelavich, 2013: 212). 1931 yılında çıkarılan yeni anayasa ile tek parti sistemi kabul edilerek Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı olan devletin adı Yugoslavya⁷ olarak değiştirildi ve “Tek Kral, tek millet, tek devlet” sloganını benimsedi. Kral I. Aleksandar 1934 yılında Marsilya'da bir Hırvat terörist tarafından öldürülene kadar rejimin başında yer aldı (Türkeş, 2013: 17).

Takip eden yıllarda başlayan İkinci Dünya Savaşı'nda Yugoslavya Almanlar tarafından işgale uğradı. Almanların desteği ile Hırvatlar, Sırlara karşı büyük bir katliam ve asimilasyon politikası benimsedi; bu dönemde tahminlere göre 350 bin Sırp öldürülürken, 200-300 bin civarında Sırp Ortodoks'u Katolik oldu (Koka, 2013: 23).

7 Mayıs 1892'de on beş çocuklu fakir bir köylü ailesinin yedinci çocuğu olarak Hırvatistan'da doğan, yukarıda bahsi geçen dönemde Yugoslav Komünist Partisi'nin Genel Sekreteri olan ve 4 Mayıs 1980'de Slovenya'da ölen Yugoslav devlet ve siyaset adamı Josip Broz Tito'nun liderliğini üstlendiği Partizanlar hareketi ile işgal güçlerine karşı direnişe geçildive Alman ve İtalyan birlikleri zora sokuldu. 1944 yılında Alman güçleri Balkanlardan çekilmeye başlayınca Ekim ayında Partizanlar Sovyetler Birliği'nin de yardımı ile Belgrad'ı geri aldı (Jelavich, 2013: 286).

1945 yılının Kasım ayında, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen akabinde Yugoslavya'da anayasal meclis toplanmış, monarşi kaldırılmış ve altı cumhuriyet ile

⁶I. Aleksandar veya Kral I. Aleksandar Karacorceviç (d. 16 Aralık 1888 - ö. 9 Ekim 1934) 1921-1939 yılları arasında Sırp, Hırvat ve Slovenlerin, 1929-1934 arasında da Yugoslavya'nın kralı. Etnik ve siyasi olarak bölünmüş olan Yugoslavya'yı birleştirmek için uğraşmıştır (Kaynak: <http://www.tdvia.org/dia/ayrmetin.php?idno=430575>)(22.06.2015).

⁷Sırpça “Güney Slav” anlamına gelen ifadedir.

Sırbistan'ın içerisinde iki özerk bölgenin tanımlandığı Yugoslav Federal Halk Cumhuriyeti kuruldu. Devam eden yıllarda; Sovyetlerin Yugoslavya'yı tam manasıyla kontrol altına almak istemesi fakat Yugoslav lider Tito'nun buna direnmesi, Tito'nun kendisini Balkanların lideri yapma ideali ve Yunanistan'ı da katarak bir Balkan federasyonu kurma düşüncesi, Yugoslavya'nın Arnavutluk üzerinde kurduğu etki ve Tito'nun komünizmi Yugoslavya'nın milli şartlarına uydurma düşüncesi neticesinde Yugoslavya Sovyet komünizminden ayrılmıştır. Dolayısı ile Sovyet Bloğunda mühim bir çatlak oluşmuş ve Sovyetlerin Balkanlarda en kuvvetli kolu sayılan Yugoslavya Moskova'dan kopmuştur. Bu fikir ayrılığının neticesinde 28 Haziran 1948'de Yugoslavya Kominform'dan çıkarılmıştır (Koka, 2013: 28).

İlerleyen yıllarda Moskova'nın tüm çaba ve gayretlerine rağmen Tito önderliğindeki Yugoslavya Sovyet Bloğuna dönmemiş, 1961'den itibaren Hindistan lideri Nehru ve Mısır lideri Nasır ile birlikte Bağlantısızlar Bloğunun lideri olmuştur (Koka, 2013: 30-31).

2.3.3. 1974 Anayasa Reformu ve Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti

Yugoslavya Birinci Dünya Savaşından sonra Sırp-Hırvat-Sloven krallığı olarak kurulmuş, İkinci Dünya Savaşından sonra ise Tito önderliğinde Yugoslavya Sosyalist Federasyonu olarak yeni bir devlet formatına bürünmüştür. Yugoslavya Sosyalist Federasyonu sosyalizmi benimsemiş olmasına rağmen diğer Doğu Bloku ülkelerinden farklılıklar göstermiştir. Alman işgaline karşı bütün Balkan ülkeleri arasında en sert direnişi Partizan hareketi göstermiş, işgalden de Sovyet yardımı almadan kurtulmuştur. Savaş sonrasında ise Sovyet uydusu olmamış, Bağlantısızlar hareketinin öncülüğünü yapmıştır. Ayrıca Makedonlar ve Boşnaklar konusunda komşu ülkelere nazaran daha ılımlı bir yaklaşımla hareket etmiştir. Ademi-merkeziyetçi yapısı ile kendisini oluşturan altı federe devlete ve iki özerk bölgeye geniş haklar tanımıştır. Tüm bunların yanında Sovyet tipi üretim modelinden farklı yaklaşımlar sergilemiş, kısmen de olsa özel sektöre izin vermiştir. Son olarak Yugoslavya'da eski Sırbistan Komünist Partisi lideri Slobodan Miloseviç bütün Balkanlarda Soğuk Savaş öncesi ve sonrası olarak ayrılabilen iki dönemde liderlik konusunda süreklilik gösterebilen tek isim olmuştur (Oran, 2012: 482).

İkinci Dünya Savaşı'nda Yugoslavya yaklaşık 1.700.000 insanı savaşa kurban vererek ağır bir bedel ödemiş, diğer yandan da yıkık bir ülke devralmıştır. Savaş sırasında Alman faşizmine ve onun iç uzantılarına karşı savaşıarak halkın desteğini kazanan Yugoslavya Komünist Partisi (YKP) iktidara geçmiştir. 11 Kasım 1945'te anayasa çıkarılmış ve halkın cumhuriyetten yana olduğu gösterilmiştir (Koka, 2013: 24).

Savaş sırasında Bosna'nın Lajce kasabasında 1943 yılında toplanan AVNOJ'un⁸ ilan ettiği savaştan doğan cumhuriyet yeni seçilen Meclis tarafından Tito'nun da katıldığı bir toplantıda tekrardan ilan edilerek Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti (YFHC) resmen kurulmuştur (Koka, 2013: 25).

YFHC hükümetinin ülkenin ekonomik yapısının revizyonuna ilişkin üç önemli adımı olmuştur. Bunlardan ilki *Gönüllü Çalışan Gençler Belgesi* olup, planlı ekonomiye geçişi simgeler. İkincisi ülke içerisindeki malların kullanımını ve sahipliğini yeniden düzenlemek amacıyla 1945 yılının Mayıs ayında kabul edilen *Halkın Mal ve Mülkünün Korunması ve Kontrolü Kanunu*'dur. Atılan üçüncü adım ise *Agrar*, yani Toprak Reformu'dur. Bu uygulama ile 250.000'den fazla toprağı olmayan tarımcı toprak sahibi olmuş, mal ve mülk sahipliğinde toplumsal ilişkilerin karakteri değişmeye devam etmiştir. Bu ekonomik reformlar neticesinde söz konusu dönemde bankacılık ve iç/dış ticaretin tamamı ile sanayiciliğin %80'i devletin eline geçmiştir (Koka, 2013: 25).

YFHC'de Komünist Parti tüm bu değişimin başındaki yapılanma olarak merkeziyetçi sistemin devletin yapısal karakterine dönüşmeye başlamasına sebep olmuştur. Bununla birlikte YFHC'nin yukarıda bahsedilen sebeplerle Kominform'dan ayrılması Yugoslav dış ticaretinin Doğu Bloğu ülkelerine dayanması, Moskova'nın ve Kominform'un diğer üyelerinin ülkeye aynı anda politik ve ekonomik baskı uygulaması ile ilk beş yıllık plan dâhilinde Kominform üyeleri ile imzalanan anlaşmaların bozulması gibi sebepler neticesinde Yugoslavya, çok derin ekonomik sorunlarla yüzleşmiştir. İlerleyen yıllarda kemer sıkma politikaları ile bu sorunlar aşılmaya çalışılmıştır (Koka, 2013: 27).

⁸Türkçesi "Yugoslavya Halk Kurtuluş Savaşı Antifaşist Konseyi" olan örgütlenmedir.

1963 yılında yapılan yeni anayasa ile ülke yapısında önemli değişiklikler yapıldı. Klasik anayasacılığın dışına çıkılarak özyönetime geçişin ilk adımları bu anayasa ile başladı. 1963 Anayasası toplumun tüm kesimine kamu kurum ve kuruluşları, sağlık, sosyal, eğitim, kültür oluşumları, bankalar, kamu yönetim organları gibi her türlü birimi seçme hakkı tanıdı. Ayrıca 1963 Anayasası ile YFHC'nin ismi de değişerek Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti (YSFC) oldu (Koka, 2013: 28).

1963 Anayasası ile ilk adımları atılan özyönetim sistemine YSFC 21 Şubat 1974'de çıkardığı anayasa ile tam olarak geçmiş oluyordu. 1974 Anayasasının değerleri içerisinde özyönetim, hak eşitliği, Yugoslavya'nın bağlantısız dış politikası, Yugoslavya topraklarında yaşayan tüm ulus ve halkların kardeşlik ve birliği sayılmıştır (Koka, 2013: 28).

1970'li yıllarda Yugoslavya'da en çok ilgi toplayan mesele 80'li yaşlara gelmiş olan Tito'nun bir varisinin olup olmadığıydı. Meselenin ehemmiyetinin anlaşılamaması neticesinde Yugoslavya'nın birleştirici gücü olan Tito'nun vefatı yaşanan derin krizlerin sebeplerinden biri olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır (Jelavich, 2013: 432).

1974 Anayasası ile YSFC içerisinde yönetim altı cumhuriyet ve iki özerk bölge sistemi kurularak tüm şehir ve köylere aktarılmaya çalışılmıştır. Bu yöntem ile Tito milli duyguları örtbas etmeye çalışmış, ismen eşit altı cumhuriyet ile yönetim gücünü paylaşmıştır. Bahse konu anayasa ile oluşturulan federasyon eşit hakka sahip ulus ve halkların cumhuriyet ve özerk bölgelerinde oluşan bir topluluktur. Federasyon organlarına katılım cumhuriyet ve özerk bölgelerin eşit katılımına dayanmaktadır. Bahse konu cumhuriyetler olan Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Bosna Hersek, Karadağ ve Makedonya ile özerk bölgeler olan Voyvodina ve Kosova'nın kendi tasarrufları olan anayasaları YSFC'nin anayasası ile esas itibarıyla uyumaktadır. Yukarıda genel hatları tanıtılan yapı aşağıda incelenmektedir (Koka, 2013: 29-30).

2.3.3.1. Federe Devletler

Bugün Yugoslav Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin bulunduğu topraklarda Bosna-Hersek, Sırbistan, Hırvatistan, Karadağ, Makedonya, Slovenya ve Kosova bulunmaktadır. Bu bağımsız devletlerin ortaya çıkışı tesadüf değil, Yugoslavya'nın kendine özgü yapısının bir sonucudur. Yükselen etnik milliyetçilik hareketlerinin bir

sonucu olarak Yugoslavya yapısını oluşturan paydaşların bağımsızlık talepleri artmıştır. Devamında yaşanan Yugoslavya iç savaşı neticesinde ülke parçalanırken bu parçalanma federe cumhuriyetlerin var olan sınırları doğrultusunda gerçekleşmiştir (Koka, 2013: 31).

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin yapısı 1944 yılında ilk defa oluşturulan ve 1974 Anayasası ile yeniden düzenlenen anayasal olarak kurulmuş altı sosyalist cumhuriyet ve iki özerk sosyalist bölgeden oluşmuştur. Başkenti Belgrad olan yapıda Bosna Hersek Sosyalist Cumhuriyeti, Hırvatistan Sosyalist Cumhuriyeti, Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti, Karadağ Sosyalist Cumhuriyeti, Slovenya Sosyalist Cumhuriyeti ve Sırbistan Sosyalist Cumhuriyeti bulunmaktadır.

Slovenya hem Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı adı ile kurulan birinci Yugoslavya'da hem de Tito tarafından kurulan Yugoslavya'da yer almıştır. Yugoslavya'nın Katolik unsurlarındandır. Yugoslavya'dan bağımsızlığını 24 Haziran 1991 tarihinde Hırvatistan ile eş zamanlı olarak ilan etmiştir. Federal ordunun ve Sırp güçlerinin bağımsızlık kararının ardından başlattıkları müdahale on gün içinde sona ermiştir. Bağımsızlık kararını ilk olarak Aralık 1991'de Almanya, 1992 yılında ise diğer ülkeler tanımıştır. 1992 yılının sonunda ise Slovenya Birleşmiş Milletlere üye olmuştur. Slovenya, Balkanlar ile Orta Avrupa arasındaki stratejik coğrafi konumunu ekonomik bir avantaja dönüştürerek Yugoslavya'nın gelişmiş bölgesi olmuştur. Bağımsızlıktan sonra da bu gelişmişlik düzeyini korumuş, daha ileriye taşımıştır (Özey vd., 2012: 50).

Yugoslavya'nın Slovenler ile birlikte diğer bir Katolik unsuru Hırvatlardır. Hırvatlar da Slovenler gibi kendilerini Avrupalı olarak kabul ederler. Ülke kimliğinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na vurguya sıkça rastlanmaktadır. Hırvatistan bağımsızlığını 1991 yılında Slovenya ile eş zamanlı olarak ilan etmiştir. Kararın hemen ardından Federal Ordu desteğinde Sırp saldırıları başlamış, savaş 1992 yılının ilk aylarına kadar 6 ay sürmüş ve 1992 baharında Brioni'de ateşkesin ilanı ile sona ermiştir. Hırvatistan'ın bağımsızlık kararı 1992 yılının Ocak ayında AT tarafından tanınmıştır (Özey vd., 2012: 50-51). Hırvatların ayrılığında önemli pay sahibi olan meselelerin başında din ve dil farklılığı ile birlikte aslında ekonomik gerekçeler de yer almaktaydı. Ekonomisi göreceli olarak daha iyi durumda olan Hırvatlar, Belgrad'ın diğer federe devletlere karşı bir çeşit sömürü politikası yürüttüğünü düşünmekteydiler ve bu durum

da federal yapı içerisindeki pozisyonlarına duydukları rahatsızlıklardan biriydi (Jelavich, 2013: 425).

Bosna Hersek, yaşayan hakların hiç birinin çoğunluk oluşturamaması yönüyle Yugoslavya'nın minyatür bir tasviri gibidir. En kalabalık olan halk Boşnaklardır olmasına rağmen ülkenin yarısından azını oluşturmaktadırlar. Sırp temsilcilerin boykot ettiği mecliste 1992 yılında alınan bir bağımsızlık kararının ardından başlayan çatışmalar 1995 yılına kadar sürmüştür. ABD'nin arabuluculuğu ile imzalanan Dayton anlaşması ile çatışmalar sona ermiş, o zamandan bu yana bölgede barış uluslararası toplumun gözetimi ile sağlanmıştır. Dayton anlaşması neticesinde Bosna Hersek'te ikili bir yapı tesis edilmiştir (Özey vd., 2012: 51-52).

1991 yılının Kasım ayında bağımsızlığını ilan eden Makedonya ise o tarihten bu yana hem Yunanistan ile yaşadığı isim sorunu ile uğraşmakta hem de kendini uluslararası topluma dâhil etme ve kabul ettirme kaygısı taşımaktadır. Ülke nüfusunun büyük çoğunluğu Makedon'dur. En büyük azınlık ise zaman zaman Büyük Arnavutluk düşünceleri içerisinde hareket edebilen ve Makedonya'nın Arnavutluk sınırına yakın alanda yaşayan Arnavutlardır. Bugünkü Makedonya, tarihi Makedonya'nın topraklarının Osmanlı İmparatorluğu dağılırken Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya arasında paylaşılmasından kalan toprakları üzerinde kurulmuştur. Dolayısı ile köklü bir geleneği ve tarihsel bir altyapısı olan Makedon milliyetçiliği de mevcuttur. Hem Sırbistan'ın Makedonya'yı "Güney Sırbistan" olarak tanımlaması, hem de Yunanistan'ın kendi ülkesinin bir eyaletinin ismi ile aynı olması sebebi ile Makedonya'nın bu isim ile uluslararası toplumla ilişki kurmasını engellemesi ülkenin bağımsızlıktan sonra karşılaştığı en büyük iki dış politika sorunudur. Makedonya Birleşmiş Milletlere "Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti" ismi ile üye olabilmış, 2005 yılından bu yana sürdürdüğü Avrupa Birliği üyeliği girişiminde ise Yunanistan'ın engellemeleri neticesinde ilerleme kaydedememiştir (Özey vd., 2012: 52).

Kendisine bağlı özerk bölge olan Kosova'nın tek taraflı bağımsızlık ilanı neticesinde kalan Sırbistan'da ise Yugoslavya'nın dağılmasından sonra ülke içerisinde Sırlar çoğunluğu oluşturmuş, özerk bölge statüsündeki Voyvodina'da yaşayan Macarlar ülkenin en büyük azınlığı olmuştur. Sancak bölgesinde ise Boşnaklar yaşamaktadır. Sırbistan'ın dışında en çok Sırp Bosna Hersek ve Hırvatistan'da

yaşamaktadır. Tito'nun ölümünden sonra Sırların tahakküm kurma düşüncesi diğer milletlerin Sırlara tehdidine karşı milliyetçi eğilimler geliştirmelerine sebep olmuştur. Oysa ki Tito, kendi döneminde parti içerisinde sivrilmeye çalışan Sırp ve Hırvat birimlerini birimlerine karşı bile tedbir almaya çalışmıştır (Jelavich, 2013: 427). Sırp milliyetçiliği hala ülke içerisinde etkin bir siyasi eğilim olmakla birlikte, dış politikada yerini "AB üyesi Sırbistan" politikasına bırakmıştır (Özey vd., 2012: 53).

Karadağ, 1990ların başlarından itibaren eski cumhuriyetlerin birer birer bağımsızlıklarını kazanmasının ardından Sırbistan ile önce Yeni Yugoslavya, sonra da Sırbistan-Karadağ adıyla bir birlik tesis etmişti. Sırbistan'ın diğer cumhuriyetlerle mücadelesinin acısını ve yükünü üstlenmek zorunda kalan Karadağ içerisinde ayrılıkçı ve bağımsızlık yanlısı hizipler güçlenmiş, 2006 yılında yapılan referandumla katılımcıların %55'inin ayrılıktan yana oy kullanmasının neticesinde bağımsız bir devlet olma kararı almıştır. Bahse konu ayrılık kararının alınmasında Avrupa Birliği'nin Balkan ülkelerine yönelik olarak kabul ettiği ve uygulamaya koyduğu teşvik, önlem ve siyasi destek politikalarının da önemi büyüktür (Özey vd., 2012: 53-54).

2.3.3.2. Özerk Bölgeler: Kosova ve Voyvodina

1974 Anayasası ile son halini alan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'ni oluşturan altı federe sosyalist cumhuriyetten biri olan Sırbistan içerisinde Kosova Özerk Sosyalist Cumhuriyeti ve Voyvodina Özerk Sosyalist Cumhuriyeti adıyla iki özerk bölge bulunmaktadır. Yugoslavya'da gittikçe artan milletçi dalgaların önüne geçmek üzere hazırlanan ve Tito tarafından federal yöneticilere kabul ettirilen 1974 Anayasası, federal hükümete ait olan bazı yetkileri altı kurucu cumhuriyete aktarmış, hem Sırbistan'ın hem de Yugoslavya'nın özerk bölgeleri olan Kosova ve Voyvodina'ya ise daha geniş özerklik hakları verilmişti. Üst yapı olarak Sırbistan Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı olan bu özerk bölgeler, kendi yönetimlerine dair geniş haklara sahip olmuşlardır.

Kosova, dağılan yapının en sorunlu bölgelerinden biri olmuştur. 1912'de Osmanlı'nın Kosova'dan çekilmesi ile Sırbistan'ın hâkimiyetindeki dönem başlamış, Kosova iki Dünya Savaşı arasında yoğun bir Sırplaştırma politikasına tabi tutulmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ise Yugoslavya'ya geçmiş ve 1948 Anayasası ile

Sırbistan'a bağılı özerk bölge olarak tanımlanmıştır. 1974 Anayasa'sı ile birlikte ise özerkliği genişletilmiş ve birçok hakka haiz olmuştur. Kosova sorununun temelinde bir Sırp – Arnavut çatışmasının yattığı aşikârdır. Kosova bugün itibariyle yaklaşık 11.000 kilometre karelik yüzölçümünde toplam nüfusunun %90'dan fazlasının Arnavut olduğu bir coğrafyadır. Hem Arnavutlar, hem de Sırlar için çeşitli sebeplerden önemlidir Kosova. Modern Arnavut milliyetçiliğinin temellerinin Kosova'nın Prizen şehrinde atıldığına inanılmaktadır. Diğer yandan, Sırp kimliğini biçimlendiren değerlerden sayılan en büyük kiliselere ve manastırlara Kosova'da rastlanmaktadır (Türbedar, 2013: 137).

28 Haziran 1389'da gerçekleştirilen Birinci Kosova Savaşı'nda Osmanlı'ya karşı yürütölen savaşta yenik düşen gücün komutanlığı göreviniLazarüstlenmiştir. Eylül 1331'de Sırp Çarı olarak taç giyen Çar Dusan'ın 1355'teki ölümünden kısa bir süre sonra Orta Çağ Sırp Devleti'nin parlak dönemleri sona ermiştir. 1360'larda Sırp Devleti'nde iktidar mücadelesi yaşanmış ve 1370'lerde birçok prenslik açığa çıkmıştır. Bunlardan en büyüğü LazarHrebeljanovic'in prensliğidir.Birinci Kosova Savaşı'nın Sırp toplumunun psikolojisine yarattığı etki geliştirilen mitoloji ve efsaneler sayesinde yüzyıllardır süregelmiştir. Bunun en temel sebeplerinden biri Prens Lazar'ın Sırp-Ortodoks kilisesi tarafından tanrısallaştırılmasıdır. Ayrıca, Sırların Kosova'ya “Sırbistan'ın Kudüs'ü, “Sırp dini değerlerinin ve Sırp medeniyetinin beşiğı” gözüyle bakması da bu sürecin bir sonucudur (Türbedar, 2013: 137).

Sırbistan Sosyalist Cumhuriyeti içerisindeki ikinci bölge olan Voyvodina ise günümüzde ülkenin Macaristan sınırını oluşturmaktadır. Merkezi Novi Sad olan bölgenin nüfusunun büyük çoğunluğunu Sırlar, ikinci olarak ise Macarlar oluşturmaktadır. Geniş ve bereketli bir tarım havzasına sahip olan bölge Sırlar için bir tahıl ambarıdır. Nitekim Sırlar buraya “ekmek sepeti” derler (Saral, 2013: 82).

Voyvodina, etnik çeşitliliğın üst seviyede olduğu bir bölgedir. 1974 yılında hazırlanan anayasa ile Voyvodina Kosova'yla birlikte özerk bir statüye kavuşmuştur. Bununla beraber Voyvodina içerisinde Sırlar, Macarlar, Slovaklar, Romenler ve Ruthenler olarak sadece unvandan ibaret beş millet sayılmıştır(Saral, 2013: 82). 1974 anayasası ve devamındaki gelişmeler ile Voyvodina eğitim ve yönetim başta olmak üzere birçok alanda geniş haklar elde etmiştir. Bununla beraber, 1989 yılında Miloseviç

iktidarı, “Yoğurt Devrimi” olarak bilinen bir olayın akabinde Kosova ve Voyvodina’nın özerkliğini kaldırarak yönetimi Belgrad’a verdi. Yoğurt Devrimi’ne giden yolda tüm olayların başlangıcı olarak 1986 tarihli “Sırp Bilim ve Sanat Akademisi Bildirgesi” kabul edilebilir. Sırp milliyetçiliğine karşı ayyuka çıkan bir muhalefete cevaben aralarında subay ve akademisyenlerin de bulunduğu bir grup tarafından hazırlanan bu belge Kosova ve Voyvodina’nın statülerinde değişikliği de dâhil birçok konuda Sırp milliyetçiliğini yansıtan fikirler içermektedir. Belge Miloseviç tarafından benimsenmiş ve Miloseviç adamları eliyle bu belgenin propagandasını yaptırmıştır. Bu propagandalardan birinde göstericiler Novi Sad meclis binasına yoğurt fırlatarak tepkilerini göstermiş, olay ilerleyen zamanlarda Miloseviç’in Voyvodina’nın özerkliğini kaldırarak merkeze bağlamasıyla “Yoğurt Devrimi” olarak adlandırılmıştır. Voyvodina cephesinde özerkliğin kaldırılmasından itibaren eski statüye geri kavuşma isteği talep listesinin en üstüne yerleşmiştir (Saral, 2013: 85).

Voyvodina’da Macarlar Sırlardan sonra en büyük azınlık gruptur. Bölgedeki diğer gruplara nazaran sahip oldukları bir avantaj ise hem NATO hem de AB üyesi olan bir devletin; Macaristan’ın her daim destekçileri olmasıdır (Saral, 2013: 87). Bir zamanlar Miloseviç’in insan hakları ihlallerinden şikâyet eden Voyvodina’daki Macarları günümüzde asıl endişelendiren temel sorun, AB üyeliğine kabul edilen anavatanları Macaristan ile olan bağlarının kopmasıdır. İş ve aile bağları olmak üzere çeşitli sebeplerle Voyvodina’daki Macarların çoğu sık sık Macaristan’a günübirliğine geçmek durumundadır. AB üyeliğinin getirdiği bir zorunluluk olarak, Macaristan Sırbistan’a yönelik zorunlu vize rejimi uygulamaya başlamış, bu uygulama da söz konusu geçişleri önemli ölçüde zorlaştırmaya başlamıştır (Saral, 2013: 89).

Voyvodina, 1999’da ağır bir NATO bombardımanının altında kalmış, halk işlemediği bir suç yüzünden uluslararası yaptırımların kahrını çekmek zorunda bırakılmıştır. Bu olay neticesinde ise dış dünyadan soyutlanmıştır. İçinde barındırdığı karmaşık etnik yapı ve tarihten gelen özerklik isteği bölgeyi her daim krize gebe hale getirmiştir (Saral, 2013: 93).

3. YUGOSLAVYA’NIN DAĞILMA SÜRECİ VE İÇ SAVAŞ

Kendine özgü bir yapısı olan Yugoslavya örneğinin tutmamasının ve bu bölgede istikrarın bir türlü sağlanamamasının tıpkı Yugoslavya’nın yapısı gibi kendine özel tarihi, kültürel ve dini nedenleri vardır. Bu sebepler ele alınırken, söz konusu sebepleri çok önceden gerçekleşmiş bulunan bir takım tarihi hadiseler neticesinde ve uzun süreler sonucunda meydana gelen ve kendinden sonraki olayların şekillenmesinde pay sahibi olan “yatay sebepler” ve yatay sebeplerden beslenerek ortaya çıkan ve belirli bir olgunluğa eriştikten sonra eyleme dönüşen “dikey sebepler” olarak sınıflandırmak faydalı bir yöntem olacaktır (Alkan, 2013: 34).

3.1. Dağılma Süreci: Yatay ve Dikey Sebepler

Yugoslavya’nın dağılmasında etkili olan yatay sebeplerin ilki ülkenin sahip olduğu çok milletli ve çok kültürlü doku ile tarihi yapısıdır. Yugoslavya Avrupa kıtasına geçişte önemli bir coğrafyada yer almaktadır. Tarihi arka plan incelendiğinde iç içe geçmiş çok kültürlü yapının ayaklarından ilkinin Kavimler Göçü sırasında bu bölgenin bir göç yolu olarak kullanılırken birçok farklı milletin bölgede bulunması, yerleşmesi veya iz bırakmış olması anlaşılabilir. Roma İmparatorluğu’nun Batı ve Doğu diye ikiye ayrıldığı hattın buradan geçiyor oluşu bu karmaşık yapının ikinci ayağı olarak bölgedeki Batı Avrupa/Latin/Katolik kesim ile Doğu Avrupa/Ortodoks/Slav ayrımının temelini oluşturmaktadır. Son ayak ise İslam medeniyeti havzasının bu karmaşık yapıya ilerleyen yüzyıllarda eklenmiş olmasıdır. Bu üçayağın birleşmesi ile üç farklı medeniyet Balkanlarda bir arada yaşamaya başlamış ve çok kültürlü ve tarihli yapı hayat bulmuştur (Alkan, 2013: 34-37).

Rejimin çökmesinde etkili olan ikinci yatay sebep ise Doğu Avrupa’da kurulmuş olan Komünist rejimlerin yıkılmasıdır. Aynı bölgede yer alan devletlerin, birbirlerinde yaşanan olumlu veya olumsuz gelişmelerden etkilenmemesi beklenemez. Sırayla devrilen domino taşları misali Yugoslavya’nın da dâhil olduğu Doğu Avrupa coğrafyasında komünist rejimler birer birer yıkılmıştır. Doğu Avrupa coğrafyasındaki bu yıkım ve Doğu Bloğunun yaşadığı çöküş iki sebepten dolayı Yugoslavya’nın çöküşüne de zemin hazırlamıştır. Bu sebeplerden ilki Yugoslavya’nın her ne kadar

Bağılantısızlar Hareketi'nin bir üyesi olmasına rağmen Batı Bloğuna nazaran Rusya'nın başını çektiği Doğu Bloğuna yakın oluşu, her türlü kültürel, siyasi ve ekonomik etkileşimin içinde yer almış bulunmasıdır. Bu etkileşim bölgedeki olaylara karşı Yugoslavya'nın çok hassas ve olumsuz gelişmelerden hemen etkilenen bir yapıda olmasına sebep olmuştur. İkinci husus ise Yugoslavya'nın varlığının Batı Bloğu 'nu temsil eden kapitalist Avrupa ülkeleri için Rusya ile aralarında var olan mücadele devam ettiği sürece anlamlı olmasıdır. Batı Bloğunun kazanmış olduğu zafer neticesinde Batılı kapitalist devletlerinin Rusya'ya karşı Yugoslavya'yı kullanma ihtiyaçları kalmamıştır. Bu değişim de aynı Batı devletlerinin Yugoslavya'da yaşanan iç gelişmelere ve sorunlara daha az duyarlılık göstermeleri sonuçlarını doğurmuştur (Alkan, 2013: 37-38).

Yugoslavya'nın dağılmasında etkili olduğu değerlendirilen üçüncü yatay neden ise iktisadi ve sosyal hayattaki kötüye gidiştir. Bütün siyasi ve milli rahatsızlıkların, devamında ise bazı ayrılıkçı veya özelleştirici taleplerin ortaya çıkmasında, devletlerin yaşadığı iktisadi ve sosyal istikrarsızlık mutlak suretle pay sahibidir. Farklı etnik grupları bir arada tutan bir devlette işlerin kötüye gitmesi, tüm bu etnik grupların bir takım milli taleplerle gelmesine ve müşterek yapının zedelenmesine neden olur. Yugoslavya'nın yüzleştiği durum da tam olarak buydu. İktisadi durumun kötüye gittiğinin ilk işaretleri üretimin düşmesi, kişi başına düşen gelirin azalması, işsizliğin artması ve yükselen enflasyon olmuştur. Bu olumsuzluklar ilk kez 1980li yılların başlarında gözlemlenmeye ve ölçülmeye başlanmıştır. Günlük hayatın akışını olumsuz etkileyen bu iktisadi ve sosyal olumsuzluklar, insanların düşüncesindeki Yugoslav sistemine olan inancın derin hasarlar almasına sebep olmuştur (Alkan, 2013: 38-39).

Yugoslavya Tito'da sonra 1987'den beri fiilen ve 1989'dan itibaren de resmen Miloseviç liderliğinde yönetildi; bir dizi başarısız savaştan ve girişimden sonra uluslararası sistemin ve Avrupa'nın parya ülkelerinden biri haline geldi. Miloseviç döneminde Yugoslavya'nın dağılmasına ilişkin sorunlar gündemin temel konusu olmuştur (Üzgel, 2013: 59).

Dağılma sürecinin tarihsel arka planını oluşturan yatay sebeplerden beslenerek ortaya çıkan dikey sebeplerden ilki Yugoslavya içerisinde ayyuka çıkan etnik ve milli unsurların bağımsızlık talebidir (Alkan, 2013: 29). Bu etnik ve milli temelli bağımsızlık

taleplerinden ilki Kosova’da uyanan milli bilinç ve buna tepki olarak şiddetlenen Sırp milliyetçiliğidir. Olayların başlamasının hukuki arka planında II. Yugoslavya anayasası çerçevesinde Kosova’nın 1963 yılında “Sosyalist Otonom Vilayet” olarak tarif edilmesi, 1974 Anayasası ile de dil bağımsızlığını elde etmesi yatmaktadır. Tito’nun ölümünden sonra Miloseviç ile her şey başa dönmüş, Sırp larca bir nevi “Kudüs” olarak kabul edilen Kosova’nın önce 1988’de Voyvodina ile birlikte otonomlukları sınırlandırılmış, 1989 yılında ise tamamen kaldırılmıştır. Devamında ise Arnavutça eğitim veren okullar ve üniversiteler kapanmış, Kosovalı Arnavutlar bu durumu protesto etmiş, bu protestoların doğurduğu bir etki olarak da Sırp milliyetçileri sokağa inmiştir. Kosova’nın Sırp lar için ne kadar önemli olduğunu anlatan bazı tespitlere burada yer vermek gerekmektedir. Nüfusunun önemli bir kısmı Arnavutlardan oluşmasına rağmen Sırp lar, Kosova’yı tek taraflı bir anlayışla kendileri için kutsallaştırmışlardır. Sırp milli bilincinin oluşmasında ve gelişmesinde büyük öneme sahip olan bu coğrafya Sırp ların Kudüs’ü olmuştur. 1389 Kosova Meydan Muharebesi’nde Osmanlıya geçen bu toprakları Sırp lar hiç unutmamış, milli kimliklerinin hayati ehemmiyete sahip unsurlarından biri haline getirmişlerdir. Resmi rakamlara göre olaylar sırasında 24 kişi ölmüş, 200’ü aşkın kişi ise yaralanmıştır. Bu şekilde başlayan ve gelişen Kosova olayları Ortodoks-Sırp milliyetçiliğinin hortlamasına katkıda bulunarak ve Sırp ların Yugoslavya’nın diğer otonom bölgesini ve özerk cumhuriyetleri nasıl yutacağını çok iyi bir şekilde göstererek Yugoslavya’nın dağılma sürecini hızlandırmıştır (Alkan, 2013: 39-42).

Slovenya’nın Yugoslavya’dan ayrılması etnik ve milli unsurların bağımsızlık taleplerinden bir diğeri olarak Yugoslavya’nın dağılmasında rol sahibi olmuştur. Sosyalist Yugoslavya’nın en Batısında yer alan ve Avusturya ile geniş çapta bir kültürel etkileşim içerisinde olan Slovenya’nın bağımsızlık süreci bu etkileşimin neticesinde başlamıştır. Bağımsızlık yolunda atılan ilk önemli adım Yugoslavya anayasası ile ters düşmesine rağmen Slovenya anayasasında Slovenya’nın tek taraflı olarak Yugoslavya’dan ayrılabilmesine olanak sağlayan değişikliğin yapılmasıdır. Normal şartlar altında Yugoslavya içerisindeki altı cumhuriyetten herhangi birinin bu şekilde tek taraflı karar alması yasaklanmıştır. Sırp tarafından gelen tepkilere rağmen Sloven Meclisi cumhuriyetin isminde yer alan sosyalist ifadesini çıkararak ülkenin devletin adını “Slovenya Cumhuriyeti” olarak değiştirmiştir. Slovenya’nın tüm bu etnik ve milli unsurları vurgulayan hamlelerine karşılık Sırp tarafından gelen tepkiler çatışmaya

dönüşmüş, Avrupa Birliği adına oluşturulan üç kişilik bir heyetin girişimleri neticesinde çatışma ortamı sona ermiş, Slovenya çok fazla bir bedel ödemedi bu uzlaşma sayesinde Yugoslavya'dan ayrılarak bağımsızlığını kazanan ilk cumhuriyet olmuştur (Alkan, 2013: 42-45).

Hırvatistan'ın kopuş süreci benzer tarihlerde bağımsızlık iddiasında bulunan Slovenlerden daha sancılı olmuştur. Yugoslavya siyasetine yön veren siyasetçilerin, bürokrasideki memurların ve polislerin çoğunlukla Sırp olması, federal devleti meydana getiren federe devletlerin çeşitli gelirlerini federal devletin merkezine aktarıyor oluşu ve bu durumun iktisadi durumu diğerlerine göre daha iyi olan Slovenya ve Hırvatistan ekonomileri üzerinde olumsuz bir etki bırakması ve Hırvatistan'ın çok farklı bir medeniyet havzasına⁹ dâhil olması Hırvatistan'ın bağımsızlık argümanları olmuştur. 1991 yılında Hırvatistan'ın bağımsızlık yolunda attığı en büyük adım olan halk oylaması yapılmış, iştirakçilerin %94'ü bağımsız bir Hırvatistan yönünde irade açıklamışlardır. Haziran 1991'de Hırvatistan tek taraflı bağımsızlık ilan etmiş, yaşanan kanlı çatışmaların neticesinde Ağustos 1992'de Miloseviç savaşın bittiğini kabul etmek zorunda kalmış ve bu ülkenin bağımsızlığını tanımıştır (Alkan, 2013: 45-47).

Yugoslavya'nın dağılma sürecinde etkili olan bir başka dikey sebep ise Avrupa Birliği ve Amerika'nın Yugoslavya'nın yaşadığı bu olumsuz süreçte Soğuk Savaş'ın artık bitmek üzere olmasından dolayı Yugoslavya'ya daha az ihtiyaç duyuyor oluşu ve bunun neticesinde çelişkili ve çakışan politikalar yürütmesi olmuştur (Alkan, 2013: 48-50).

3.2. İç Savaş

Soğuk Savaş dönemi ve kurulan sosyalist rejimler Balkan toplumlarında milliyetçi duyguları azaltmamış, tersine derinleştirmiş ve beslemiştir. Soğuk Savaş sonrasında ise gün yüzüne çıkan milliyetçi hareketlenmeler Yugoslavya'nın dağılışını hızlandırmış, bölge halklarının beklentilerinin aksine sadece bağımsız ve sorunlu devletler oluşmuştur. Kosova Sorunu, Sancak Sorunu ve Karadağ meselesi gibi olaylar bölge halkının refah içerisinde yaşama ümidini engellemiş, etnisiteler arasındaki bölünmeler

⁹Hırvatlar Latin/Katolik/Batı medeniyetleri havzasına dâhil bir görüntü içerisindeyler.

giderek hızlanmıştır. Bunun doğal sonucu olarak da bölgedeki olumsuz siyasi atmosfer ekonomik yaşantıyı da sorunlu hale getirmiştir (Sander, 2013: 576).

Soğuk Savaş Dönemi Yugoslavya'sı incelendiğinde ortaya çıkan tablo dünyanın en stratejik bölgelerinden birinde, dört yıl Nazi işgali altında kalmış, tarihinde demokrasi tecrübesi çok az olan ve birçok ırk ile dinin bir arada, hatta iç içe yaşadığı bir ülkede çıkacak çatışmaların ve anlaşmazlıkların sosyalizm potasında eritildiği bir başarı öyküsüdür. İlk 35 yılına bakıldığında Yugoslavya'nın sosyalist dünyanın en liberal ekonomik anlayışına, en özgürlükçü siyasal yapısına ve en üst düzeyde dinsel ve etnik hoşgörüyeye sahip olduğu görülmektedir. Bahse konu başarılı sonuç, Tito'nun özyönetim anlayışı ile yerel özgürlüklerin sağlanması, tek parti yönetimi içerisinde kardeşlik ve birlik anlayışının yerleştirilerek etnik uyumun kurulması ve dış politikada bağlantısızlık anlayışı ile dünya barışına hizmet edilmesi ilkeleri sayesinde alınmıştır (Sander, 2013: 576).

1980 yılında Tito'nun beklenmeyen ölümü ile başlayan süreç yukarıda açıklanan üç ilkenin çürümesiyle ve ülkeyi bir arada tutan birleştirici gücün yitilmesiyle sonuçlanmıştır. Aynı yıllara tekabül eden ve tüm dünyada etkisi görülen ekonomik kriz de bölgeler arasındaki refah ve gelişmişlik düzeyi farklılıklarının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bahse konu gelişmelerin ilk sonucu ise yönetimin ekonomik politikalarından rahatsız olan Kosova Arnavutlarının 1981 Nisan'ında ayaklanması ve bu ayaklanmanın Belgrad yönetimi tarafından kanlı şekilde bastırılmasıdır (Sander, 2013: 577).

1985 yılında SSCB'de iktidara gelen Gorbaçov, köktenci reformlara girişmiş, bunun Doğu Avrupa'ya etkisi ise özgürlükçü gelişmelerin patlaması olmuştur. Sırp Bilim ve Sanat Akademisi, 1945 yılından beri var olan ancak Tito'nun ırkçılık karşıtı politikaları nedeni ile seslerini çıkaramayan Sırp milliyetçilerinin bir manifestosunu 1986 yılında yayınlayarak olayların fitilini ateşlemiştir. Manifestonun konusu Sırpların Yugoslav Federasyonu içerisinde baskı altında tutulduğu idi ve Yugoslavya'nın asıl sahibi olan Sırpların federasyon içerisinde daha çok söz sahibi olması gerektiği vurgulanmıştı. Bu manifestoda yer alan vaatleri gerçekleştireceğini belirten Miloseviç 1987 Aralık ayında gerçekleştirdiği bir darbe ile Sırp Komünist Parti örgütünün başına geçmiştir (Sander, 2013: 577).

1988 ve 1989 yılları Miloseviç'in Yugoslav siyasi sisteminin temellerini sarsacak girişimlerine sahne olmuştur. 1988 yılında kurulan Kosova Sırplarının ve Karadağlıların Haklarını Koruma Komitesi, Kosova ve Voyvodina ile Karadağ'da siyasi sisteme ilişkin yıkıcı faaliyetlere başladı. Miloseviç'in de kışkırtmaları ile 1988 yılında Voyvodina'da, 1989 yılında ise Karadağ Cumhuriyeti ve Kosova'da yerel hükümetler düşmüş, 1989 yılında ise özerk hükümetlerin kendi yasalarını çıkarma yetkilerini ellerinden alan bir anayasa değişikliği yapılmıştır. Miloseviç bu dönemde hedeflerine ulaşabilmek için siyaseti sokaklara dökmekten çekinmemiş ve kırsal kesimi kentlere karşı harekete geçirmiştir (Sander, 2013: 577).

Sloven Komünist Partisi'nin 1989 Aralık ayında yapılan 11'inci Kongresinde çok partili siyasi hayata geçileceği belirtilmiş ve Yugoslav Komünist Partisi ile organik bağların tamamı koparılmıştır. Slovenler ile başlayan bu akımın neticesinde 1990 yılının sonuna gelindiğinde Hırvatistan ve Bosna Hersek'te de Komünist olmayan hükümetlerin kurulmasını sağlamıştır. Makedonya'da ise Komünistler azınlıktaydı, sadece Sırbistan ve Karadağ komünist iktidarlara sahipti (Sander, 2013: 578).

1991 yılının başlarında altı cumhuriyetin liderlerinin Yugoslav Federasyonu'nun yıkılmasının önlenmesine ilişkin alınacak önlemleri görüştüğü bir dizi toplantıda, Slovenya ile Hırvatistan Haziran 1991 tarihine kadar Yugoslavya'nın siyasi yapısını onaracak ve cumhuriyetler arası düzeni sağlayacak bir anlaşmanın yapılmaması halinde federasyon ile bağlarını koparacakları yönünde bir açıklama yaptılar. Bahse konu toplantılarda bir neticenin alınamaması ve istenilen anlaşmanın imzalanamaması sebebi ile 25 Haziran 1991 tarihinde Slovenya ile Hırvatistan Yugoslav Federasyonu'ndan ayrıldıklarını ilan ettiler ve bir gün sonra Yugoslav Ulusal Ordusu (JNA) saldırıları başladı. Bu saldırılar ile başlayan çatışma sürecinin neticesinde 1991 yılının sonuna gelindiğinde Hırvatistan topraklarının neredeyse 1/3'ü JNA ve onun silahlandığı Sırp birliklerinin işgali altına girmişti. Dağılma sürecinin başlamasından sonra 1992 yılının Nisan ayında Sırbistan ile Karadağ arasında Yugoslav Federal Cumhuriyeti'nin kuruluşu ilan edilmiştir (Sander, 2013: 579).

Yugoslav savaşı bir iç bunalım olarak başlamakla birlikte iki temel uluslararası hukuk ilkesini, devletlere ait ulusal sınırların dokunulmazlığı ilkesi ile "self determinasyon" ilkesi, karşı karşıya getirerek evrensel bir boyut

kazanmıştır. Evrenselleşen Yugoslav bunalımının en önemli iki çatışma alanı aşağıda detaylandırılmıştır.

3.2.1. Bosna Savaşı

Bosna Hersek hem azınlıkların konumu hem de etnik çoğunluk bakımından diğer bütün Yugoslav cumhuriyetlerinden farklı bir özellik sergilemektedir. Bu farklılığın en temel yanı karmaşık bir etnik çeşitlilik ve demografik durumdur. Ülkedeki üç büyük gruptan Hırvatlar, Hırvatistan ile sınır olan Batı Hersek'te yaşamaktaydılar. Müslümanlar Orta ve Doğu Bosna ile ülkenin kuzeyinde yaşamaktaydılar. Sırlar ise ülkenin birçok yerinde yer almaktaydı, en yoğun yaşadıkları yer ise Doğu Hersek'ti ve Sırbistan sınırında bulunmaktaydı (Kenar, 2013: 181).

Bosna Hersek de tüm Yugoslav cumhuriyetleri gibi 1980'lerin ikinci yarısında derin bir ekonomik bunalıma girdi. Aynı yıllar, Yugoslavya'da milliyetçiliğin yükselişte olduğu ve Boşnakların İslami kimlikleri neticesinde hedef haline geldiği, ayrıca Miloseviç yanlısı gösterilere Bosna Hersek'te çok fazla izin verilmemesi sebebi ile tepki toplandığı yıllar olmuştur (Kenar, 2013: 183).

Kasım 1990 ve devamında Yugoslavya'nın geleceğine yönelik pek de iyimser olmayan durumlar ortaya çıktıkça minyatür bir Yugoslavya olan Bosna Hersek'te de cumhuriyetin geleceği tartışılmaya başlanmıştır. Bosna Hersek Parlamentosu tarafından 15 Ekim 1991'de bağımsızlık kararı alınmış ve ilan edilmiştir. Bahse konu bağımsızlık ilanı 29 Şubat 1992'de yapılan bir referandum ile katılanların %97,7'si tarafından kabul edilmişti. Bosna Hersek Cumhuriyeti'ni AB ve ABD Nisan ayı içerisinde tanımıştır (Kenar, 2013: 186).

Bu karar ve devamındaki gelişmeler neticesinde gerginlik tırmanmış ve temelde Sırlar ve Hırvatlar arasında başlayan çatışma hem Sırların hem de Hırvatların nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olan Bosna Hersek ile ilgili planları dolayısı ile 1992 yılının ilkbaharında Bosna Hersek'e de sıçramıştır. Etnik gerginliğin iyice belirginleştiği bu dönemde AB bir uzlaşma girişiminde bulunmuş ve Şubat-Mart 1992'de Bosna Hersek içerisindeki Müslüman, Sırp ve Hırvat partilerinin liderlerini Lizbon'da bir araya getirerek kantonal bir federasyon modelinin görüşülmesini

sağlamıştır (Kenar, 2013: 187). Liderler tarafından Bosna Hersek'in kantonlaştırılmasına yönelik bir anlaşma metni imzalanmış olmasına rağmen iki hafta sonra bu anlaşma çökmüştür (Kenar, 2013: 188).

1990'lı yıllara girildiğinde Eski Yugoslavya'da savaşa en hazırlıklı olan grup, savaşın bizzat sebebi olan Sırlardır. Üstelik JNA ağırlıklı olarak Sırlardan oluşmaktaydı. Dolayısı ile Sırlar aşağıda da görüleceği üzere savaş boyunca etnik olarak çoğunlukta oldukları bölgeleri kolaylıkla denetimleri altına almış, savaş uzadıkça da Boşnaklara karşı üstünlüğünü pekiştirmiştir (Karatay, 2013: 215).

Bosna Hersek Cumhuriyeti'nin AB ve ABD tarafından tanınmasının hemen ardından Bosnalı Sırların parlamentosu "RepublikaSrpska" olarak adlandırılan yeni Sırp Cumhuriyetini ilan etmiştir. Müteakiben Sırp Cumhuriyeti, Yugoslavya'ya bağlanma kararı almış ve bu tarihten önce yerel düzeyde devam eden çatışmalar, bağlanma kararı ile şiddetlenmiştir. Sırp topçuları tarafından başta BosanskiBrod olmak üzere birçok Boşnak kenti bombalanmıştır. İki kez ateşkes ilan edilmesine rağmen çatışmalar Sırların çok sayıda sivilin ölümüne yol açan saldırıları neticesinde şiddetlenmiştir. Sırp güçleri tarafından nüfusun homojenleştirilmesini teminen etnik temizlik çalışmaları yürütülmüştür (Kenar, 2013: 189).

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararı ile Bosna Hersek'ten çekilen Yugoslavya ordusu silahlarını Bosnalı Sırlara devretmiş, Sırların saldırı kapasitesi artmıştır. Lizbon Konferansı'nda bir sonuç alınamamasının ardından Londra Konferansı toplanmıştır. Daha sonra yapılan barış görüşmeleri göz önüne alındığında Londra Konferansı'nın sağladığı olumlu katkı göz ardı edilemez. Bu görüşmelerde Bosna'nın toprak bütünlüğü tanınmış ve Sırbistan ve Karadağ'ın oluşturduğu Yugoslavya Cumhuriyeti saldırgan olarak tanımlanmıştır. Bununla beraber saldırganı cezalandırma anlamında somut bir girişimde bulunulamamıştır (Kenar, 2013: 191).

1992 yılının sonbaharına gelindiğinde Bosna'nın 2/3'ünden fazlası Sırların denetimine geçmiştir. Bosna içerisinde Sırların en fazla toprağı kontrol altına aldığı dönem Aralık 1992 olmuştur ve bu dönemde Sırlar "Büyük Sırbistan" hedefine ulaşmış, Bosnalı Sırların lideri Karadžić kazanımlarını korumak amacı ile barış yanlısı bir tutum sergilemiştir. Karadžić'in barış görüşmelerine geçilmesi çağrısı karşılık bulmuş, AB temsilcisi LordOwen ve BM Yugoslavya özel temsilcisi CyrusVance

tarafından girişimler yapılarak Vance-Owen Barış Planı hazırlanmış ve görüşülmeye başlanmıştır (Kenar, 2013: 191). Plan Bosna'nın on eyaletten oluşan adem-i merkeziyetçi bir yapıya bürünmesini, eyaletlerin Sırp, Hırvat ve Müslümanlara üçer üçer paylaştırılmasını ve Saraybosna'ya üç toplumlu bir statü belirlenmesini içeriyordu. Müslüman ve Bosnalı Hırvatlar tarafından ilke olarak kabul edilen plan Bosnalı Sırlar tarafından reddedilmiştir. Müslümanlar bekledikleri ABD müdahalesinin gelmeyeceğini yumuşayan ABD tutumundan anladıkları için, Hırvatlar ise bir başarı olduğu yönünde bir telakki sahibi olduğu için planı kabul etmiş, Sırlar ise kazanımlarını koruyamadığı için planı reddetmişlerdir (Kenar, 2013: 192-193).

Planın reddedilmesinin ardından, 1993 yılı geldiğinde saldırılar ve abluka neticesinde Bosna'da salgın ve açlık tehlikesi boy göstermiş, Bosna'nın doğusundaki kentlere sığınan Boşnaklara Amerikan hava kuvvetleri tarafından havadan yiyecek ve ilaç yardımında bulunulmuştur. Bununla beraber, Sırların saldırgan politikalarını caydıracak ve bu katliamı durduracak bir uluslararası girişim gerçekleşmemiştir. Saldırıların şiddetlenmesinde Vance-Owen planının saldırgan ile saldırılan arasından bir ayrıma gitmeyip olayı iç savaş olarak görmesinin Sırlar üzerinde yarattığı cesaret artırıcı etki de pay sahibi olmuştur (Kenar, 2013: 194).

Sonuç alınamayan Vance-Owen Planı'nın ardından Mayıs 1993'te bu kez Owen-Stoltenberg Planı hazırlanmış, Bosna'nın etnik hatlar boyunca çoğunluk esas alınarak üç bölgeye ayrılması önerilmiş, merkezi hükümete hemen hemen hiç yetki verilememiş ve üç bölgenin yönetimlerinin en fazla karar verme gücüne sahip olacağı planlanmıştır. Üç tarafında da ciddiyetinin sorguladığı plan barış umutlarına fazlaca bir katkı sağlamamış, çatışmalar şiddetlenerek devam etmiştir. Bu son planın da reddedilmesi neticesinde savaş ortamına mahkûmiyet devam etmiş, 1994 yılına gelindiğinde ölen ve kaybolan insan sayısı 150 bini aşmıştır (Kenar, 2013: 195-196).

1994 yılının Haziran ayına gelindiğinde, 22 Mayıs 1993 tarihinde ABD, Rusya Federasyonu, İspanya, Fransa ve İngiltere tarafından açıklanan "Ortak Hareket Planı"nın bir gereği olarak 4 Haziran 1994 tarihinde "Güvenli Bölgeler Planı" adı altında yeni bir öneri getirmişlerdir. Güvenli Bölgeler Planı incelendiğinde göze ilk çarpan husus Planın bir barış planı olmadığı gerçeğidir. Bosna Hersek içerisindeki bazı şehirleri en azından hayatta kalmanın mümkün olduğu, yaşanabilir bölgeler olarak

belirleme ve Müslümanları bu bölgelerde BM koruması altına almayı amaçlamıştır. Ancak, BM Güvenlik Konseyi tarafından bu güvenli bölgeler arasında sayılan Srebrenica ve Zepa'nın Temmuz 1995 tarihinde Sırp güçlerinin eline geçmesi bu Planın da uygulanmasını engellemiştir (Kenar, 2013: 197).

Bosna Hersek Savaşının en önemli dönüm noktalarından biri ise 1994 yılında ABD'nin girişimleri ile yaşanmıştır. ABD çabaları ile Bosnalı Hırvatlar ve Bosnalı Müslümanlar Washington'da bir araya gelmiş, görüşmeler sonucunda Boşnak-Hırvat Federasyon Anlaşması'nı imzalamışlardır. Bu anlaşma ile Hırvatlar ve Müslümanlar arasında savunma, dış politika ve ekonomi gibi alanlardan sorumlu olan bir federal hükümet kurulmuş, iki etnik topluluk arasında eşit yetkilerde iki federe yapı öngörülmüştür. Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlık görevleri ise dönüşümlü olarak yürütülecektir. Bu barış planında diğerlerinden farklı olarak göze çarpan bir husus ABD'nin etkin olarak katılımı, görüşmelere ev sahipliği yapışı ve barışın sağlanabilmesi için gereken maddi desteği sağlamış olmasıdır. Anlaşma Bosnalı Sırların istedikleri zaman anlaşmaya katılmalarına açık olarak düzenlenmiştir (Kenar, 2013: 198).

Sırların katılımına açık olarak düzenlenen Anlaşma Sırp tarafınca reddedilmiştir. Bunun üzerine yine 1994 yılı içerisinde İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya ve ABD tarafından bir "Temas Grubu" oluşturulmuş ve bu Temas grubunca yeni bir barış önerisi getirilmiştir. 26 Nisan 1994'te düzenlenen bu Plan Bosna Hersek topraklarının %51'inde Washington Anlaşması ile kurulan Boşnak-Hırvat Federasyonu'na, %49'unda ise Sırlara yetki vermektedir. Bu Plan, Miloseviç tarafından da desteklenmiş ve Bosnalı Sırların kabul etmesi için Karadziç'e Belgrad yönetimi tarafından siyasi ve ekonomik baskı uygulanmıştır. Müslümanlar Planı hem Batılı ülkelerin baskısı hem de yaşanan trajedilerin son bulması amacıyla kabul etmişlerdir (Kenar, 2013: 199). Aslen Karadağlı olan ve Bosna'daki muayenesinde hastaları ile yakından ilgilenen bir psikolog iken kendisini Sırp ayrılık hareketinin içerisinde bulan Karadziç, Dayton Anlaşmasının imzasına savaş suçlusu olduğu için katılamamış, sağ kolu Nikola Koljević tarafından temsil edilmiştir (Karatay, 2013: 216).

1994 yılında uluslararası toplum ancak harekete geçebilmiş, Birleşmiş Milletler çatışma bölgelerine barış gücü göndermeye başlamış ve çatışan taraflara ambargo uygulamıştır. NATO ise Birleşmiş Milletlerde yetki aldıktan sonra iki kez Sırp

mevzilerini bombalamış, ancak bu girişimler çatışmaları durdurmamıştır. Temas Grubunca önerilen Plan'ın kabulü için 31 Ağustos 1995 tarihinde NATO kuvvetlerince başlayan son hava harekâtları neticesinde Bosnalı Sırp da Planı kabul etmişlerdir (Kenar, 2013: 200-201).

Hem diplomatik ve siyasi baskılar, hem de askeri müdahaleler neticesinde taraflar arasında çatışmalar sona ermiş, Aralık 1995'te Dayton Anlaşması Paris'te imzalanmıştır. Bu Anlaşma ile daha önce Temas Grubunca önerilen planda olduğu gibi, ülke yönetiminin %51'i Boşnak-Hırvat Federasyonu'na; %49'u ise Sırp Cumhuriyeti'ne bırakılmış, iki birimden oluşan bir devlet yapısı öngörülmüştür (Kenar, 2013: 201).

Dayton Anlaşması Bosna Hersek'teki savaşı fiili olarak bitirmesi açısından büyük öneme haizdir. Yukarıda açıklanmaya çalışıldığı üzere Bosna'daki savaşı durdurmaya yönelik birçok girişim yapılmış ancak hiçbirinden sonuç alınamamıştır. Bilakis, her teşebbüs kendi içerisinde sahip olduğu asimetrilere dolaylı çatışmanın derinleşmesine sebep olmuştur. Bu bağlamda Dayton, diğer girişimlere nazaran son derece etkili olmuştur (Alkan, 2013: 206).

Dayton Barış Anlaşması şartların galip devletler tarafından belirlendiği bir barış anlaşması değildir. Başta ABD olmak üzere uluslararası toplumun müdahale, baskı ve arabuluculuğu ile imzalanmıştır. Bu sebeptendir ki, Dayton Barış Anlaşması neticesinde savaşan taraflardan hiçbirisi istediğini tam olarak elde edememiştir (Kenar, 2013: 202).

3.2.2. Kosova Sorunu

1990'lı yılların başlarında Sırbistan, doğru bir tabirle, her an savaşılmaya hazır bir makine haline gelmişti. Yukarıda açıklanmaya çalışılan Hırvat ve Bosna savaşlarının yaşandığı bir atmosferde Kosovalı Arnavut aydınlar bir çeşit "pasif direniş" fikrini benimsemişlerdi. Bahse konu fikrin kurucusu ve temsilcisi İbrahim Rugova ve onun Kosova Demokratik Birliği Partisi (LDK) idi. Bölgenin diğer liderleri toprak ve güç istekleri ile kendi halklarını savaşa sürüklerken İbrahim Rugova ve hareketi bu pasif direniş yöntemi ile savaşın dışında kalmaya çalışmıştır. Bu tutum ve politika hem değişik ülkelerde Rugova'nın dostlar edinmesinin yollarını açmış, hem de Rugova'ya Kosova sorununu uluslararası boyutlara taşıma imkânı tanımıştır (Türbedar, 2013: 142).

26-30 Eylül 1991 tarihleri arasında LDK tarafından Kosova’da düzenlenen bir referandumda, Kosova nüfusunun %90’ına yakını katılım sağlayarak, bu kitlenin neredeyse tamamı Kosova’nın cumhuriyet olarak ilan edilmesi yönünde oy kullanmıştır. 1992 yılında kurulan Yugoslav Federal Cumhuriyeti, Kosova sorununu görüşmek üzere Arnavutları Belgrad’a davet etmiş ancak bu davet karşılık bulmamıştır. Rugova tarafından yürütülen pasif direniş dünyada ses getirmiş ama uluslararası toplum aynı yöntemle, yani pasif politikalarla yaklaşmaya başladığından Rugova hareketi ve LDK ilerleyen yıllarda güç kaybetmiştir (Türbedar, 2013: 142).

21 Kasım 1995’te imzalanan Dayton Barış Anlaşması’nda Kosova’nın 1991 referandumlarında çıkan sonuçları meşrulaştırma ve uluslararası topluma benimsetme girişimi karşılık bulamayınca İbrahim Rugova’nın ılımlı tutumunun sonuç vermeyeceği düşünülmüş ve barışçıl çözüm girişimleri yerini silahlı mücadeleye bırakmıştır. Bahse konu silahlı mücadeleyi ise kuruluşu 1993 olan küçük bir gerilla grubundan bir orduya dönüşmesi 1997 yılından sonra gerçekleşen Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK) yürütmüştür (Türbedar, 2013: 143).

UÇK saldırıları neticesinde kayıplar veren Sırp güvenlik güçleri olaylara terörle mücadele algısı ile yaklaşmış, bu çerçevede Kosova’da birçok Arnavut köy ve kasabalarına silahlı baskınlar düzenlemiştir. Geçmiş çatışmalarda yaşanan trajedilerin de etkisi ile uluslararası toplum konunun bilincine erken varmış ve barış için seferber olarak tarafları Fransa’da bir araya getirmiştir. Ancak bahse konu görüşmeden bir sonuç alınamamıştır (Türbedar, 2013: 143).

Mart 1999’da NATO tarafından Yugoslavya’ya başlatılan hava harekâtı bölgede yaşayan Türkleri de etkilemiştir. Bu dönemde Türkler bir yandan Sırpların, bir yandan da çeşitli sebepler ile Arnavutların saldırılarına uğramış olup, yüzlerce Türk bu saldırılar neticesinde hayatını kaybetmiş ya da evlerinden, yurtlarından olmuştur (Atsız Gökdağ, 2013: 163).

Fransa’daki barış görüşmelerinden bir sonuç alınamaması, Rugova’nın ve onun pasif direnişinin bölgeyi çatışmadan uzak tuttuğunu düşünen ve Rugova’nın politikalarını bu yüzden destekleyen ABD’nin daha aktif bir şekilde müdahil olması sonucunu doğurmuştur. Anlaşmaya yanaşmayan Sırp tarafı ve onun silahlı gücü olan YFC, ABD önderliğindeki NATO tarafından bombalanmıştır (Türbedar, 2013: 144).

1999 yılındaki Kosova savaşı, Balkanlar'da yeni bir göç dalgasının yaşanmasına sebep olmuş, UNHCR verilerine göre sadece 1999 yılında 900 bin Kosovalı Arnavut Makedonya, Arnavutluk ve Karadağ'a göç etmiştir (Türbedar, 2013: 144).

9 Haziran 1999 tarihinde NATO, YFC ordusu ve Sırbistan İçişleri Bakanlığı temsilcileri arasında imzalanan Askeri Teknik anlaşma ile başta BM olmak üzere uluslararası toplumun Kosova'daki görevinin hukuki altyapısı hazırlanmıştır. Bu anlaşma ile Sırp güçleri bu topraklardan çekilmiş, yerine BM kontrolünde oluşturulan uluslararası bir güç yerleştirilmesi öngörülmüştür. Ayrıca çatışan taraflar arasında bir tampon bölgenin oluşturulması da karara bağlanmıştır (Türbedar, 2013: 144).

Askeri-Teknik Anlaşmanın imzalanmasından bir gün sonra, 10 Haziran 1999'da, BM 1244 sayılı karar ile NATO'nun bombardımanlarını sona erdirerek Kosova'da görev yapacak askeri birlik olan KFOR ile yönetimi devralacak UNMIK'i oluşturmuştur. UNMIK yönetimi altında Kosova hükümetleri sağlık, çevre, spor vb. konularla ilgilenmiş, güvenlik ve dış politika gibi konular UNMIK'in kontrolüne bırakılmıştır (Türbedar, 2013: 144-145).

Bugün Kosova, Yugoslavya'nın bölünmesi ile ortaya çıkan 10,887 km²'lik yüzölçümü ve yaklaşık 2,5 milyon nüfusu ile statüsü hala tam olarak belirlenememiş bir ülkedir. Çok sayıda Türk'ün yaşadığı, Sırbistan, Makedonya, Arnavutluk ve Karadağ ile komşu olan bir yapıdır (Atsız Gökdağ, 2013: 162).

Özetlemek gerekirse, böylesine karışık bir yapı üzerine tesis edilen Yugoslavya'nın dağılmasında yatay sebepler uzun bir tarihi sürecin neticesinde oluşmuş ve dikey sebepleri besleyerek sonucun ortaya çıkmasına yol açmışlardır. Yugoslavya'daki rejim değişikliği bu ülkenin kendine özgü yapısının bir sonucu olarak tüm Avrupa ülkelerinden farklı bir şekilde gerçekleşmiştir. Ülke zaten tüm Avrupa ve Balkan ülkelerinden gerek ekonomik yapısı, gerek siyasal sistemi ve gerek içerisinde barındırdığı etnik unsurlar açısından farklıydı. Yugoslavya'nın dış politikası da bu yapısından etkilenecek diğer ülkelere farklı yönde gelişmiştir. Hassas dengeler üzerinde duran Yugoslavya rejim değişikliği ile birlikte bir parçalanma sürecine girmiştir.

4. YUGOSLAVYA’NIN DAĞILMA SÜRECİNDE TÜRKİYE’NİN TUTUMU

Araştırmanın bu bölümü, yaşanan iç savaş ve parçalanma sırasında hem dönemin Türkiye’sinin irdelendiği, hem de Türkiye’nin bölgeye ilgi duymasına sebep olan bağlarının tartışıldığı kısımdır. Bölümde; Türkiye’nin söz konusu dönemdeki konumu ve gücü anlaşılmaya çalışılacak, takiben bölge ile bağları ve savaştaki tutumu incelenecektir.

4.1. Yugoslavya’nın Dağılma Süreci Sırasında Türkiye’nin Siyasal Yapısı, Ekonomik Yapısı, Dış Politika Anlayışı ve Uluslararası Düzendeki Konumu

Türkiye’nin 1990’lı yıllarda sahip olduğu siyasi ve ekonomik kapasite aynı zamanda uluslararası düzende işgal ettiği pozisyona denk olduğundan ve uluslararası örgütleri belirli bir konuya yönlendirme ve karar alma süreçlerinde etkili kabul edildiğinden tartışılması gereken bir konu olarak değerlendirilmiştir. Kısım hazırlanırken Türkiye’nin iç siyasi atmosferi ilk olarak irdelenmiş, devamla ekonomik kapasitesi dış borç, büyüme oranı, enflasyon gibi veriler okurun dikkatine sunulmuş, takiben dış politika perspektifi ve uluslararası örgütlerde işgal ettiği pozisyonlara kısaca değinilmiştir. Örgütler belirlenirken Türkiye’nin dış politikasındaki önceliklere sadık kalınarak ilişkilerin ön planda tutulduğu örgütler incelenmiştir.

4.1.1. Siyasal Yapı

Dış politika belirlenirken ülkelerin göz önüne aldığı başlıca dinamiklerden ilki ülkenin bahse konu dönemde politikasını belirlemeye yetkili meşru iktidarı ile içinde yaşadığı politik atmosferdir. Yugoslavya savaşının yaşandığı yıllarda, Türkiye’yi anlamak için bu döneme en yakın siyasi kırılma noktası olan 12 Eylül askeri darbesinden başlamak yerinde olacaktır. Keza mezkûr olay kısa dönemde ülkede yaşanan terör ortamının son bulmasına katkıda bulunmuş lakin uzun dönemde toplumun apolitikleşmesi, İslam’ın yeniden siyaset sahnesinde yer alması gibi sonuçlar doğurarak

başta Anayasa olmak üzere ülkenin hukuki, siyasi ve yönetsel yapısını şekillendirmek suretiyle Türkiye’yi büyük bir değişime tabi tutmuştur.

12 Eylül darbesi ekonomik hayata liberalleşme ve özelleştirme getirirken siyasi hayata ise tek tipleştirme ve bir nevi “üniforma giydirmeye” sunmuştur. 12 Eylül darbesini yapan 5 kişilik Milli Güvenlik Konseyi (MGK) neredeyse bütün Türkiye’de sıkıyönetim ilan etmiş, yasama ve yürütme yetkilerini kendinde toplamış ve arkasından yoğun tutuklamalar başlatmıştır. MGK, 12 Eylül askeri darbesinin yapıldığı dönemde görevde olan, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Sedat Celasun’dan oluşmaktaydı. Çıkarılmış olduğu Anayasa Düzeni Hakkında Kanun ile yasama yetkisini bizzat üstlenen MGK, Konsey başkanının da “Devlet Başkanı” sayılacağını hükme bağlamıştır. 6 Aralık 1983’e kadar ülkeyi bu kurul yönetmiştir. Kendisine karşı sorumlu olan Bakanlar Kurulu’nu atamış, yasa önerip yasa kabul etmiş, yeni anayasayı hazırlayacak olan Danışma Meclisi’ni oluşturmuş ve hazırlanan anayasayı gözden geçirerek son şeklini vermiştir. MGK başkanı Kenan Evren Cumhurbaşkanı olunca bu Kurul’un üyeleri de Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyeliğine getirilmiş ve 1989 yılına kadar bu görevi sürdürmüşlerdir (Oran, 2012:19-20).MGK, buzdağının sadece suyun yüzeyinde kalan ve görünen ucu olmuştur. Yönetimdeki rolleri gözden kaçan, ama mikro düzeyde büyük etkiler yaratan sıkıyönetim komutanları ise MGK’nın halk tabanı ile temas eden kısmıydı (Ahmad, 2014: 215).Dönemin bilançosuna sonradan kurulacak İnsan Hakları Derneği kayıtlarına göre bakıldığında,gözaltına alınanların 650.000, hakkında dava açılanların sayısının 210.000, yargılananların 230.000, fişlenenlerin ise 1.638.000 kişi olduğu görülmüştür. 1980-84 arasında 5000 sanığın idamı istenmiş, bunların 517’si mahkûm olmuş,124’ünün kararı onaylanmış, bunların da 18’i sol, 8’i sağ görüşlü, 1’i ASALA mensubu ve 23’ü de adi suçlu olmak üzere 50’si idam edilmiştir” (Oran, 2012:19-20).

Tutuklamalar ve yargılamalar 1980’li yılların Türkiye’sinde günlük hayatın başlıca özelliklerinde biri olmuştur. Ekim 1981’de MGK, bir danışma meclisi oluşturarak siyasal yeniden yapılanma için ilk adımı atmış oldu. Bütün siyasal partiler feshedildi ve arşivlerine kadar bütün malvarlıklarına ek koyuldu. Yeni anayasa yapım çalışmaları ülkenin mola verdiği siyaset faaliyetlerinin kısmen yeniden başlamasına

sebepler olurken 12 Şubat'ta çıkarılan bir yasa ile kapatılan partilerin önderlerinin tartışmalara katılması yasaklandı (Ahmad, 2014: 219). Daha sonra ise 1980 parlamentosunun bütün üyeleri beş yıl, bütün siyasal parti liderleri ise on yıl süreyle siyasetten men edildi (Ahmad, 2014: 221).

12 Eylül askeri müdahalesi sokaklardaki çatışmaları sert bir yöntemle de olsa durdurmuş, bunun yanında kurulan rejimin kalıcı olacağını gösteren hukuk sistemine dair değişiklikler de yapmıştır. MGK ve onun sistemi, Türk hayatının neredeyse bütün alanlarında kapsamlı değişiklikler vaadediyordu. Bununla beraber, kendine özel bir uzmanlık gerektiren dış politikaya ve Demirel Hükümetinin 24 Ocak 1980'de yürürlüğe koyduğu ve bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde tartışılacak olan ekonomik istikrar programına dokunulmamıştır. Askeri cunta darbeden hemen sonra, ilerleyen yıllarda başbakan ve cumhurbaşkanı olarak ülkeye hizmet edecek olan Turgut Özal'ı, 24 Ocak Kararlarının mimarını, ekonomiden tam sorumlu kişi olarak göreve getirerek bu istikrar programına verdiği önem göstermiştir (Oran, 2012: 20).

Yasanın ve ülke düzeninin bir hayli bozulmuş olması, yüksek enflasyon, temel tüketim mallarında yaşanan kıtlık, parti çekişmeleri ve felç olmuş parlamentonun kahrını çok çeken halk asker kaynaklı sıkıyönetim ve istikrar vaadini memnuniyetle karşılamıştır. MGK, anarşinin kaynağının 1961 Anayasası'nın getirdiği üniversitelerin özerkliği, işçi hakları ve toplumsal özgürlükler ile ilişkilendirmiş, yönetime el koyar koymaz ilk toplumsal icraat olarak dernekler, sendikalar ve öğrenci toplulukları ile öğretim üyelerine yönelmiştir. Bu yönelişin neticesinde siyasi partiler, Meclis ve dernekler ile Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) kapatılmış, işçi liderleri tutuklanmış, 1402¹⁰ uygulamasının neticesinde birçok kamu görevlisi görevlerinden uzaklaştırılmıştır (Oran, 2012: 21).

MGK tarafından 27 Ekim 1980 tarihinde kabul edilen ancak 12 Eylül 1980 tarihi itibarıyla geçerli olduğu belirtilen yeni Anayasa ile TBMM'nin bütün yetkileri 5 kişilik MGK'ya devredilmiş, Cumhurbaşkanının yetkileri de MGK başkanına verilmiştir. Ayrıca bu yasaların Anayasa'ya aykırılığının ileri sürülemeyeceği de yine hükmü

¹⁰1402 Sayılı Sıkıyönetim Yasasının 2'nci maddesine Eylül 1980'de bir fıkra eklenmiş ve bahse konu fıkra komutanlara gerekçe göstermeksizin istedikleri kamu kurumlarına yazı yazarak yazı konusu kamu görevlisinin derhal görevden alınmasını isteyebilme yetkisi verilmiştir. Yasaya 1982 yılında yeni bir hüküm eklenerek bu şekilde görevinden uzaklaştırılan kamu personellerinin yeniden kamu görevlisi olma yolu da kapatılmıştır (Oran, 2012: 20).

bağlanmıştır. Söz konusu Anayasa 7 Kasım 1982’de %91’in üzerinde, ezici bir çoğunlukla yürürlüğe sokulmuş ve özellikle toplu olarak kullanılan dernekleşme vb. haklara sınırlama getirerek idare mahkemelerinin ve Anayasa Mahkemesinin yetkilerini azaltmıştır (Oran, 2012: 21). İsmail Küçükkaya’nın “Halk 82 Anayasası’na nasıl %92 oy veriyor?” şeklindeki sorusuna İlber Ortaylı şu yanıtı vermektedir:

Tabii anayasayı okuyarak vermiyor. Ortama bakıyor ve durumun daha fazla karışmaması için böyle bir karar alıyor. Çok sağduyulu; âlimane değil ama akilâne bir yaklaşım. Ben niye bu anayasayı reddettim? Referandumda bireylerin kontrol edilip korktuğu abartmasını yapmak doğru değil... (Ortaylı, Küçükkaya, 2012: 230).

Anayasanın onaylanması ile Cumhurbaşkanı olan Kenan Evren beklenmedik bir gelişme olmadığı takdirde seçimlerin Ekim 1983’de yapılacağını ilan etti, yeni partiler yasası 24 Nisan 1983’de yürürlüğe girdi ve bir gün sonra siyaset yapma yasağı MGK tarafından kaldırıldı. Tüm bu gelişmeler neticesinde ülkenin siyasal hayatında yeni bir sayfa açıldı. Evren’in bahsettiği seçimler Kasım 1983’te yapıldı (Ahmad, 2014: 222). Kasım seçimlerine sağı işgal eden emekli General Turgut Sunalp’ın Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP), merkezi tutan Turgut Özal’ın Anavatan Partisi ve İsmet İnönü’nün eski eski özel kalem müdürü Necdet Calp’in kurduğu ve kapatılan CHP’nin yerini tutmasını umduğu Halkçı Parti (HP) katıldı. Seçimlerde MDP oyların yüzde 23,27’sini, Halkçı Parti yüzde 30,46’sını ve Anavatan Partisi de yüzde 45,15’ini aldı. 25 Mart 1984’te yapılan mahalli seçimlerde ise Anavatan Partisi yüzde 41,5 oy alarak iktidarını güçlendirdi. Anavatan Partisi tıpkı Adalet Partisi gibi muhafazakâr, Milli Selamet Partisi gibi geleneklere bağlı, Milliyetçi Hareket Partisi gibi milli değerlere bağlıydı. Ayrıca sosyal adalete de inanmaktaydı. Takip eden yıllarda yapılan yerel ve genel seçimlerde Anavatan Partisi sırasıyla yüzde 32, yüzde 36 ve yüzde 22 oy aldı (Ahmad, 2014: 223).

MGK tarafından bu dönemde Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu’nun özerkliğine son verilerek Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu’nu kurulmuş ve bu kuruma toplumdaki boşluğun Türk-İslam Sentezi ile doldurulması görevi verilmiştir. Bu yönelimin başlıca iki sebebi vardır. İlk olarak sürdürülen iktisadi politika belirli bir kesimi hızla yoksullaştırmış ve bu kesim geleceğe dair umutlarını kaybettiğinden kaçınılmaz bir biçimde din faktörüne sığınmıştır. İkinci olarak ise rejim meşruiyetini din faktörü ile güçlendirmek istemiştir. İslam konusunda sergilenen bu resmi tutum

Anayasa'ya girmekle kalmamış, toplum katında da yoğun bir biçimde hissedilmiştir. Özellikle Bosna Savaşı'na Türk toplumunun göstermiş olduğu dini temelli ilgi ve tepki köklerini bu yıllardan almaktadır (Oran, 2012: 21).

12 Eylül'ün sonuçları saymakla bitmez. Bununla beraber, insan haklarına ve topluma dair sonuçlarını üç ana başlıkta toplamak mümkündür. İlk olarak o tarihe kadar Türkiye'de uygulanan demokrasi, oluşmuş olan demokratik birikim, hukuk düzeni ve toplumsal/siyasal muhalefet baskı, güç ve yoğun bir şiddet uygulanarak bastırılmıştır. İkinci olarak, bu sayede ileride açıklanacak olan neoliberal iktisat politikalarının Türkiye'deki yansıması olan 24 Ocak Kararları herhangi bir direniş ile karşılaşmadan ve diğer demokratik ülkelerde meydana gelen büyük çalkantı ve sancılara yol açmadan rahatlıkla uygulamaya konmuştur. Son olarak ise bütün bir hukuk düzeni, geleceğe yönelik olarak ortaya çıkacak muhalefeti de kapsayacak şekilde baştan aşağı yeniden oluşturulmuştur (Oran, 2012: 32-33).

Türkiye darbenin yapıldığı 12 Eylül 1980 tarihinden genel seçimlerin yapıldığı 1983 yılına kadar MGK tarafından yönetilmiştir. MGK, 1983 yılında yapılan seçimleri emekli orgeneral Turgut Sunalp'in kurduğu Milliyetçi Demokrasi Partisi'nin kazanmasını ve rejimin bu parti aracılığı ile sürdürülmesini istemiş fakat seçimleri Turgut Özal'ın Anavatan Partisi kazanmıştır. Bununla beraber, 12 Eylül rejimi Kenan Evren'in 1989 yılına kadar süren cumhurbaşkanlığı dönemi boyunca sürmüştür (Oran, 2012: 24).

Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in görev süresinin Kasım 1989'da dolacak olması ile ülke gündemi ilerleyen aylarda tamamen yeni cumhurbaşkanının kim olacağına dönmüştür. Bahse konu gündem 26 Mart 1989 yılında yapılan yerel seçimlerde yüzde 22 oy alarak büyük bir düşüş sergileyen Anavatan Partisinde Özal'ın, 31 Ekim günü TBMM tarafından sekizinci Cumhurbaşkanı olarak seçilmesi ile nihayete ermiş, Özal 9 Kasım'da göreve başlamıştır (Ahmad, 2014: 233). Özal'ın cumhurbaşkanı olmasının ardından Yıldırım Akbulut başbakan olmuş ve ülke tamamen Özal'ın kontrolünde yönetilmiştir (Ahmad, 2014: 234).

Bu dönem ülkenin başlıca gündem konuları 250 binden fazla Türk'ün kitle halinde Bulgaristan'dan göç etmesi, sürekli olarak gündeme taşınan İslami terör, Ankara ve İstanbul'da meydana gelen Muammer Aksoy, Çetin Emeç gibi kişilere yönelik

siyasal cinayetler ve Güneydoğu’da yaşanan Kürt isyanı ve PKK terörü idi. Dönemin dış politikası kısmında tartışılacak olan Körfez Savaşı da iç politikaya Özal’ın tek başına yürüttüğü dış politikaya ilişkin eleştirilerinin neticesinde istifa eden Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay olayı, savaş karşıtlığı ve protestoları gibi bazı yansımalar sundu (Ahmad, 2014: 236).

Yugoslavya’nın dağıldığı yıllarda, iki büyük iç politika sorunu dış politikada da yansımalarını bulmuştur. Bunlar etnik ayrımcılık ve İslami siyasi akımın güçlenmesidir. Her iki hareketin ortak noktası Türkiye’nin mevcut devlet kimliğinin dışına çıkarak yeni bir kimlik dayatma çalışmasıdır. Etnik ayrımcı hareket Türkiye’nin “Türklük” kimliğine karşı çıkarken, İslami gruplar “laik Türkiye” kimliğini reddetmiş, ülkenin İslami bir kimliğe bürünmesi gerektiğini savunmuştur (Oran, 2012: 21-32).

1990’ların ilk yarısında irtica meselesinin Türkiye’nin yönetici elitlerinin gündeminde daha çok yer almaya başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Savaşın ilk yıllarında nispeten az olan İslam’ın siyasallaşması sorunu özellikle 1994 ve 1995’te yapılan seçimlerle iyice belirginleşmiş ve daha çok tartışılmaya başlanmıştır. Ayrıca Körfez Savaşı sonrası yoğunlaşan PKK terörü de ülkenin bir başka önemli tartışma konusu olarak siyasetin gündeminde yer bulmuştur (Oran, 2012: 26).

Devlet Türk-İslam Sentezi’ni toplumu dönüştürmenin yanında yeniden uyanmaya başlayan Kürt milliyetçiliğine karşı da kullanmaya başlamış, Kürt’leri Türk boyu olarak görmüş ve Kürt sorununu sadece PKK terörü olarak algılamış, sorunu bölgenin az gelişmiş sosyo-ekonomik yapısı ile ilişkilendirerek indirgemeci bir yaklaşım sergilemiştir. Teröre olan bu bakış açısı ve olayları güç kullanarak bastırma yöntemi araştırma konusu yıllarda ve devamında başta insan hakları olmak üzere birçok konuda Türkiye’nin başını ağrıtacaktır. Ayrıca devletin Kürt sorununa karşı İslam’ı kullanmaya çalışması 1990’lı yıllarda başlayan ve bahse konu yılların sonunda büyüyen Hizbullah sorununu da çıkartmıştır(Oran, 2012: 22).

Yukarıda kısaca anlatılmaya çalışılan dönemi analiz etmekte yardımcı olması açısından aşağıda 12 Eylül askeri müdahalesinden sonra kurulan hükümetlerin listesi sunulmaktadır. Söz konusu listenin sunulduğu tablo 1 bu dönemde kurulan hükümetlerin tarihleri ile dış politikada etkili aktörler olan başbakanlarını ve dışişleri bakanlarını da içermektedir.

Tablo 1: Dönemin Dışışleri Bakanları

Tarih	Hükümet	Başbakan	Dışışleri Bakanı
20 Eylül 1980 13 Aralık 1983	Ulusı Hükümeti (44'üncü Hükümet)	Bülent Ulusı	İlter Türkmen
13 Aralık 1983 21 Aralık 1987	I. Özal Hükümeti (45'inci Hükümet)	Turgut Özal	Vahit Melih Halefoğlu
21 Aralık 1987 9 Kasım 1989	II. Özal Hükümeti (46'ncı Hükümet)	Turgut Özal	Mesut Yılmaz
9 Kasım 1989 23 Haziran 1991	Akbulut Hükümeti (47'nci Hükümet)	Yıldırım Akbulut	Mesut Yılmaz Ali Bozer Ahmet Kurtcebe
23 Haziran 1991 20 Kasım 1991	Yılmaz Hükümeti (48'inci Hükümet)	Mesut Yılmaz	İ. Safa Giray
20 Kasım 1991 25 Haziran 1993	VI. Demirel Hükümeti (49'uncu Hükümet)	Süleyman Demirel	Hikmet Çetin
25 Haziran 1993 15 Ekim 1995	Çiller Hükümeti (50'nci Hükümet)	Tansu Çiller	Hikmet Çetin Mümtaz Soysal Murat Karayalçın Erdal İnönü Coşkun Kırcı
15 Ekim 1995 5 Kasım 1995	Çiller Hükümeti (51'inci Hükümet)	Tansu Çiller	Coşkun Kırcı Deniz Baykal
5 Kasım 1995	Çiller Hükümeti	Tansu Çiller	Deniz Baykal

12 Mart 1996	(52'nci Hükümet)		Emre Gönensay
--------------	------------------	--	---------------

Kaynak: www.mfa.gov.tr, (06.06.2015)

Özetlemek gerekirse, Türkiye'nin Yugoslavya'da iç savaşın ve parçalanmanın yaşandığı dönemde sahip olduğu iç siyasi atmosfer; temelde 12 Eylül askeri müdahalesi sonrasında oluşan bir yapının takip eden yıllarda siyasi aktörlerce şekillendirilmiş halidir. Bu yapı, askeri müdahalenin oluşturduğu politik boşlukta iktidara gelen Anavatan Partisinin ekonomiye öncelik vererek ülkeyi normal atmosferine getirme çabaları ile başlamış, siyasi yasakların kalkması ile yeniden seçim ve iktidar yarışlarının yaşandığı yıllarla devam etmiş, Turgut Özal'ın cumhurbaşkanı olması ile olgunlaşmıştır. Savaşın yaşandığı dönem ise önce Özal'ın, akabinde ise Süleyman Demirel'in cumhurbaşkanlığı yaptığı, ülkenin koalisyonlar ile yönetildiği, irtica ve PKK terörü ile boğuştuğu ve Soğuk Savaş sonrası uluslararası düzende yeni rol edinme ve bu rolü içselleştirme çabaları güttüğü bir dönemdir.

4.1.2. Ekonomik Yapı

Dış politika belirlenirken ülkelerin göz önüne aldığı başlıca dinamiklerden biri de ekonomidir. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde ekonomik güç ve hareketlilik uluslararası düzende kapasite arttırıcı bir role ulaşmıştır. Bahse konu dönemde ekonominin sahip olduğu etkiyi Davutoğlu (Davutoğlu, 2011: 25)şöyle anlatmaktadır:

Soğuk Savaş sonrası dönemde ekonomik kapasitenin ulusal güç parametreleri içindeki önemli bir mahiyet değişimi yaşanmıştır. İletişim teknolojisindeki olağanüstü sıçrama ile yüksek bir ivme kazanan küresel ölçekli karşılıklı bağımlılık ilişkisi devlet-dışı aktörlerin ulusal strateji içindeki önemlerini arttırmıştır...

Yugoslavya dağılırken Türkiye'nin göstermiş olduğu refleks üzerinde ülkenin yönetimi, dış politika ilkeleri ve uluslararası düzendeki pozisyonu kadar aynı dönemde Türkiye'nin ekonomik kapasitesi de etkili olmuştur. Ülkenin ekonomik kapasitesinin etkileri değerlendirilirken ekonomik konjonktürü ve ekonominin yapısal özellikleri ile sorunlarını içeren bir "ülke ekonomisi" fotoğrafının çekilmesi gerektiği aşikârdır. Ancak Türkiye ekonomisinin tarihsel kırılma noktaları da göz önüne alınarak yapılacak olan bir analizin fazlasıyla detaylı olacağı düşünüldüğünden Yugoslavya'nın dağılma

sürecine en yakın kırılma noktası olan, ülkenin ithal ikameci sanayileşme modelinden ihracata dayalı büyüme modeline geçişi anlamına gelen 24 Ocak Kararları ile başlanması, kararların içeriğine ve detayına çok girilmeden ekonominin yapısı üzerinde yarattığı etkinin incelenmesi uygun olacaktır.

Yugoslavya'nın dağıldığı dönem Türkiye açısından ülkenin ekonomik alanda hayati kararlar aldığı ve sisteminin yenilediği, dolayısı ile oturmamış yeni sisteminin etkilerinin hissedildiği ve iktisadi olarak zayıf kabul edilebileceği bir dönem olmuştur. Dönemi kısaca özetlemek gerekirse Türkiye ekonomisi 1970li yıllarda ağırlaşan ve hayatın her alanında hissedilen ekonomik krizin neticesinde 1980li yılların başında ithal ikameci sanayileşme modelini terk ederek ihracata dayalı büyüme modeline geçmiştir. Dışa açık büyüme modelinin iki temel özelliğinden ilki kamunun ekonomideki rolünün mümkün olduğu kadar azaltılması ve iktisadi faaliyetlerin yönlendirilmesinde piyasa mekanizmasının etkisinin artırılmasıdır. İkinci temel özellik ise dış talebin öncülüğünde bir büyüme modelinin oluşturulmasıdır.

Dönemin hükümeti (Süleyman Demirel başkanlığında kurulan ve 12 Kasım 1979-11 Eylül 1980 arasında görev yapan azınlık hükümeti) tarafından 24 Ocak 1980'den başlamak üzere uygulamaya koyulan yeni ekonomi politikasının birçok sebebi olmakla birlikte 1977-1978 yıllarında alınan istikrar tedbirlerinin yetersiz olması ve ekonomik bunalımın yoğunlaşması önemli sebeplerdendir. 24 Ocak Kararlarını Sezgin (Sezgin, 2009: 189) genel anlamda bir dış ticaret politikası değişikliği, basit bir dış dünyaya entegre olmaya başlama operasyonu olarak tanımlamaktadır. Çünkü yazara göre ekonominin dış dengelerinin tamamen bozulmuştur. Bu bozukluk o boyuta ulaşmıştır ki, Türkiye'nin mal ihracatı, petrol faturasını bile karşılayamaz duruma gelmiş, müteakiben 1984 yılında, ithalatta uygulanan kontrol ve yasakların kaldırılması süreci başlatılmıştır. Uygulanan politikaların amacı ihracat artışının sağlanması ve ithalatın giderek daha da libere edilmesidir.

24 Ocak 1980 sonrası uygulamaya koyulan ekonomi politikasının temel özelliği ekonomiye ilişkin kararların alınması sürecinde temel belirleyici aktörün fiyatlar olmasıdır. Bahse konu sistemde fiyatlar, piyasa içerisinde kendi işleyişine göre oluşup arz ve talebe göre belirlenecektir. Bu fiyat serbestisi ve fiyatların temel belirleyici olma durumu sadece iç piyasada değil, uluslararası piyasada da geçerli olmalıdır. Hükümetler

ekonomiye ne kadar az karışır ve piyasanın işleyişine ne kadar az müdahil olursa, fiyat göstergelerinin ışığındaki ekonominin doğal gelişimi o kadar başarılı olacaktır.

Türkiye ekonomisinde 1980 dönüşümünün temel belirleyici unsuru fiyatlama sürecinin piyasa içerisinde piyasa tarafından gerçekleştirilmesidir. Ülke ekonomisinin bunalım yaşadığı dönemlerde, özellikle de 1978'den sonra birçok sınai ürünü için biri geçerli fiyat diğeri de karaborsa fiyatı olmak üzere iki fiyat vardı. Mal ve hizmet fiyatlarının kural olarak piyasa koşullarına bırakılmasının ilk elle tutulur sonucu söz konusu bu ikili fiyatın oluşmasının önlenmesidir.

24 Ocak'ın bir diğer belirleyici özelliği ise iş gücü ve sermaye gibi iki temel üretim faktörünün fiyatları olan ücret ve faizin de piyasa koşullarına göre belirlenmesidir. Krizler zinciri GSMH artışını nüfus artış haddinin altına düşürmüş, Türkiye bir de dağılan Doğu Bloku ve eski SSCB alanından binlerce yoksul ve işsiz kişilerin akınına uğramıştır. Sürecin sonucu ise sürekli bir nüfus fazlasının ortaya çıkması olmuştur. Bu durumun nedeni ise bahse konu göçmenlerin herhangi bir sosyal güvence yüklerinin olmaması, çok düşük ücretlerle çalışmayı, yüksek vasıflarına rağmen kabul etmeleri ve sıklaşan krizlerde artan rekabet baskısı altına giren işveren tarafından tercih edilen bu göçmenlerin yerli işgücünü ikame etmeleridir (Kazgan, 2002: 2).

Yukarıda ana hatlarıyla kısaca tarif edilen 24 Ocak Kararları (1980 İstikrar Programı) uygulamaya koyularak Türkiye ekonomisinde bütünüyle bir serbest piyasaya geçiş sürecinin yaşanmasına vesile olmuştur. Bu yapısal değişiklik ile 1980 yıllarda ihracatın artması ile borçların sürdürülebilirliği sağlanmışsa da 1990'lı yıllarda iktidar değişikliği ile koalisyon hükümetlerinin uyguladığı popülist politikalar bütçe açıkları doğurmuş, alınan borçların etkin kullanılmaması, yapılması gereken reformların ertelenmesi ve özelleştirmelerin gerçekleşmemesi krizlere adeta zemin hazırlanmıştır. Bu yüzden 1990 yılların sonu ve 2000 yılların başında patlak veren ekonomik kriz, Türkiye'de tarihinin en büyük IMF borçlanmasına neden olmuştur.

İhracata dayalı büyüme modelinin uygulamaya konulması ile birlikte kısa vadede ekonominin yeniden büyüme sürecine girmesi, enflasyonun kontrol altına alınmaya başlanması, ihracatta önemli artışlar kaydedilmesi gibi olumlu etkiler görülmüştür. Bununla beraber uzun vadede gerek piyasa mekanizmasının tüm kurum ve kuruluşları

ile birlikte sağlıklı bir şekilde işlemlerini sağlayacak tedbirlerin yeterince alınmaması gerekse rekabet gücünü arttırmaya yönelik uzun vadeli bir perspektif oluşturulmaması bahsedilen kazanımların kısa dönemle sınırlı kamasına ve makroekonomik dengelerin bozulmasına sebep olmuştur (Boratav, 2014: 177).

Makroekonomik dengelerin bozulmasındaki bir diğer sebep Türkiye ekonomisinin yapısal sorunlarının başında gelen kamu maliyesi alanında vergi ve harcama reformlarının yapılamayışı ve bu sebeple kamu açıklarının yeniden yükselmesidir. Makroekonomik dengesizlikler neticesinde firma ve bireyler kısa vadeli kararlarla hareket etmiş, ekonominin üretkenliği zayıflamıştır (Boratav, 2014: 177).

Dünya ekonomisinin yükseliş eğilimine geçtiği 1993-1997 yılları arasında Türkiye ekonomisi ana eğilimin dışına çıkmış ve yabancı sermaye hareketlerinin durması, ülke içindeki yabancı sermayenin çıkma eğilimi göstermesi gibi sebeplerle ortaya çıkan sert krizlerden etkilenmiştir. Yugoslavya'da savaşın başladığı 1989-1990 yıllarında Türkiye'de işçi sınıfı tabanından başlayan bir direnme dalgası hızla iç siyaset ortamını etkilemiş ve geleneksel popülizmin bazı öğelerini yeniden Türk siyasal hayatına sokmuştur. Dönem ANAP'ın parlamento çoğunluğuna dayalı tek parti iktidarının son bulmasından sonra ortaya çıkan DYP, SHP, ANAP ve Refah Partisi arasında kurulan koalisyonların dönemi olmuştur (Boratav, 2014: 174).

1980 İstikrar Programını para piyasalarında tamamlayan unsur 1989 yılında yaşanmıştır. Bahse konu yılın Ağustos ayında çıkarılan 32 Sayılı Karar ile Türkiye ekonomisine gelen ve ekonomiden giden finansal sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlar kaldırılmıştır. Türk Lirası birkaç ay sonra IMF'in nezdinde konvertibiliteye geçmiştir. Serbestçe hareket edebilme kapasitesine ulaşan sermaye kaçınılmaz olarak döviz rezervlerinde de hareketlenmelere sebep olarak dövizin beklenmeyen artış ve azalışları neticesinde ekonominin genel dengelerini bozmaya başlamıştır. Uluslararası sermaye hareketlerine hızlı bir şekilde kapılarını açan Türkiye ekonomisi, küresel hareketlere bağlı olarak her 4-5 yılda bir krizlerle boğuşmak zorunda kalmıştır. Öte yandan, serbestleşen sermaye hareketlerinin bir diğer etkisi ise iç ve dış borçlanma hacminin genişlemesi olmuştur (Boratav, 2014: 178).

Aynı yıl gerçekleşen ve halk tarafından sempati ile bakılan Zonguldak, demir çelik işçileri grevleri ve iktidardaki ANAP'ın yerel seçimlerde almış olduğu kısmen

başarısız sonuç hükümeti popülist politikalara geri dönmek zorunda bırakmıştır. 1989 yılında önce kamu sektörü işçilerine %142 zam verilmiş, bunu memur zamları izlemiştir (Boratav: 2014:175).

1989’u izleyen yıllarda yukarıda bahsedilen maaş artışı gibi popülist uygulamalar bütçeye kamu açığı şeklinde yansımıştır. Kamu kesiminin borçlanma gereksinimi ise 1989’da milli gelirin %5’ine tekabül etmekte iken 1993’de bu oran %12 olmuştur. Sonuç olarak Türkiye ekonomisi 1989 yılında küresel sermayeye serbestlik tanınmasıyla birlikte başlayan dönemde üç büyük ekonomik kriz yaşamış, bunlardan ilki 1994 yılında Yugoslavya savaşı devam ederken gerçekleşmiştir (Boratav, 2014: 183).

Yugoslavya’da savaşın devam ettiği yıllarda Türkiye ekonomisinin durumunu daha iyi anlamak için bazı istatistiklerden yararlanmak gerekmektedir. Bahse konu bu istatistiklerden ilki dış ticaret verileridir. Savaşın yaşandığı 1989-1995 yılları arasında Türkiye’nin dış ticaret verileri Tablo 2’deki gibi gerçekleşmiştir.

Tablo 2: Yıllara Göre Dış Ticaret (1989-1995)
(Bin \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi
1989	11 624 692	15 792 143	-4 167 451	27 416 835
1990	12 959 288	22 302 126	-9 342 838	35 261 413
1991	13 593 462	21 047 014	-7 453 552	34 640 476
1992	14 714 629	22 871 055	-8 156 426	37 585 684
1993	15 345 067	29 428 370	-14 083 303	44 773 436
1994	18 105 872	23 270 019	-5 164 147	41 375 891
1995	21 637 041	35 709 011	-14 071 970	57 346 052

Kaynak: TÜİK-Temel İstatistikler (02.06.2015)

Tablo 2 incelendiğinde araştırma konusu yıllarda Türkiye’nin dış ticaret hacmi düşük, ithalatı ihracatından fazla ve dış ticaretinde dalgalanmalar yaşanan bir ülke olduğu aşikârdır. 1993 ve 1995 yılları dış ticaret açığının en yüksek olduğu yıllar olarak

göze çarparken ülke 50 milyar dolarlık dış ticaret hacmi bandını 1995 yılına kadar aşamamıştır.

Dönemin Türkiye'sinin bir diğer önemli makroekonomik göstergesi büyüme hızıdır. Tablo 3 1989-1995 yılları arasında Türkiye'nin sergilediği büyüme performansını göstermektedir.

Tablo 3: Yıllara Göre Büyüme (1989-1995)

Yıl	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Büyüme Hızı	0,3	9,3	0,9	6,0	8,0	-5,5	7,2

Kaynak: TÜİK-Temel İstatistikler (02.06.2015)

Tablo 3 incelendiğinde de tıpkı dış ticaret verilerindeki gibi dalgalanma ve istikrarsızlık ilk göze çarpan durumdur. Türkiye bu dönemde 1989 ve 1991 yıllarında olmak üzere iki kez %1'in altında bir büyüme yaşamış, 1994 yılında ise ülke %5,5 küçülmüştür.

Enflasyon, bir ülkenin ekonomik kapasitesinin ve gücünün değerlendirilmesini konu edinen bir çalışmada olmazsa olmaz değişkenlerden biridir. Aşağıda yer alan Tablo 4, Türkiye'nin 1990-1995 yılları arasında karşılaşmış olduğu enflasyon oranlarını göstermektedir.

Tablo 4: Yıllara Göre Enflasyon (1990-1995)

Yıl	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Enflasyon Oranı	48,6	59,2	61,4	60,3	149,6	65,6

Kaynak: <http://www.ekodialog.comistatistikenflasyon.html>

Tablo 4'ten de anlaşıldığı üzere Türkiye 1990-1995 yılları arasında “dört nala enflasyon” görülmüştür. Özellikle 1994 yılında enflasyon %149,6 olarak ölçülmüştür. Dört nala enflasyonlarda görülen parayı likit olarak tutmama hali dönemin karşılaşılan sorunlarının başında gelmektedir.

Türkiye ekonomisinin 1989-1995 döneminde içinde bulunduğu durumu anlayabilmek ve doğru analiz edebilmek adına kullanılacak son gösterge ise ülkenin mevzubahis dönemdeki toplam dış borç verileridir. Tablo 5 bahse konu verileri sunmaktadır.

Tablo 5: Yıllara Göre Toplam Dış Borç (1990-1995)
(Milyar \$)

Yıl	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Toplam Dış Borç	49,0	50,5	55,6	67,4	65,6	73,2

Kaynak: AYDOĞAN, Esenay, “1980’den Günümüze Türkiye’de Enflasyon Serüveni”, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, (2004), Cilt 11, Sayı 1

1994 yılı hariç tutulduğundan Tablo 5 bize Türkiye’nin Yugoslavya’da savaş yaşanan yıllarda sürekli artmakta olan bir dış borç sorunu ile uğraştığını göstermektedir. 1994 krizi şiddetli yaşanmış ama kısa sürmüş bir krizdir. Avrupa para piyasalarında 1992 ve 1993 yıllarında yaşanan karışıklıklara sıcak parayı çekme politikalarının doğurduğu etkiler eklenmiş, bu iki olumsuz gelişme sonuçta Türkiye’nin dış piyasalarda rekabet gücünü kaybetmekte olduğu beklentisini doğurmuştur. Aynı dönem TL’nin devalüe edilmesi beklentisinin de yükseldiği bir dönemdir. Tüm bu olumsuz gelişmeler ve hükümetin 1993 yılının sonbahar aylarında uygulamaya koyduğu faiz hadlerini indirme politikası da eklenince ortaya çıkan finansal olarak sıkıntılı tablo sermaye kaçıışı ile sonuçlanmış ve Türkiye’nin para politikasını ve borsasını alt üst etmiştir.

Yukarıda okuyucuya sunulan iktisadi veriler, Türkiye’nin, araştırmanın konusu olan yıllarda ekonomik olarak sıkıntılı bir dönem geçirdiğine işarettir. Ayrıca 1990’lı yıllar, ülkenin çetin ekonomik krizlerle boğuştuğu yıllar olmuştur. 1990’lı yıllarda yaşanan krizlerin tetikleyicisi sıcak paranın ülkeden kaçıışı olmuştur; her birinin gerisinde dış dünyadan yansıyan etkenlerle birlikte, içeride döviz fiyatını artırma beklentisini hazırlayan diğer etkenlerin de bulunduğu görülmektedir. 1991 krizini tetikleyen 2,5 milyar dolara yakın tutarda sermaye kaçıışının en temel nedeni Körfez Savaşıdır. Bunu kötüleştiren içsel olay ise, 1990 yılında TCMB’nin “sıcak para” çekmek için uyguladığı politikanın cari işlemler bilançosunda yarattığı 2,5 milyar

dolarlık açıktır. Döviz fiyatının artacağı beklentisinin hâlihazırda ortaya çıktığı duruma eklenen Körfez Savaşı, sıcak para kaçışını tetiklemiştir. Bu krizin reel ekonomi üzerindeki etkisi bir yılda atlatılabilmiş, ancak özellikle devletin borçlarını katlama ve işçi piyasasını daraltma yönündeki etkisi geleceğe devredilmiştir. Ekim 1990 ile Ekim 1991 arasında işsiz sayısındaki artış 160 bin kadar olmuştur. 1995'e kadar işsiz sayısı 1,6 milyon altına inmemiş, reel ücretler artmamıştır. Bir başka ifade ile GSMH artışa geçse de krizin çalışma yaşamına olumsuz etkisi sürmüştür" (Kazgan, 2002: 5).

Bu çerçevede, Yugoslavya'nın dağıldığı 1989-1995 yılları arasında Türkiye'nin bahse konu dönüşüme vermiş olduğu tepkiyi şekillendiren önemli hususlardan biri de ekonomik kapasitesi olmuştur. 24 Ocak Kararları ile başlayan yapısal dönüşümünün kısa vadeli etkilerini atlatmış olmasına rağmen Türkiye ekonomisi henüz dönüşümünü tamamlayamamıştı. Yapılan analizlerde karşılaşılan sonuç; hacmi düşük, açığı her geçen yıl büyüyen ve istikrarsız bir dış ticareti olan; dalgalı, bazen %1'in altında, bazen negatif bir büyüme oranına sahip; dörtlü enflasyon ile boğuşan ve artan dış borç sorunu olan; kırılgan ve zayıf bir ekonomidir.

4.1.3. Dış Politika Anlayışı

Tıpkı dönemin iç siyaseti ve yönetimi anlatılırken yapıldığı gibi, Yugoslavya Savaşı'nın yaşandığı yıllardaki Türk dış politikası ilkeleri ve dış politika konuları irdelenirken yine 12 Eylül askeri müdahalesinden başlamak isabetli olacaktır. 12 Eylül askeri müdahalesi ile başlayan dönem Soğuk Savaş'ta yumuşama döneminin sonu ve ikinci Soğuk Savaş döneminin başlangıcına denk gelmektedir. Dolayısı ile bu dönemde yukarıda değerlendirildiği gibi bir politik vizyon farklılaşması ya da aşağıda dönemin ekonomisi açıklanmaya çalışılırken ifade edileceği gibi kökten bir değişiklik yaşanmamış, aksine dış politikada Batı Bloğu ile ilişkiler belirginleşirken ülke tamamen bu bloğun bir üyesi olmanın gereklerini yerine getirmiştir.

Dönemin ekonomisi bir öncekikısımdaincelenmiş olmakla birlikte, dış politikanın belirlenmesinde etkili olduğu düşünülen iki verinin burada kısaca zikredilmesi yerinde olacaktır. 1981 yılından itibaren Türkiye ekonomisinde göze çarpan iki farklılaşma vardır. Bunlardan ilki Türkiye'nin ticaret yaptığı ülkelerin çeşitlenmesidir. Bu dönemde

Avrupa Topluluğu üyesi ülkeler Türkiye'nin dış ticaretinde hala en büyük paya sahip fakat hem bu pay gerilemiş hem de ticaret partnerleri artmıştır. İkinci husus ise Türkiye'nin 2000'li yıllara doğru içine düşeceği ekonomik darboğazın temeli olan iç ve dış borçlarda görülmeye başlanan artıştır. Dönem içerisinde dış borçlar 3 kat artmıştır. Bu iki veri Türkiye ekonomisinin daha fazla dış aktörle temas halinde olduğunu ve bu aktörlere olan bağlılığının arttığının göstergesidir (Oran, 2012: 25-26).

Öte yandan, Yugoslavya Savaşı'nın başladığı yıla kadarki dönemin dış politikasını etkileyen temel değişkenleri üç ana başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar; bahse konu yılların uluslararası ortamı, 12 Eylül askeri darbesinin dış politikanın yapılışında ve ülke dışı aktörlerce gördüğü tepkilerin niteliği ve gerek başbakanlığı gerekse cumhurbaşkanlığı döneminde zaman zaman dış politikada rol alması gereken başta Dışişleri Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı olmak üzere bütün bürokratik birimleri dışarda bırakarak tek başına dış politika yürüten Turgut Özal ögesidir (Oran, 2012: 26).

Dış politikayı etkileyen öğelerden ilki olan uluslararası ortamın bu dönemde göze çarpan en temel özelliği küreselleşme sürecinin hızlı ilerleyişidir. Küreselleşme bu dönemde ABD'nin gücü ile artmakta ve her güç kazandığından ABD'yi de güçlendirmekte idi. Ayrıca neredeyse bütün uluslararası aktörleri kapitalist sistemin kuralları ile oynamaya zorluyordu. Bununla beraber, Türkiye'nin bu dönemde başta ABD olmak üzere batılı aktörler kaynaklı etkilendiği politikalar sadece küreselleşme ve kapitalizm değildi. ABD'nin Yeşil Kuşak politikası da Türkiye'yi derinden etkilemiştir. Bahse konu proje İslam'ın komünizme karşı bir kalkan olabileceği fikrine dayanan ve Brzezinsky tarafından 1977'de geliştirilen politikanın ürünüdür. ABD tarafından Sosyalist Bloğun güneyden çevreleme amacı ile kullanılmıştır. Yukarıda tartışılan 12 Eylül yönetiminin Türk-İslam sentezi fikri, Yeşil Kuşak politikası ile uyumludur (Oran, 2012: 26).

Türkiye bu döneme 1979'dan itibaren başta İran'daki gelişmeler ve Sovyetlerin Afganistan girişimi olmak üzere çeşitli sebeplerle yeniden fark edilen jeopolitik öneminin avantajları ile başlamıştır. Ancak ilerleyen yıllarda Sovyetler kendi kabuğuna çekilmiş ve bahse konu bu avantaj kaybolmuştur. Ayrıca 1980'li yıllar başta Yunanistan'daki Papandreu yönetiminin Ege ve Batı Trakya konularında güçlük

çıkarması ve Bulgaristan'da başlayan Türk adlarının değiştirilmesi uygulaması yüzünden Türkiye'nin Balkan yolunun tıkanma tehlikesinin başladığı yıllar olmuştur (Oran, 2012: 27).

Uluslararası ortamın Türkiye'yi etkileyen bir diğer olgusu ise Ermeni terörüdür. Başta ASALA terör örgütünün saldırıları ile başlayan ve çok sayıda Türk diplomatının hayatını kaybetmesine neden olan Ermeni terörü, 1990'lı yıllarda fiilen son bulmuş, bunun yerini uluslararası politikada Türkiye'ye sorunlar çıkaracak olan Ermeni Tasarıları almıştır. Ayrıca bu dönemde Türkiye'nin yönetimi incelenirken açıklanmaya çalışılan PKK terörü 1990lı yıllarda ulaştığı zirvenin köklerini 1980'li yıllardan almıştır (Oran, 2012: 27).

12 Eylül askeri darbesi ise, başta uluslararası aktörler tarafından ülkedeki terör olaylarını sonlandırdığı için olumlu karşılanmakla birlikte, ilerleyen yıllarda anayasayı bireyin ve kitlelerin özgürlüğünü sağlayan hukuki metin olarak gören Batılı aktörlerin 12 Eylül rejiminin anayasayı bireylerin, sendikaların, derneklerin ve üniversitelerin özgürlüklerini kısıtlama amacı ile kullandığını fark etmesi ile tepkiler görmeye başlamıştır. Burada Batılı aktörler ile kastedilen Avrupa ülkeleridir. Çünkü Avrupa kamuoyu bu dönemde ve devamında insan hakları ile çok ilgiliydi ve başta Kürt ve Ermeni meselesi olmak üzere dışarıya yansıyan olumsuzluklar neticesinde Türkiye Avrupa'dan uzaklaşmaya başlamıştır (Oran, 2012: 28).

Bir başka Batılı aktör olan ABD ise bu dönemde kendi reelpolitikasının bir sonucu olarak demokrasi-diktatörlük demeden ABD ulusal çıkarlarına uyduğunu düşündüğü her olayı desteklemektedir. Sonuçta Türkiye, ABD dışında ilişkilerinin iyi düzeyde olduğu bir aktör kalmadığından bir uluslararası yalnızlık dönemine girmiştir (Oran, 2012: 28).

Turgut Özal'ın başbakan ve cumhurbaşkanı olduğu dönemde Türk dış politikasında yapmış olduğu etkileri analiz edilirken, konunun daha iyi anlaşılması için üç temel noktada toplanması faydalı olacaktır. Özal, Türkiye ekonomisini gerekli tedbirleri almadan dışa açarak bağımlı kıldı ve dış politikada da bu yüzden etkinliğini yitirdi. İkinci olarak Özal, dış politikada bir ülke ile kurulacak ticari ilişkinin dış politika sorunlarını çözmede faydalı olacağını düşündü ve bu vizyon ile hareket etti. Lakin kronikleşmiş sorunların olduğu Yunanistan ve Orta Doğu gibi bölgelerde bu vizyon

yürümedi. Son olarak da Özal, başta Dışışleri Bakanlığı olmak üzere dış politikanın yapımında söz sahibi olması gereken aktörlerin birçoğunu zaman zaman dışarda bırakarak, kendisi dış politika yürüttü (Oran, 2012: 28-29).

Özal döneminde Türk dış politikasında, Özal'ın kişisel girişimleri ve açıklamaları neticesinde ülke çıkarlarına çok da uyumlu olmayan Irak'a ilaç verilmesi konusu, Ermeni meselesi için "tek atımlık barut" demeci, Barış Suyu projesi ve Yunanistan ile ilişkiler gibi pek çok olay yaşandı. Ama bunlardan iki tanesinin, dış politikanın iç siyasete yansıttığı etkiler dolayısı ile daha fazla irdelenmesinde fayda görülmektedir (Oran, 2012: 29).

Bahse konu olayların ilkinde, 1990 yılında Özal'ın gerçekleştirdiği ABD ziyareti sırasında, başkan Bush ile yapmış olduğu görüşmeye dışışleri bakanı Ali Bozer, mevkidaşı James Baker'in içerde bulunmasına karşın, toplantıya alınmamış, bunun neticesinde Ali Bozer bakanlık görevinden istifa etmiştir (Oran, 2012: 29). Mezkûrolayı, Mehmet Ali Birand ve Soner Yalçın'ın derlediği "*The Özal*" kitabında dönemin dışışleri bakanı Ali Bozer (Bozer, 2007: 531) şöyle anlatmaktadır:

...Ben programı şöyle biliyorum. On beş yirmi dakika iki başkan konuşacaklar, sonra da heyetleri çağıracaklar. Antrsambr yapmak kadar normal bir şey yoktu. Fakat bu biraz uzadı. Uzaklıkça ben de rahatsız oldum. O arada sonradan öğreniyoruz –bunun doğru olup olmadığını, gerçeğin ne şekilde olduğunu hala bilmiyorum–, bir kısmı diyor ki Bush, Baker'i çağırdı. Bir kısmı diyor ki Baker daha evvel geldi. Şu veya bu, ama Baker'ın orada mevcut olduğu muhakkak. Tabî Özal'ın buna karşılık beni de davet etmesinde isabet vardı. Ama bu Özal'ın olduğu kadar orada not tutan arkadaşların da göreviydi. İkaz edeceklerdi. Etmemişler. Toplantı bitince ben basından keyfiyetin böyle olduğunu öğrendim.

... Ama bu beni üzdü. Burada Özal'ın fevkalade iyi niyetli olduğuna samimiyetle inanıyorum. Ama bir de insanların kendi prestijlerini, manevi şahsiyetlerini koruma mecburiyetleri vardır.

Ali Bozer'in yukarıdaki ifadeleri, Özal'ın dış politika tarzının 75 yıllık Türk dış politikası uygulama yöntemlerinden ve tarzından farklılığını ve bu farklılığın ülke içinde bulunduğu yankıyı açıkça göstermektedir.

İç politikaya yansıyan bir başka dış politika olayı ise Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay'ın istifasıdır. Torumtay'ın istifası bütün ülkede bir şok dalgası yarattı ve pek çok spekülasyona yol açtı. İstifa mektubunda "Benimsediğim ilkelere ve devlet

anlayışına uygun olarak görevimi yerine getiremeyeceğim için istifa ediyorum” yazan Torumtay, Özal’ın maceracı dış politikasına ve özellikle de bu dış politikayı tek başına uygulama tarzına ters düşmüştü (Ahmad, 2014: 236).

Bu dönem, Türkiye için geçmişte ABD’ye direndiği birçok konuda geri adım attığı ve kamuoyu desteğinden yoksun olduğu bir dönem olmuştur. ABD’nin reelpolitiğe dayalı desteği sayılmazsa Türkiye bu dönemde uluslararası arenada yalnızlaşmaya başlamış, bunun sonucu da tek müttefikine tavizler vermek olmuştur. İlk olarak bu dönemde Kenan Evren tarafından ABD’nin Rogers Planı kabul edildi ve Yunanistan’ın NATO’nun askeri kanadına geri dönmesine hiçbir karşılık alınmadan izin verildi. Ayrıca Çevik Kuvvet’in katıldığı Ekim 1982 NATO manevraları Türkiye’de yapıldı. 1989’da ABD’nin Panama işgali ise Birleşmiş Milletler’de büyük bir çoğunlukla kınanırken Türkiye’nin oyu ABD’nin yanındaydı. Türkiye bu şekilde ABD yanlısı dış politika yürütürken ABD ise 1983’te KKTC’yi kınadı, KKTC’yi tanımak isteyen Bangladeş ve Pakistan’ı vazgeçirdi, Eylül 1984’te ise 24 Nisan’ı “İnsanın insana hunharlık günü” olarak ilan etti, Ermeni lobisine büyük avantaj sağladı (Oran, 2012: 30-31).

Türkiye’nin bu dönemde görülen bir başka dış politika yeniliği ise İslam ülkeleri ile ilişkilerin ve ticaret pazarlarının çeşitlenmesiydi. 1970’lerden itibaren petrol fiyatlarındaki sürekli artış, Türkiye’yi petrol ithal ettiği ülkelerle ticari ilişkiler kurmaya zorlamıştır. Ayrıca 1980-1988 arasında meydana gelen Irak-İran savaşı büyük ihracat olanakları sağlamış, bu olanaklar tarafların mali krize girdikleri 1984’e kadar devam etmiştir (Oran, 2012: 31).

Son olarak 1980-1990 arası dönem Ermeni ve Kürt sorunlarının uluslararasılaştığı dönem olarak Türk dış politikası ajandasında yerini aldı. Ayrıca Yugoslavya savaşının yaşandığı dönemde zirve yapan bu iki sorun köklerini bu yıllarda saldı (Oran, 2012: 32).

Yugoslavya’da çatışmaların şiddetlendiği 1990’lı yıllar ise iki kutuplu dünya düzeninin sona erdiği ve hem Doğu hem de Batı Bloğu ülkelerinin yeni konjonktürde meydana gelen koşullara uyum sağlamaya çalıştığı bir dönem olmuştur. Soğuk Savaş’ın sona ermesi ile Türkiye’nin eski stratejik önemi sorgulanmaya başlanmıştır. Çünkü Sovyetler Birliği’ne komşu olması ve Doğu Bloku devletlerine yakın bir coğrafyada bulunması sebebi ile Türkiye, Soğuk Savaş yılları boyunca Batı Bloku içerisinde önemli

bir role sahip olmuştur. Sovyet tehdidinin olmadığı bir düzende Türkiye'nin üstleneceği rol tabii ki de farklı olacaktı (Oran, 2012: 32).

Bununla beraber, gerek Ortadoğu'da baş gösteren istikrarsızlıklar çerçevesinde Türkiye'nin, Batı'nın ve ABD'nin yanında yer alması gerekse SSCB sonrası kurulan yeni devletlerarasında Türkiye'nin bağlarını kullanarak model oluşturabileceği Türki cumhuriyetlerin varlığı, ülkenin uluslararası konjonktürde eskisinden farkı bir öneme sahip olmasını sağlamıştır. Ocak 1991'de patlak veren Körfez Savaşı ise ülkenin hem iç hem de dış politikasını bu yöne kaydırđı. Dış politikada Türkiye'nin savaşta alacağı rol belirlenirken, iç politikada bu rolün gerekliliğı tartışma konusu olmuştur (Ahmad, 2014: 237).

Gerek Soğuk Savaş Dönemi'nde gerekse sonrasında Türkiye için Balkanlar aktif dış politika sergilediğı alanlardan biri olmuştur. Türkiye, dağılma sürecinin başlarında sessiz kalmakla birlikte, ayrılan cumhuriyetlerin Batılı güçlerce tanınmaya başlanmasının ardından gelişmeleri daha yakından takip etmeye başlamıştır. Dağılma sürecinde yaşanan savaşlar ise Ankara'nın bölgeye ilgisiz kalmasını engelleyerek Türkiye'nin tarihinde Kıbrıs meselesinden sonraki en aktif dış politikasını yürütmesini sağlamıştır (Demirtaş Coşkun, 2007: 72).

Sonuç olarak, 12 Eylül askeri müdahalesi ile başlayan dönem ilk etapta ikinci Soğuk Savaş dönemine denk geldiğinden Türkiye'yi Batı Bloğuna iyice yaklaştırmış, Türk-İslam sentezi fikri ile politikalarını ABD ile paralel hale getirmiştir. Devam eden yıllarda Özal'ın zaman zaman Dışişleri Bakanlığı'nı ve Genelkurmay Başkanlığı'nı dışarda bırakarak dış politika sergilediğı, ekonomi ile dış politikayı ilişkilendirdiğı ve ticaret ilişkisi kurmanın dış politika sorunlarının çözümüne katkı sağlayacağı düşüncesi ile hareket ettiğı yıllar olmuştur. Bu yıllarda sergilenen duruş zaman zaman dışarda ülkeyi zor duruma sokarken zaman zaman da içerde önemli siyasi ve askeri aktörleri rahatsız ederek tepki toplamıştır. Yugoslav Savaşı'nın yaşandığı yıllar ise Soğuk Savaş'ın sona erdiği ve Türkiye'nin uluslararası konjonktürde yeni rolünün sorgulandığı bir döneme denk gelmiş, içerde zirve yapan PKK terörü ve uluslararasılaşmış Ermeni meselesi dış politikaya engel çıkaran iç politika meseleleri olmuşlardır.

4.1.4. Uluslararası Düzendeki Konumu

Türkiye'nin 1990lı yıllarda uluslararası düzende işgal ettiği pozisyon analiz edilirken bakılması gereken iki temel unsur ülkenin o dönemde dış dünyaca nasıl görüldüğü ve dış politikasında söz sahibi uluslararası örgütlerle nasıl ilişkiler geliştirdiğidir. Bahse konu yıllarda Türk dış politikası, Soğuk Savaş'ın bitimi ile kurulmaya başlanan yeni düzendeki rolüne odaklanmıştı. Ayrıca Sovyetlerden ayrılan Türkî Cumhuriyetler ve Balkan ülkeleriyle tarihsel ve kültürel bağlar minvalinde ilişkiler geliştirmeye çalışmıştır. Çalışmanın bu bölümünde kısaca Türkiye'nin bazı uluslararası örgütler ile ilişkileri ve bu örgütler ile ilişkilerin odak noktalarından bahsedilecektir.

Türkiye'nin uluslararası örgütler ile ilişkileri değerlendirilecekse ilk göze alınması gereken örgüt BM olmalıdır. Türkiye kuruluşundan 1960'lı yıllara kadar kayıtsız şartsız Batı ile birlikte hareket etmiş, Kıbrıs sorununda müttefiklerin tutumlarından dolayı hayal kırıklığına uğramış ve kayıtsız şartsız Batı yanında olma politikalarını sorgulamaya başlamış, 1990 sonrasında BM'nin tekrar canlanmaya başlaması ile birlikte yeniden faal bir üye olmuştur. Ayrıca gerek Batı Avrupa ve Diğerleri coğrafi grubuna dâhil oluşu, gerek İslam Konferansı Örgütü'ne üye oluşu ve gerekse de tarihi ve coğrafyası sayesinde Türkiye bu dönemde BM'ye yeni üye olan ülkelere yakın bir konuma haiz olmuştur (Keskin, 2013: 50).

2006 yılı sonuna kadar BM'nin ana organlarından olan Ekonomik ve Sosyal Konsey'in üyeliğini yapan Türkiye, Soğuk Savaş sonrasında Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliğe ilişkin en büyük iki operasyonundan ilki olan 1990 Kuveyt işgaline karşı yapılan operasyonda kararı ilk uygulayan ülkelere biri olmuş, ikincisi olan 1992 Somali operasyonunda ise 200 kişilik bir mekanize taburla katkı sağlamıştır. UNITAF¹¹ isimli bu zorlama operasyon başarısız olunca BM barış gücüne dönmüş, Türkiye bahse konu barış gücüne de katkı sağlamıştır. Öyle ki zorlama yetkilerine sahip barış gücü operasyonlarından biri olan UNOSOM II'ye¹² Mayıs 1993-Ocak 1994 döneminde Orgeneral Çevik Bir komutanlık yapmıştır (Keskin, 2013: 50).

¹¹“The Unified Task Force” isimli BM operasyonu.

¹²“United Nations Operation in Somalia II” isimli BM operasyonu.

İrdelenmesi gereken ikinci örgüt, bir bölgesel güvenlik örgütü olarak kurulan ve Soğuk Savaş sonrası dönemde küresel bir örgüt halini alan Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO)'dür. Türkiye'nin üye olduğu 1952 yılından bu yana NATO, ülkenin güvenlik politikasında merkezi bir role sahip olmuş, ayrıca Türkiye'nin Avrupa-Atlantik topluluğu ile birleşme hedefine kaydadeğer katkılarda bulunmuştur. Bunun karşılığında Türkiye örgütün gerekliliklerini yerine getirme konusunda da her zaman gayretli olmuştur. Nasıl ki NATO, Türkiye'nin güvenlik politikasında önemli bir yere sahipse, Türkiye de aynı şekilde örgüt için önemlidir. Soğuk Savaş süresince İttifakın güneydoğu savunmasını oluşturan Türkiye, Soğuk Savaş sonrasında da kriz yönetimi ve barış koruma harekâtlarına da katkılarda bulunarak ve aktif bir dış politika sergileyerek NATO içerisinde önemini korumuştur (Oğuzlu, 2012: 102).

Türkiye NATO'nun ikinci büyük ordusuna sahip olan ve nüfusunun çoğunluğunun Müslüman olması sebebi ile İttifak içerisinde özgün bir konuma haiz olan bir müttefiktir. Türkiye NATO'nun Bosna-Hersek, Kosova ve Afganistan'daki faaliyetlerinde aktif olarak yer almış ve hem bu özgünlüğünü, hem de yumuşak ve sert güç kapasitesini İttifakın politikaları için kullanmaktan kaçınmayacağını göstermiştir (Oğuzlu, 2012: 103).

Göz önüne alınması gereken bir diğer örgüt Avrupa Birliği'dir. İlerleyen bölümlerde detaylandırılacak olduğundan Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkiye kısaca değinmek gerekmektedir. Bu kapsamda, Türkiye'nin AB ile ilişkileri, AB ile 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan ve 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren Ankara Anlaşması çerçevesinde başlamıştır. Avrupa, Türkiye'nin ortak normlar, prensipler ve değerler etrafında birleştiği bir partnerdir. Bahse konu anlaşmanın öngördüğü Geçiş döneminin neticesinde, Türkiye ile AB'nin bütünleşmesinde önemli bir aşamayı teşkil eden Gümrük Birliği 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Gümrük Birliği ile taraflar arasındaki entegrasyon seviyesi ileri bir noktaya ulaşmış ve Türkiye, bu aşamadan sonra Ankara Anlaşması'nın 28'inci maddesinde öngörülen üyelik hedefi doğrultusunda politikalarını yürütmüştür. Bahse konu 28'inci madde "Anlaşma'nın işleyişi, Topluluğu kuran Antlaşma'dan doğan yükümlerin tümünün Türkiye'ce üstlenebileceğini gösterdiğinde, Akit Taraflar, Türkiye'nin Topluluğa katılması olanağını incelerler" şeklindedir(Kaynak: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ve-avrupa-birligi.tr.mfa>),(14.06.2015).

Bir başka uluslararası örgüt olan Avrupa Konseyi 1949'da kurulduktan kısa bir süre sonra Türkiye'ye kapılarını açmıştır. Türkiye Konsey'e 1952, 1958, 1972, 1992 ve 2010 yıllarında Bakanlar Komitesi Dönem Başkanlığı hizmetini sunmuştur. Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisinde 12 asil ve 12 yedek üyeye haiz olan Türkiye, ayrıca Türkiye Heyeti Başkanı Mevlüt Çavuşoğlu iki yıllığına (2010-2012) Parlamenter Meclisi Başkanlığı görevini de yürütmüştür. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni 1950'de imzalayarak 1954'te onaylayan Türkiye Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne 1987'de bireysel başvuru hakkını kazanmıştır. Türkiye, Avrupa Konseyi'nin anlaşmalarından tamamına taraf değildir. Avrupa Birliği'ne üyelik süreci ile yapılmaya başlanan mevzuat uyumu Türkiye'nin Avrupa Konseyi ile olan ilişkilerinde de olumlu bir hava estirmekle beraber, taraf olunmayan sözleşmeler sebebi ile ilişkilerde zaman zaman sorunlar çıkmaktadır (Aktoprak, 2013: 127).

Türkiye ile İİT'nin ilişkilerinde bakıldığında ise İİT'nin kuruluşunda önemli bir rol oynayan Mescid-i Aksa'nın kundaklanması olayı Türkiye'de de büyük tepkiler görmüş, bu olay Türkiye'nin İslam dünyası ile aynı duygu ve düşünceleri taşıdığını göstermiştir. Takip eden yıllarda Türkiye, Birinci İslam Zirvesi'ne Dışişleri bakanı düzeyinde katılmıştır. Bahse konu zirvede Türkiye, Arap liderlerin sert kararlar almasını önlemiş, ılımlı kararlar çıkmasına öncülük etmiştir (Çatalbaş, Tellal, Denk, 2013: 185).

Türkiye İİT ile ilişkilerini 1969-1973 yılları arasında alt düzeyde temsil ile yürütmüştür. Türkiye ile İslam dünyası arasındaki ilişkiler 1973 Arap-İsrail Savaşı ve 1974 Kıbrıs Barış Hareketi sebepleri ile yakınlaşmıştır. Bu yakınlaşma İİT bünyesine de yansımış, Türkiye İİT toplantılarına ilk kez Bülent Ulusu hükümeti döneminde Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesi üzerine başbakan düzeyinde katılım sağlamıştır. 1984 yılında Kazablanka'da yapılan zirveye ise Türkiye cumhurbaşkanı düzeyinde katılım sağlamıştır. Bu zirvede Türkiye başkanlığa seçilmiştir. Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen Türkiye, İİT sözleşmesini, bazı maddeleri laikliğe aykırı olduğu gerekçesi ile imzalamamıştır (Çatalbaş, Tellal, Denk, 2013: 185-186).

İncelenmesi ve değerlendirilmesi gereken son örgüt Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)'dir. Türkiye, 1973'den beri hem AGİT'in katılımcı devletlerinden biri olmuş, hem de zirvelerde ve faaliyet alanlarında aktif olarak yer almıştır. Öyle ki 1999'da İstanbul Zirvesi'ne ev sahipliği yapmıştır. Türkiye AGİT Parlamenterler

Asamblesi'nde 8 koltuğa sahiptir ve Viyana'da bir AGİT Daimi Temsilciliği'ne haizdir. İnsan ve azınlık hakları alanında Kürt sorunu Türkiye ile AGİT arasındaki en problemli konudur. Türkiye 1990 Kopenhag Belgesi'ni imzalamıştır ancak belgeyi imzalarken Lozan Barış Anlaşması'na ve bu anlaşmanın gayrimüslimleri azınlık olarak tanımlayan maddelerine göndermede bulunarak ulusal azınlık kavramının ancak ikili ve çoktarafli uluslararası belgelerle statüleri belirlenen grupları kapsadığını ve Kopenhag Belgesi düzenlemelerinin Anayasa ve iç mevzuata göre uygulanacağını belirtmiş ve azınlık konusunu bu anlaşmanın tanımı ile sınırlandırmıştır. Bu durumun mevcut olmasına rağmen AGİT birkaç kez Türkiye'nin Kürtlerin insan haklarını ihlal ettiğine dikkat çekmeye çalışmıştır. Türkiye ise konuya ilişkin cevabında her zaman 1990 Kopenhag Belgesine konulan çekinceye vurgu yapmıştır (Aktoprak, 2013: 136).

Ne Türkiye'nin uluslararası düzendeki pozisyonunu belirleyen uluslararası örgütler yukarıda sayılanlar kadar sınırlı ne de yukarıda sayılan örgütler ile kurduğu ilişkiler irdelenen konular kadar dardır. Lakin detaylı yapılacak bir çalışma Türkiye'nin uluslararası sistemdeki yerini anlamada daha yardımcı olmakla birlikte araştırmanın konusunun daha geniş bir alana yayılmasına ve dağılmasına sebep olmak gibi bir olumsuzluk ile sonuçlanabilir. Bu sebeplerden dolayı irdelenen örgütler ve ilişkiler sınırlı tutulmaya çalışılmış, Türk dış politikasında yön belirleyici olan başlıca örgütlere ve bunlarla kurulan temel ilişkilere kısaca değinilmiştir.

4.2. Türkiye'nin Bölge ile Tarihsel ve Kültürel Bağları

Türkiye topraklarının %5'i Balkanlarda yer alan ve bu sayede coğrafi olarak Balkan devleti sayılan bir ülkedir. Batıya dönük vizyonu sayesinde Balkanlardaki toprağının küçük olduğuna bakmaksızın Türkiye, Akdeniz ve Balkan ülkesi olma kimliğini Orta Doğulu olma kimliğinin üzerinde tutmaya çalışmıştır. Bu sebepten dolayı Balkanlar hem dış politika yönelimi, hem stratejik hem de insani ve kültürel boyutlarıyla Türkiye için önem taşıyan bölgeler listesinin hep üst sırasında yer almıştır. Bölgenin Türkiye açısından öneminin temel başlıkları; tarihsel bağlar, Türkiye'de hayatını sürdüren Balkan asıllı vatandaşlar, Balkanlardaki Türk ve Müslüman azınlık ile coğrafi ve stratejik nedenlerdir.

Türkiye'nin bölge ile olan bağlarının ilki olan tarihsel bağlar incelendiğinde Osmanlı İmparatorluğunun başlıca yayılma alanı olan Balkanlarda imparatorluğun 500 yıl süren egemenliği, bölgenin dinsel, etnik, kültürel ve ekonomik yapısını şekillendirmede asli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylesi geniş ve uzun süreli tarihsel arka planın kaçınılmaz sonucu halklar arasında oluşan önyargılardır. Türkiye'nin Balkanlarda oluşturmak istediği her politika bu tarihsel mirasın etkisinde kalmış ve Türkiye'nin attığı her adım "Osmanlı'ya dönüş" olarak algılanmıştır. Osmanlı'nın Balkanlardaki bazı kesimler üzerinde bıraktığı bu etkinin bir anlamda tersi Balkanlardaki Osmanlı etkisinin en net hissedildiği yer olan Bosna'da gözlemlenebilmektedir (Oran, 2012: 167-170). Bu kültürü Gülseren (Gülseren, 2007: 56) şöyle ifade eder:

"Bosna'daki Osmanlı eserini en iyi temsil eden şey Bosna halkının kendisidir. Boşnakların siyasal ve toplumsal model olarak, tüm yıkım ve katliamlara, yakın geçmişlerindeki provokatif deneyimlerine rağmen bir arada yaşamada, Saraybosna'nın çok kültürlü yapısını korumada gösterdikleri bilinç bence Osmanlı'nın bıraktığı en anlamlı tarihî mirastır".

Başta Ortodoks-Slav kökenliler olmak üzere gayrimüslim Balkan halkları, Osmanlı yönetimi altında oldukları süreyi Avrupa'da yaşanan Rönesans'ın gerisinde kalmalarına sebep olan siyasal, kültürel ve ekonomik bir baskı dönemi olarak görmekte ve yaşadıkları sorunların birçoğu ile iktisadi-siyasal geri kalmışlıklarını bu döneme bağlamaktadırlar. Söz konusu algının temel nedenlerinden biri bu halkların İXX. Yüzyılın başlarından itibaren verdikleri bağımsızlık mücadelelerinde düşman olarak Osmanlı yönetimini görmeleri ve kendi ulus bilinçlerini oluşturma sürecinde tarihlerini yeniden kurgularken Osmanlı ve Türk karşıtlığını geliştirmeleri ve Osmanlı geçmişini temizleme gayretidir. İslam dininin bölgeye Osmanlı egemenliği döneminde taşınmış olması bu olumsuz algının bir başka sebebidir (Oran, 2012: 167). Başta Arnavutlar ve Boşnaklar olmak üzere bir kısmı ya da tamamı İslam'ı seçmiş olan gruplar Osmanlı'nın Balkanlardaki mirasının olumsuz unsurları olarak görülmüşlerdir. 1990'larda yaşanan çatışmalarda sadece insanların değil cami ve köprü gibi Osmanlı ve Türk olarak özdeşleştirilen yapıların da hedef alınması bu yaklaşımın göstergesi olarak kabul edilebilir. Müslümanlığa sonradan geçenlerin yanında Balkanlarda Osmanlı mirası

olarak belirli bir Türk azınlık da bulunmakta olup, zaman zaman bahsi geçen algının bir sonucu olarak baskı altında kalabilmektedirler (Oran, 2012: 168).

Öte yandan, Balkanlar bölgesinde yaşanan, İXX. Yüzyılda Balkan halkları arasında yükselen milliyetçilik dalgasının sebep olduğu siyasal ve toplumsal bunalım ile kaybedilen savaşlar neticesindeki geri çekilmeler, Balkanlardaki Müslüman Türklerin Anadolu'ya göç etmesine neden olmuştur. Bu zorunlu göç Osmanlının ilk yayıldığı ve ilk geri çekildiği yer olan Balkanlardaki baskı ve kargaşanın izlerini Anadolu'ya taşıyarak benzer bir önyargının Türk topraklarında da oluşmasına sebep olmuştur (Oran, 2012: 169).

Yukarıda zikredilen sebeplerin yanında iki savaş arasında İtalya'nın yayılma alanı, Soğuk Savaş döneminde ise bloklar arası güç mücadelesinin yaşandığı bir bölge olması sebebi ile Balkanlar, Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllardan itibaren Türk dış politikası açısından temkinli yaklaşılmaması ve özel ilgi gösterilmesi gereken bir bölge olmuştur (Oran, 2012: 170).

İkinci olarak, Türkiye'de bulunan 5 ile 7 milyon arası Balkan göçmeninin büyük bir çoğunluğu geldikleri ülkelerdeki akrabalarıyla temaslarını sürdürmekte, o ülkede akrabalarının karşılaştıkları sorunların olumsuz etkilerini Türkiye'ye taşımaktadırlar. Söz konusu olumsuzluk, mezkûr ülkedeki yakınlarının çektiği sıkıntılara üzülmelerin yanında, yeni bir göç dalgasının hayatlarını etkileyecek olmasındandır (Oran, 2012: 170).

Türkiye'deki Balkan kökenli nüfus hükümetlerce göz önüne alınmış, özellikle bunalım ya da Türk veya Müslüman kökenli insanlara yönelik ortaya çıkan baskı vb. durumlarda hükümet politikalarının gündeminde yer bulmuştur. Ayrıca Türkiye'de Balkan kökenli vatandaşlar "Balkan Lobisi" oluşturma faaliyetlerinde bulunmakta ve ülkenin gündemini akrabalarının sorunlarına çevirme gayreti içerisinde olabilmektedirler. Tüm bu demografik ve siyasal yapı Türkiye'nin Balkanlarda gerçekleşen her gelişmeyi takip etme ve etkin rol oynama zorunluluğunun sebepleridir (Oran, 2012: 170).

Türkiye, içerisinde faaliyetlerini sürdüren Balkan lobisi ve Türkiye'nin bölgede üstlendiği büyük ülke olma rolü sebebi ile Balkanlardaki Türk ve Müslüman azınlığa

yönelik zaman zaman etkin bir tavır almıştır. Bunun yanında Tito dönemi dışında bölge azınlıklar açısından hep sıkıntılı olmuş, Türkiye de sadece Türk azınlıklar tarafından değil Türkiye'yi hami olarak gören bütün Müslüman azınlıklar tarafından da bir çare olarak değerlendirilmiştir. Bölgede var olan ve açıkça gözlemlenebilen Türk-İslam kimliği, Türkiye'nin önündeki tarihsel bir sorumluluktur. Balkan Türklerini korumanın ve harekete geçirmenin Türkiye için ciddi bir etki alanı oluşturabileceği aşîkârdır. Balkanlar'da bu şekilde bir etki alanı oluşturmanın Türkiye'nin diğer dış politika yönlerinde, Orta Asya, Kafkaslar ve Ortadoğu'da büyük bir stratejik avantaj ve siyasî güç elde edeceği de bir başka dikkat çeken husustur (Bozkurt, 2010: 57).

Balkan ülkelerinin Türkiye'ye bakışı ise çeşitlidir. BİLGESAM tarafından 2012 yılında anket vb. yöntemler ile belirlenmeye çalışılan algıda etkili olan temel faktör dindir. Bahse konu raporda Bilgiç ve Akyürek Balkan ülkelerinin Türkiye'ye bakışını bazı veriler ışığında değerlendirmiştir. Raporda yer alan bulgular, Müslüman Balkan toplumlarında Türklere sempati düzeyinin çok olumlu (%71-88 Aralığında) olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Hristiyanlar Makedonya ve Arnavutluk vatandaşları arasında da Türklere sempatinin olumlu düzeyde olması bir başka dikkat çeken husustur. Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan ve Hırvatistan gibi Hristiyan vatandaşlarının Türklere sempatisinin %40'lar düzeyinde ve çok olumsuz olmaması da bir diğer önemli noktadır (Bilgiç, Akyürek, "Balkanlarda Türkiye ve Türk Algısı" 2012).

Raporda elde edilen bulgular incelendiğinde Türklerle ve Türkiye ile ilgili algılardaki temel kırılma noktasının Türkiye'nin ve bölge ülkelerinin dini mensubiyeti olduğu ve Müslümanların algılarının, beklendiği şekilde Hristiyanlardan daha olumlu olduğu görölmektedir. Makedonya ve Arnavutluk vatandaşı Hristiyanların Türkler ve Türkiye ile algılarının pek çok konuda Müslümanlar kadar olumlu olması ise raporun dikkat çeken bir başka yanıdır. Neredeyse her konuda, Türkler ve Türkiye ile ilgili en olumsuz algı Hırvat ve Bulgarlarda olmakla birlikte, Hristiyanlar arasındaki algıların genel olarak orta düzeyde olumlu olması Türkiye'nin imajına ilişkin umut vericidir. Türkiye'nin AB üyeliğinin Balkanlardaki ülkelere Hristiyan ve Müslüman tüm toplum kesimlerince destekleniyor olması da söz konusu olumlu algıları teyit eden bir durumdur (Bilgiç, Akyürek, "Balkanlarda Türkiye ve Türk Algısı" 2012).

Balkanlar bölgesi ayrıca coğrafi ve stratejik olarak birden fazla açıdan Türkiye için önemlidir. İlk olarak Balkanlar, Türkiye'nin hem ekonomik hem de siyasi ilişkilerinin en yoğun olduğu Avrupa ülkeleri ile arasındaki köprüdür. Bu sebeptendir ki Türkiye hem sağlıklı ticaretin devam etmesi hem de Batı Avrupa'daki Türk işçilerinin anavatanları ile bağlantılarının kopmaması sebebi ile Balkanlar bölgesinin istikrar içinde olmasını istemiş, ayrıca iki Balkan komşusu olan Yunanistan ile Bulgaristan'ı aynı anda karşısına almaktan ve bu iki ülke arasında bir ittifakın oluşmasından çekinmiştir. Balkanların Türkiye ekonomisindeki yeri tarihi ve kültürel bağlar kadar köklü olmasa da kuvvetlidir. Ekonomi, Türkiye'nin Balkanlar'daki varlığını açıklayan diğer faktörlere bakıldığında, kısmen daha yeni bir faktördür (Oran, 2012: 170-171). Soğuk savaş döneminin sona ermesi neticesinde Balkan ülkelerinde piyasa ekonomisine geçiş sürecinin yaşanmaya başlamasıyla birlikte, Türkiye'nin bölge ülkeleriyle var olan ticari ve ekonomik ilişkileri de bu olumlu havadan etkilenmiş, gelişmeye başlamıştır. Ancak, ekonomik ilişkiler yıldan yıla gelişim gösteriyor olmakla birlikte, henüz arzu edilen seviyeye ulaşamamıştır. Ayrıca eski Yugoslavya coğrafyasında yaşanan savaşlar neticesinde Türk işadamları bölge ülkeleri içinden daha çok Romanya ve Bulgaristan'a odaklanmıştır (Usul, 2013: 87).

Ayrıca Türkiye'nin Balkanlardaki tek toprak parçası olan Trakya'nın İstanbul ve Boğazların savunması açısından taşıdığı stratejik önem yadsınamaz. Balkanlardan gelecek bir saldırının savunulması ve yeterli ülke derinliğine ulaşılması söz konusu toprak parçalarının güvenliğinin devam etmesi ile mümkün olacaktır (Oran, 2012: 171).

Yugoslavya'da yaşanan iç savaş sırasında Türkiye'nin bölgeye eğilimini ve sergilemiş olduğu dış politikayı daha iyi analiz edebilmek için sadece Balkanlar coğrafyasının genel olarak taşıdığı öneme bakmak yetmez; bahse konu yıllarda Türkiye'nin bölgeye bakışını da irdelemek gerekmektedir. 1990'lı yıllarla birlikte Balkanlarda yaşanmaya başlayan rejim değişiklikleri Türkiye'yi, istikrarsızlığa yol açmadığı sürece memnun etmiştir. Bu memnuniyetin birçok sebebi vardır. İlk olarak Türkiye, artık bölgede SSCB gibi bir gücün etkinliğinin azalacağını düşünmüştür. Ayrıca, Soğuk Savaş boyunca bölgenin SSCB etkisinde olmasından dolayı oluşmuş olan ideolojik farklılaşmanın son bulmasının işbirliği olanağını arttıracaklarını düşünen Türkiye, aynı zamanda hem rejim değişikliklerinin yarattığı ekonomik ve siyasi sıkıntıların hem de SSCB'nin dağılması sebebi ile Balkanlarda ortaya çıkan güç

boşluğunu doldurabileceğini umut etmiştir. Ayrıca bahse konu dağılma süreci sonunda kurulan yeni devletlerden Bosna Hersek ve Makedonya, Türkiye ile dış politikada işbirliği yapmak ve ilişkileri geliştirmek istemekteydi (Oran, 2012: 483).

Bu dönemde, Türkiye Balkanları sadece bir dış politika sahası olarak görmemiş, aynı zamanda ekonomisini dışa açarak dünya ekonomisi ile bütünleşmesini 10 yıl kadar önce tamamlamış olma avantajını Balkan ülkeleri ile geliştirmeyi düşündüğü ekonomi ilişkilerinde kullanmak istemiştir. Ayrıca Balkanlarda yaşayan 10 milyona yakın Müslüman nüfus da Türkiye'nin bölgeyle ilgilenmesinin sebepleri olmuş, tıpkı SSCB'nin yıkılışından sonra kurulun Türkî cumhuriyetle ilişkilerde olduğu gibi, Balkan politikasından da kamuoyu nezdinde duygusal bir yaklaşım yer bulmuştur (Oran, 2012: 171).

Dönemin resmi dış politikası incelendiğinde de Türkiye'nin bu ilgisi hemen göze çarpmaktadır. Türkiye bu dönemde hem Balkanlarda istikrara katkıda bulunmak, hem de bu bölgede etkili bir güç haline gelerek politik ve ekonomik olarak istediği faydayı elde etmek amacı ile Balkan ülkelerini kendi başlattığı projelerin içine çekmeye çalışmıştır. O kadar ki, Karadeniz'e kıyısı olmayan bazı ülkeler Karadeniz Ekonomik İşbirliği projesine davet edilmiştir (Oran, 2012: 484).

Balkanlarda krizin başlaması ile beraber, ilk bakışta Türkiye'nin lehine görünen gelişmelerin yanında kriz ve savaş ortamı Türkiye aleyhine bazı durumları da içermiştir. Bahse konu durumların başında etnik çatışmalar, siyasal istikrarsızlık ve organize suç örgütlerinin arttırdığı etkinliği ile PKK'nın bölgede faal hale gelmesi yer almaktadır. Türkiye ile çatışma sonrası kurulan Yeni Yugoslavya ilişkileri de çok parlak gitmemiştir. Özellikle Bosna Hersek ve Kosova sorunlarında iki ülke ters düşmüştür. Bunun yanında Türkiye'nin Yeni Yugoslavya ile iyi ilişkiler geliştirememesi Türk siyasetçi ve diplomatlarında hâkim olan Balkanlarda bir "Ortodoks Eksen" oluşturulduğu ve PKK'nın Sırp larca desteklendiği düşüncelerine de dayalıdır (Oran, 2012: 490).

Türkiye bu dönemde hem iç hem de dış politika açısından Yugoslavya konusunda temel bir kaygı taşımaktaydı: ülkenin dağılması neticesinde ortaya çıkacak istikrarsızlık ve başta Sırp lar olmak üzere etnik grupların ayrılıkçı hareketlerinin başarıya ulaşma ihtimali. Bundan ötürü Türkiye bunalımın ortaya çıktığı ilk zamanlarda Yugoslavya'nın

toprak bütünlüğünü savunmuştur. Savaşın yaşandığı ve dağılmanın söz konusu olduğu dönemde hem Federal Yugoslavya'nın hem de onu oluşturan cumhuriyetlerin liderleri Türkiye'ye ziyaretler yaparak destek bulmaya çalışırken dönemin Cumhurbaşkanı Özal Nisan 1991'de Federal Yugoslavya Devlet Başkanı ile yaptığı görüşmede Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünü desteklediğini belirtmiştir (Oran, 2012: 490-491).

Yugoslavya iç savaşında Türkiye'yi en çok Bosna'da yaşanan çatışmalar ilgilendirmiştir. Türkiye de gerek tarihi ve kültürel bağları, gerekse halklar arasındaki ilişkilerden dolayı en aktif dış politika girişimlerini de bu ülkedeki çatışmalar özelinde yapmıştır. Türkiye'nin savaştaki tutumu bir sonraki bölümde değerlendirilmekle beraber, bölgeye bakış açısını daha net anlamak açısından aktif dış politikasının nedenleri ve sonuçlarının irdelenmesi elzemdir.

Dönemin konjonktüründe, ülke içi çevreler zaman zaman hükümeti yeterince aktif olmamakla suçlamış olsa da, aşağıda da tartışılacağı üzere özellikle Bosna konusunda Türkiye aktif bir diplomasi izlemiştir. Bu aktif dış politikanın birçok sebebi vardır.

Bu sebeplerden ilki, Bosnalı Müslümanların varlığının ve kimliğinin korunmasının Türkiye'nin Avrupa kimliği ile ilişkili olmasıdır. Hem laik hem de Batı kültürüne çok yakın olan Boşnak Müslümanların Avrupa'ya kabulü ve Avrupa'da varlığını sürdürmesi Türkiye'nin de Avrupa'ya kabulü ve var oluşu anlamında önemliydi. Bu sebeptendir ki Türkiye çok etnik yapılı ve çok dinli bir Bosna'ya daha sıcak bakmıştır (Oran, 2012: 499).

İkinci olarak, Soğuk Savaş'ın bitmesi ile stratejik önemi azalmaya başlayan ve 1991'deki Körfez Savaşı'nda ön plana çıkma gayretinde bulunarak bölgesel güç olma iddiasını pekiştiren Türkiye'nin Balkanlarda söz sahibi olmak istememesi düşünülemezdi. Türkiye Balkanlarda hem İslam ülkelerinin hem de Batının sempati duyduğu Boşnakların tarafında yer almıştır. Dolayısı ile ezilen ve sempati duyulan tarafta yer alması da avantaj sağlayan bir başka husustur (Oran, 2012: 499).

Ayrıca Türkiye, Balkanlarda yaşanan huzursuzluğun ve istikrarsızlığın, Balkanların Türkiye ile Avrupa birliği arasındaki "yol" olması sebebi ile Batıyla fiziki bağlantısının kopacağı korkusu taşımıştır. Avrupa hem Türkiye'nin bu dönemdeki en büyük dış ticaret partneri, hem de iki milyon kadar Türk'ün çalıştığı topraklardı. Fiziki

bağlantının kopması demek hem alternatif ticaret yollarının getireceği ekstra masrafa katlanma gerekliliği hem de Avrupalı Türk işçilerin anavatan ile olan kara bağlantısını kaybetme zorluğuydu (Oran, 2012: 499).

Türkiye'nin toprak bütünlüğünden ve çok kültürlü bir Bosna yapısından yana saf tutmasının bir başka sebebi ise içerde mücadelesini verdiği Kürt ayrılıkçı hareketi idi. Bosnalı Sırp'ların Bosna Hersek'ten ayrılması ve bağımsız bir devlet kurması, bu devletin ise uluslararası toplum tarafından kabul görmesi Türkiye'nin PKK'nın talepleri karşısında elini zayıflatacak bir unsurdu (Oran, 2012: 499).

Son olarak, ülke içerisinde neredeyse her kesim, Bosnalı Müslümanların çatışmada saldırılan ve haksızlığa uğrayan taraf olduğu konusunda hemfikirdi ve devletten, şiddeti değişken olmakla beraber, aktif bir politika sergilemesini bekliyordu. Hem iç politikada destek kazanmak, hem de radikal bir şekilde tek taraflı müdahaleyi savunan İslami kesimin bu taleplerini meşru yollardan frenlemek amacı ile Türkiye soruna uluslararası düzenin tüm aktörlerini ve araçlarını dâhil etmeye çalışarak katılmıştır (Oran, 2012: 499-500).

Bu aktif politikalar tabii olarak Türkiye için bazı olumlu olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Her şeyden evvel Türkiye, Yeni Yugoslavya ile tüm ilişkilerini koparmak zorunda kalmıştır. Ayrıca Balkanlarda bir kutuplaşma görüntüsünün ortaya çıkmaması için vermiş olduğu mücadeleden istediği sonuçları alamamış, Balkan halkları arasında ayrılığın çizgileri netleşmiştir. Ayrıca Türkiye bu sorunda İngiltere, Fransa ve Rusya ile ters düşmüştür. Öte yandan, Balkanlarda önemli bir ülke olduğunu sergilemiş olduğu dış politika etkisi ile bir kez daha ispatlamıştır. Ayrıca Balkanlarda Yunanistan ile girmiş olduğu rekabette saldırıya uğrayan ve uluslararası toplum tarafından sempati duyulan halkın tarafından yer alarak avantaj elde etmiştir (Oran, 2012: 500-501). Öyle ki, Batılı ülkelerin olaylara bakış açısını Hughes bir mülakatında şöyle açıklamaktadır:

“Meydana gelen her şeyin sebebi olarak Batılıların ulusal çıkarlarına işaret edildiğini görüyoruz, fakat ben bu savın doğru olmadığını düşünüyorum. Örneğin Balkanlardaki, Bosna'daki müdahale bizim çıkarımıza değildi. Balkanlarda biz Eski Yugoslav halklarının sivil çatışmaya dönen savaşlarının yıllar yılı sürmesine izin verebilirdik. Kaç kişinin öldüğü bizim umurumuzda olmayabilirdi. Bir taraf kazanıp diğer taraf kaybettiğinde kazananı yeni hükümet kabul ederdik. Bu bizim ulusal

çıkarlarımızla da örtüşürdü. Biz bunu yapmadık çünkü çok kötü şekilde ölen insanları gördük. Batılı halklar devletlerinin bu insanlara bir şekilde yardım etmesi gerektiği, tüm dünyanın bir şeyler yapması gerektiği düşüncesindeydiler. Çok büyük bir maliyet ödmeden bunu yapabilecektik, yani meydana gelen katliamları engellemememiz için pek bir sebep yoktu. Ancak hiçbir şey yapmayabilirdik de; çünkü bu ülkelere müdahale etmek gerçekten bizim ulusal çıkarlarımıza hiçbir katkı sağlamayacaktı” (Keleş, 2015: 56).

Hughes’in yukarıda bir bölümüne yer verilen görüşleri, her ne kadar realist bir bakış açısı ile dillendirilmiş ve indirgemeci bir perspektif ile sunulmuş olsa da Batının Bosna’da yaşanan trajediye gösterdiği ilgiyi anlamada ve savaşan taraflardan hangisine sempati duyduğunu kavramada faydalı olmaktadır.

Türkiye’nin sergilemiş olduğu aktif politikanın odağında Balkanlarda yaşayan Müslümanların olduğu aşikârdır. Bu aktif politikanın uzun vadede getirdiği olumsuz sonuç ise Türkiye ile Yeni Yugoslavya’nın ve daha sonra Sırbistan’ın ilişkilerinde ortaya çıkacak olan gerginlikler ve karşılıklı güvensizliktir. Türkiye yakın tarihte bahse konu ilişkilerin yumuşaması yönünde gayretlerde bulunmuş, bu gayretler ve düzelen ilişkiler özellikle Bosna’da ve Kosova’da yaşayan Sırp azınlık ile Sırbistan’da yaşayan Müslüman azınlığın durumuna da edebilme potansiyeline sahiptir (Tesfa-Yohannes, 2011: 241).¹³

Tüm bu sebeplerden ötürü Türkiye Balkanlarda 1990’lı yıllarda cereyan eden olaylarda aktif bir dış politika sergileyerek müdahil olmuş, savaşın ilk zamanlarında Yugoslavya’nın toprak bütünlüğünü savunmuş, parçalanma kaçınılmaz hale gelince de bölgede bağlarının olduğu halkların güvenliği ve yaşam hakkı için mücadele etmiştir. Türkiye’nin girişimlerinin odak noktasında Bosna Hersek; yöntemlerinin en başında ise uluslararası toplum ile birlikte hareket etmek vardır.

¹³Türkiye ile Sırbistan arasındaki ilişkilerin Bosna Hersek, Kosova ve Sırbistan’da yaşayan azınlık halklarının ve bu azınlık sorunlarının çözümüne ve bölgenin güvenliğine sağlayabileceği potansiyel katkılar için bkz: TESFA-YOHANNES, Athina, “TheContribution of TurkishSerbianRelationsTowardsImproving Security in the Western Balkans”, Bilge Strateji Dergisi, (Güz 2011), Cilt: 2, Sayı: 5, s. 233-255.

4.3. Türkiye'nin Bosna ve Kosova Krizleri Döneminde Uluslararası Örgütlerdeki Pozisyonu

Türkiye'nin 1990lı yıllarda uluslararası düzende işgal ettiği pozisyon analiz edilirken bakılması gereken iki temel unsur ülkenin o dönemde dış dünyaca nasıl görüldüğü ve dış politikasında söz sahibi uluslararası örgütlerle nasıl ilişkiler geliştirdiğidir. Bahse konu yıllarda Türk dış politikası, Soğuk Savaş'ın bitimi ile kurulmaya başlanan yeni düzendeki rolüne odaklanmıştı. Ayrıca Sovyetlerden ayrılan Türki Cumhuriyetler ve Balkan ülkeleriyle tarihsel ve kültürel bağlar minvalinde ilişkiler geliştirmeye çalışmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde Türk dış politikasında oluşan yeni algı 8'inci Bölümde değerlendirileceğinden ve BM, NATO, AB, Avrupa Konseyi, İİT ve AGİT içerisindeki pozisyonu başka bir bölümde tartışılacağından, çalışmanın bu bölümünde kısaca Türkiye'nin bazı uluslararası örgütler ile ilişkileri ve bu örgütler ile ilişkilerin odak noktalarından bahsedilecektir.

4.3.1. Türkiye'nin BM'deki Pozisyonu

Türkiye ile BM ilişkileri üç temel döneme ayrıldığında; ilk dönem 1960'lara kadar Türkiye'nin kayıtsız şartsız Batı ile birlikte hareket ettiği yıllar, ikinci dönem Kıbrıs Sorununda Batılı müttefiklerin tutumlarından dolayı uğranılan hayal kırıklığından ötürü inisiyatif alındığı ve bireysel hareket ettiği yıllar ve Yugoslavya'nın parçalandığı 1990'lar ise BM'nin tekrar canlanmaya başlaması ile birlikte daha aktif bir üye olarak yola devam edildiği yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır (Keskin, 2013: 50).

Türkiye hem Batı Avrupa ve Diğerleri ve İslam Konferansı Örgütü üyeliği ile hem de tarihi ve coğrafyası ile BM'ye 1990'lardan sonra üye olan yeni devletlere yakınlığı sayesinde önem derecesi artan bir üye olmuştur. Savaşın yaşandığı yıllarda 2006 yılının sonuna kadar devam ettirdiği ve 2010'dan başlamak üzere tekrar seçildiği ECOSOC üyeliği görevini ifa etmekteydi (Keskin, 2013: 50).

Soğuk Savaş sonrasında Güvenlik Konseyi daha aktif olarak çalışmaya başlamıştır. Bu dönemde bahse konu Konsey'in gerçekleştirdiği iki büyük operasyon olmuştur. Bunlardan ilki 1990'da Kuveyt'in işgali sonrasında gerçekleştirilen operasyon olmuş ve Türkiye bu operasyona katkı sağlamış ancak asker göndermemiştir. İkinci

operasyon ise 1992’de Somali’ye UNITAF adı altında yapılmış, Türkiye 200 kişilik bir mekanize tugay desteğinde bulunmuştur. UNITAF başarılı olamayınca BM Güvenlik Konseyi tarafından barış gücüne dönüş yapılmıştır. Türkiye UNOSOM II adıyla gerçekleştirilen bu barış gücüne de katkı sağlamış, hatta Mayıs 1993’ten Ocak 1994’e kadar UNOSOM II’nin komutanlığını Org. Çevik Bir yapmıştır (Keskin, 2013: 50).

Türkiye 1990 sonrasında barış gücü operasyonlarına daha fazla ilgi göstermeye başlamıştır. Başta Somali olmak üzere Balkanlar ve Ortadoğu’da başlatılan birçok operasyona asker veya polis göndermiş, 1990’dan sonra BM Hazır Barış Gücü sistemine katılmıştır. Bu sistemin amacı BM Güvenlik Konseyi’nin bir bölgeye barış gücü gönderilmesine karar verdiği an ile barış gücünün gönderildiği an arasındaki süreyi kısaltmaktır. Sisteme katılan devletler kurulan her barış gücüne katılması gibi bir bağlayıcılığı bulunmayan bu sisteme katılan devletler BM ile bir anlaşma yaparak barış güçlerinde kullanılmak üzere kaç asker, polis, vb. hazır bulunduracağına ve bunların hazırlık durumu vb. özelliklerine dair BM’ye taahhütte bulunur (Keskin, 2013: 51).

Yugoslavya İç Savaşı’nın yaşandığı bu dönemde Türkiye-BM ilişkilerinde dikkat çeken bir başka alan ise insan haklarıdır. Türkiye 1990’larda BM’nin insan hakları konulu çekirdek anlaşmalarından birçoğuna 2000’li yıllarda taraf olmuştur. Türkiye Balkanlarda Yugoslavya İç Savaşı’nın yaşandığı dönemden önce, hâlihazırda 1985 yılında Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’ne, 1988’de ise İşkencenin Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi’ne taraf olmuştur. Öte yandan savaştan sonraki yıllarda Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne 1995’te, Irk Ayrımı Sözleşmesi’ne 2002’de, Göçmen İşçiler Sözleşmesi’ni 2004’te ve Engellilerin hakları Sözleşmesi’ni ise 2009’da imzalamıştır. Dolayısı ile bu alanda Balkanlarda trajedilerin yaşandığı yıllarda Türkiye-BM ilişkileri daha geridedir. Ayrıca taraf olduğu sözleşmelerin denetim mekanizması çerçevesinde sunulmasını öngördüğü raporlar da Türkiye’den ya geç gitmiş ya da Göçmen İşçiler Sözleşmesi’nde olduğu gibi hiç hazırlanmamıştır. Hazırlanan raporlarda ise hukuksal reform süreci ve bu konuda çıkarılan mevzuat aracılığı ile yapılan iyileştirmeler olumlu bir gelişme olarak not edilmekte, öte yandan özellikle Kürt meselesine ve bölge halkının yaşadıklarına ilişkin olumsuz vurgular yer almaktadır.

Ayrıca keyfi tutuklamalar, uzun tutuklama süreleri ve gözaltında kaybolmalar gibi konular raporlarda yer bulmuştur¹⁴ (Keskin, 2013: 51).

Savaşın yaşandığı 1990’larda Türkiye-BM ilişkilerini yukarıda açıklanan hususlar çerçevesinde özetlemek gerekirse; BM’nin Soğuk Savaş sonrası yeniden canlanması ve daha faal bir hale gelmesi ile Türkiye de daha etkin bir üye konumuna gelmiştir. BM 1990’lar sonrası Afrika, Ortadoğu ve Balkanlar’da gerçekleşen çatışmalara gerek askeri görev gerekse barış gücü görevi kapsamında müdahalelerde bulunmuş, Türkiye bu müdahalelerde aktif rol almıştır. Ayrıca 1990 sonrası yeni üye olan devletlere hem başka uluslararası örgütlerde yer alması hem de coğrafi ve tarihi olarak yakın bağlara sahip oluşu vesilesi ile daha yakın olduğundan önemi artmıştır.

Öte yandan BM örgütleri içerisinde ECOSOC üyeliğine sahip olmakla birlikte karar alıcı mekanizmaları içerisinde çok yer edinememiş, BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliği gibi önemli görevleri daha sonraki yıllarda ifa etmiştir. Ayrıca insan haklarına ilişkin çekirdek BM sözleşmelerinin büyük çoğunluğuna taraf olması için de 1990’ların sonlarını ve 2000’leri beklemesi gerekecek olan Türkiye, taraf olduğu sözleşmelerin yükümlülükleri konusunda da sıkıntılar yaşamaktadır.

4.3.2. Türkiye’nin NATO’daki Pozisyonu

1989 yılında Berlin Duvarı’nın yıkılması ile başlayan ve 1991’de SSCB’nin yıkılması ile devam eden süreç, dünyanın birçok bölgesinde olduğu gibi Orta ve Doğu Avrupa’da da birçok değişikliklere vesile olmuştur. Dolayısı ile Soğuk Savaş sonrası dönemde, temel görevi Soğuk Savaş süresince Komünizme karşı mücadele olan NATO’nun varlığı ve görevi sorgulanmaya başlanmış, karşısında kurulan Varşova Paktı’nın dağılması ve ortadan kalkması NATO’nun da misyonunu tamamladığı yönünde algılara sebep olmuştur. Ancak NATO Soğuk Savaş sonrası dönemde varlığını sürdürmeyi başarmış, hatta bunun da ötesine geçerek genişleme politikası yürütmüştür (Akçiçek, Erdoğan, 2013: 37).

¹⁴BM çekirdek insan hakları sözleşmelerinin uygulamaları ve bu uygulamalara dair Türkiye performanslarına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz: KESKİN, Funda, “Birleşmiş Milletler”, Çınar Özen, Özgür Tonus (der.) (2013), Uluslararası Örgütler, Eskişehir: Açıköğretim Yayınları, 1. Baskı, s.51-52.

Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO'nun varlık sebebi olan temel düşman, yani komünizm ve onun uluslararası arenaya soktuğu oyuncu olan Varşova Paktı ortadan kalkmıştı, ancak NATO müttefikleri için tehdit kabul edilebilecek yeni unsurlar ortaya çıkmıştır. Bu unsurların en başında SSCB'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sağladığı güç dengesinin ortadan kalkması neticesinde başta Balkanlar olmak üzere Orta Doğu ve Afrika gibi dünyanın çeşitli bölgelerinde ortaya çıkan istikrarsızlıklar ve çatışmalar gelmektedir. Bu istikrarsızlık ve çatışmalar NATO'yu, kendisini bu yeni konjonktüre ve yeni dünya sistemine uygun hale getirmesi için yeniden şekillendirmek zorunda bırakmıştır. Sovyet tehdidinin ortadan kalkması sonrasında ortaya çıkan belirsizlikler ve riskler NATO'nun değişen düzenin koşullarına göre yeniden yapılandırılmasında önemli bir neden olmuştur. Ortaya çıkan yeni durumda, tehdidin yeniden değerlendirilmesi yapılmış, başta uluslararası terör olmak üzere kitle imha silahlarının yaygınlaşması, silah, insan ve uyuşturucu kaçakçılığı, kitlesel göç hareketleri gibi tehditler yeni tehdit algılamaları olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede NATO sadece bir kolektif savunma örgütü olmanın ötesinde, kolektif ve iş birliğine dayalı bir güvenlik örgütü haline de gelmiş ve örgüt, bilinen görev alanının dışına da çıkmaya başlamıştır. (Kuloğlu, 2009: 54).

Bu dönemde NATO'nun gerçekleştirdiği 1990 Londra ve 1991 Roma zirve toplantıları hem konuşulan konular hem de alınan kararlar açısından önemlidir. Bahse konu toplantılarda öncelikle NATO'nun alan içi / alan dışı kavramları tartışılmış ve örgüt kendini bu kapsamda yeniden tanımlamıştır. Bu tartışma ve tanımlama ekseninde Batı dünyası dışında gerçekleşen çatışmalara ve istikrarsızlıklara dikkat çekilerek Avrupa dışındaki çatışmalar da gündeme alınmıştır. Ayrıca bu toplantılarda Batı dünyasının ve özellikle Avrupa kıtasının huzuru ve güvenliği için Türkiye'nin haiz olduğu stratejik öneme vurgu yapılmıştır (Akçiçek, Erdoğan, 2013: 37).

Özellikle 1991 ve takip eden yıllarda yukarıda zikredilen toplantılar neticesinde NATO'nun müdahale edeceği bölge ve görev alanı genişlemiş, NATO için alan içi / alan dışı ayrımı ortadan kalkmıştır. Örgüte yönelik tehdit ve risk oluşumlarının belirlenmesinde ise üye ülkelerin ortak kararlarının yönlendirici olduğu bir aşamaya gelinmiştir. Geline bu noktanın en büyük özelliği dünyanın herhangi bir noktasında ortaya çıkabilecek olan bir çatışmanın, tehdidin veya istikrarsızlığın örgüt tarafından

kendisine yönelik bir risk olarak algılaması ve müdahale edebilir olmasıdır (Akçiçek, Erdoğan, 2013: 37).

1991 yılında Roma’da yapılan zirvede NATO’nun yeni Stratejik Kavramı (Strategic Concept) oluşturulmuştur. Bu Kavram özünde NATO’ya yeni bir görev alanı belirlemiş ve özellikle Orta Doğu coğrafyasından gelebilecek tehditleri işaret etmiştir. Bu yeni konsept ve onun öngördüğü tehdit algısı, Soğuk Savaş sonrası stratejik önemi tartışılmaya başlanan Türkiye’yi bölgeye yakınlık ve tarihsel/kültürel bağlar sebebi ile NATO için yeniden önemli bir üye haline getirmiştir. Bu yeni stratejinin ve Türkiye’nin bu yeni öneminin ilk göstergesi olarak Körfez Savaşı kabul edilebilir. Körfez Savaşı sırasında Türkiye bir NATO üyesi ülke olarak savaştan etkilenmiş, NATO’nun da bu savaşa müdahil olup olmayacağı tartışılmıştır. Nihayetinde Çekiç Güç Türkiye’ye koruma amaçlı olarak gelmiş, bu olay birkaç sebepten ilk olmuştur. Çekiç Güç hem ilk kez bir NATO üyesi ülkenin Varşova Paktı dışından gelen bir tehditten korunmasıdır, hem de NATO’nun 1991 Roma zirvesinde aldığı kararların ve yeni askeri stratejisinin tehdit algısına ilk örnektir. NATO kuvvetleri “Huzuru Sağlama Operasyonu” kapsamında gecikmeli de olsa Türkiye’ye gelerek yeni vizyonunu ortaya koymuştur (Akçiçek, Erdoğan, 2013: 37-38).

Türkiye üyesi olduğu 1952 yılından beri NATO üyesi olmayı her dönem bir güvenlik garantisi olarak görmüştür. Soğuk Savaş sonrasında NATO tarafından oluşturulan bu yeni vizyonun Türkiye’nin değerini yeniden arttırması doğal olarak Türk dış politikası açısından olumlu karşılanan bir gelişme olmuştur. Ayrıca Türkiye’nin NATO içerisinde yeniden önemli bir üye olması dış politikasının temel vizyonu olarak belirlediği Batılı ülke olma konseptine de uygun olup bu imajı canlı tutmuştur (Oğuzlu, 2012: 101-102).

Politik olarak Türkiye’nin NATO içerisindeki ağırlığı yukarıda tartışılmıştır. Öte yandan NATO içerisinde her üye devletin eşit oya sahip olduğu bir hukuki yapı mevcuttur. Bu yapı Türkiye’nin örgüt içerisindeki hukuki gücüdür. Yılmaz bu gücü ve Türkiye için sağlayacağı yararı ifade ederken, NATO içerisinde karar alma sürecinde her üye ülkenin de eşit oy hakkı bulunduğunu ve kararların oybirliği ile belirtmekte; Türkiye’nin de bu karar alma mekanizması içerisinde kendi ulusal çıkarlarına ters düşen bir kararın çıkmasını tek başına engelleme gücüne sahip olduğu vurgulamaktadır. Türk

yöneticiler için, NATO; bugün, Türkiye’yi Batıya bağlayan tek fiili bağ ve Batı güvenlik ve savunma politikalarının tanımlanmasına katılımı için tek imkândır (Yılmaz, 2011: 3-4).

Tüm bu hususların sonucunda 1990lı yıllarda Türkiye’nin NATO içerisindeki pozisyonunu ve ilişkilerini özetlemek gerekirse; Soğuk Savaş sonrası Türkiye’nin stratejik öneminin sorgulandığı bir dönem olma özelliği taşımakla beraber NATO içerisinde öneminde kayda değer bir azalma olmamıştır. Bunun temel sebebi NATO’nun tehdit algısında meydana gelen değişikliktir. NATO alan içi / alan dışı kavramlarını ortadan kaldırarak Balkanlar, Ortadoğu ve Afrika’yı gündemine almış, bu bölgelere coğrafi ve kültürel yakınlığı olan Türkiye de doğal olarak yeniden önemli bir ülke konumuna gelmiştir. Politik olarak önemini geri kazanan Türkiye’nin hukuki durumuna bakıldığında ise kararların oy birliği ile alındığı bir örgütte çıkarlarına ters düşecek bir kararı bloke etme şansının olduğu ancak örgüt içerisinde örgütü yönlendirebilme kapasitesine sahip olmadığı görülmektedir. Bu husus önemlidir çünkü Türkiye NATO içerisindeki Avrupalı müttefiklerin özellikle terör konusunda yeterince desteğini alamadığını düşünmektedir.¹⁵ Öte yandan, Türkiye’nin NATO ile olan ilişkilerini değerlendirirken ABD ile olan ilişkilerine de bakmak faydalı olacaktır. Neticede NATO ABD önderliğinde kurulmuş ve genel olarak ABD’nin yönlendirmesiyle hareket edebilen bir örgüt olmuştur. Ancak çalışmanın muhtevassından sapmamak ve konuyu genişletip dağıtmamak düşüncesi ile bahse konu dönemin Türkiye-ABD ilişkileri değerlendirilmeyecektir.

4.3.3. Türkiye’nin AB’deki Pozisyonu

Yugoslavya’da iç savaşın başladığı yıllar Avrupa açısından sadece Balkanlarda değil, tüm Avrupa’da köklü değişikliklerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Avrupa açısından bu gelişmelerden belki de en önemlisi Doğu ve Batı Almanya’nın 1990’da Federal Almanya olarak birleşmesi olmuştur. Soğuk Savaşın sona ermesiyle başlayan dönemde meydana gelen bu gelişmeler ciddi siyasi sonuçlar da doğurmuştur. Almanya’da ve daha büyük ölçekte Avrupa kıtasında süregelen ideolojik bölünmenin

¹⁵Türkiye’nin NATO ile olan ilişkisine bakış açısı ve örgütü sorguladığı konulara ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz: Oğuzlu, Tarık, “NATO ve Türkiye: Dönüşen İttifakın Sorgulayan Üyesi”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 9, Sayı 34 (Yaz 2012), s. 99-124.

son bulmuş olması Avrupa'nın homojenleşmesine katkıda bulunmuştur. Bu dönemin AB üzerindeki temel etkisi İspanya ve Portekiz'in üyeliğinden sonra başlayan “derinleşme” politikalarının yerini tekrardan “genişleme” politikalarına devretmesi olmuştur (Akçiçek, Erdoğan, 2013: 27).

Bahse konu aynı dönemin Türkiye’de de büyük değişikliklerin hemen ertesi olduğu; SSCB’nin dağılmasının ise güvenlik ve stratejik önem konularında algı değişikliklerine sebep olduğu yukarıda açıklanmaya çalışılmıştı. Bu dönemde Türkiye’nin temel hedeflerinden biri de Batı ile olan ilişkisini devam ettirmek ve güçlendirmektir. 1980 darbesi ile başlayan yıllar Türkiye-AB ilişkilerinde tam bir sessizlik yılları olmuştur. Uygulanan liberal politikaların ancak AB ile kuvvetlendirilen ilişkiler çerçevesinde kalıcı olabileceği düşünülmesi belki de bu sessizlik devam edecekti. Türkiye 14 Nisan 1987 yılında Ankara Anlaşması ve Katma Protokol’de öngörüldüğü üzere üyelik başvurusunu yaparak yeni bir dönem açmıştır (Akçiçek, Erdoğan, 2013: 28).

Konsey tarafından incelenen başvuru rapor hazırlanması amacı ile Komisyon’a iletilmiş, Komisyon ise yaklaşık iki buçuk yıl rapor üzerinde çalışmıştır. Bahse konu süreç tam da Avrupa’da ideolojik kamplardan birinin yıkıldığı ve Avrupa’nın tüm dikkatini bu değişime verdiği yıllara tekabül etmiştir. Komisyonca hazırlanan ve Konsey’e sunulan raporda Türkiye’nin üyeliğe ehil bir ülke olduğu lakin AT’nin en erken 1993’te genişlemeye gitmeyi planladığı ve Türkiye’nin gerek ekonomik gerek politik üyeliğin önünde birçok engeli olduğu belirtilmişti¹⁶ (Akçiçek, Erdoğan, 2013: 29).

Bu dönemde Türkiye-AB ilişkilerinde dikkat çeken yaklaşım AB’nin Türkiye’yi Gümrük Birliği’ni tamamlamaya yönlendirmesi ve tam üyelikten ziyade “özel ilişki” veya “stratejik ortaklık” gibi tanımlamalarla yeni bir ilişki çeşidi oluşturma çabasıdır. Komisyon tarafından verilen bu olumsuz görüş Konsey’in gündemine gelmiş ancak Konseyce belki Avrupa’daki değişim sürecinden belki de Türkiye’nin siyasi/ekonomik

¹⁶Komisyon tarafından hazırlanıp Konsey’e sunulan Türkiye’nin başvurusuna ilişkin üye ülkelerin tutumları, görüşleri, yönlendirmeleri ve raporun içeriğine dair ayrıntılar için bkz: AKÇİÇEK, Arda, ERDOĞAN, M. Murat, “1989-1993 Dönemi Türk Dış Politikası”, Kemal Yakut, M. Murat Erdoğan (der) (2013), Türk Dış Politikası II, Eskişehir: Açıköğretim Yayınları, 1. Baskı, s. 26-54.

durumundan kaynaklı olarak konuya ilişkin bir karar çıkmamıştır (Akçiçek, Erdoğan, 2013: 30).

4 Temmuz 1990'da GKRY'nin adanın tamamını temsilen AB'ye üyelik başvurusunda bulunması ve bu başvurunun Yunanistan'ın yoğun baskısı ile kabul edilmesi Türkiye-AB ilişkilerinde dönemin bir başka olumsuz gelişmesi olmuştur. 1986-1991 yılları arasında Türkiye ile AB arasında hiçbir resmi toplantı yapılmamıştır. SSCB'nin dağılması ile AB'ye ilgi duyan ülke sayısının artması AB'yi yeniden "genişleme" politikalarına dönmek zorunda bırakmış, bu sebeple de Türkiye-AB ilişkileri yeniden canlanmıştır. Bu yeni potansiyel adaylar için 1993 yılında Kopenhag'da gerçekleştirilen zirvede "Kopenhag Kriterleri" belirlenmiş, üyelik için işleyen bir pazar ekonomisi telkin edilmiştir (Akçiçek, Erdoğan, 2013: 31).

Bu dönemde tıpkı AB'nin yaşadığı gibi Türkiye de birçok yeni dış politika meselesi ile uğraşmak durumunda kalmıştır. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde Balkanlar ve Kafkasya'ya ilgi duymaya başlayan Türkiye bölge ile sahip olduğu bağları kullanmış, aynı zamanda bu bölgede başta ABD olmak üzere Batılı devletlerle tam bir uyum içinde hareket etmiştir. "Bölgesel güç Türkiye" fikri ile ortaya çıkan yeni politikalar Birinci Körfez Savaşı'nın patlak vermesi ile daha karışık bir hale gelmiş, Türkiye çeşitlenen dış politikaları ile uğraşırken AB yeni genişleme stratejisini hazırlamıştır (Akçiçek, Erdoğan, 2013: 32).

Türkiye tarafından nispeten ikinci plana atılan AB'de 1992 Lizbon Zirvesi yapılmış, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin tam üyeliğe hazırlanması için yapması gerekenler bir yol haritası şeklinde bu ülkelerin önüne serilmiş, ayrıca tam üyeliğe hazırlanmaları için gereken işbirliğinin yapılması yönünde irade beyanına gidilmiş ancak Türkiye'nin tam üyeliğine ilişkin herhangi bir vurgu yapılmamış, sadece bu yeni konjonktürde sahip olduğu stratejik öneme değinilmiştir (Akçiçek, Erdoğan, 2013: 32).

Bu dönemden sonra Türkiye için de ilişkilerin mahiyeti değişmiş, hedef Gümrük Birliği'nin tamamlanması olmuştur. Bu dönemde başta Kopenhag zirvesi olmak üzere yapılan her türlü toplantıda ve yayınlanan her raporda Türkiye için tam üyelik bahsi açılmamış, iş birliğinin geliştirilmesi ve Gümrük Birliği'nin tamamlanması vurgusu yapılmıştır. Türkiye de gerek toplulukla ilişkilerini koparmamak ve Avrupa pazarını kaçırmamak, gerekse yeni açılan/açılmak üzere olan Doğu Avrupa pazarını kaçırmamak

adına ilişkilerde önceliği Gümrük Birliği'nin tamamlanmasına vermiştir (Akçiçek, Erdoğan, 2013: 32).

Sonuç olarak Yugoslavya iç savaşının yaşandığı dönemde Türkiye'nin AB için ikinci planda ilişkilerin sürdürüldüğü bir ülke olduğu, AB'nin ise Türk dış politikasında önceliğini kaybettiği dönemin ilk göze çarpan özelliğidir. GKYP'nin üyelik başvurusu ile başlayan dönem de Türkiye'nin çok ilgi göstermediği bir dönem olmuş, daha sonraki yıllarda AB ile ilgili temel politika Gümrük Birliği'ni tamamlamak ve Avrupa pazarını kaybetmemek üzerine kurulmuştur.

4.3.4. Türkiye'nin İİT'deki Pozisyonu

Bilindiği üzere İslam Konferansı Örgütü'nün kuruluşunda Mescid-i Aksa'nın kundaklanması girişimi olayı önemli rol oynamıştır. Türkiye bu elim olaya tıpkı diğer İslam ülkeleri gibi tepki göstermiştir. Türkiye bu olaya ilişkin İslam dünyası ile aynı duygu ve düşüncelerini beyan etmekten çekinmemiştir. Hemen ardından ise 22-25 Eylül 1969 tarihinde Fas'ın başkenti Rabat'ta düzenlenmesi planlanan İslam Zirvesi'ne katılma kararı almış ve bu kararı duyurmuştur. Türkiye'nin bu zirveye katılım kararı tepki toplamış, laikliğe aykırı olduğu iddiaları ile karşılaşmıştır. Ancak dönemin Başbakanı Süleyman Demirel bir açıklama yaparak toplantının Türkiye'nin de içinde bulunduğu coğrafi bölgenin karşılaştığı sorunların konuşulacağı siyasi bir toplantı olduğunu söylemiştir. Ayrıca Demirel toplantının laikliğe aykırı bir konferans olmadığını çünkü dini bir toplantı değil, siyasi bir konferans olacağını belirtmiştir (Çatalbaş, Tellal, Denk, 2013: 185).

Türkiye iç politikada yukarıda açıklanan tartışmalara konu olan Birinci İslam Zirvesi'ne Dışişleri Bakanı düzeyinde katılım sağlamıştır. Zirvede Arap liderler sert bir sonuç bildirgesi yayınlama isteklerini dile getirmiş ancak Türkiye daha ılımlı bir açıklamanın faydalı olacağı yönündeki düşüncelerini açıklamış, sonuç bildirisinin de ılımlı olmasında büyük rol sahibi olmuştur. Ancak gerek Birinci İslam Zirvesi'ne iç politikada gelen tepkiler, gerekse dönemin hükümetlerinin siyasi ve diplomatik tercihleri sebebi ile 1969-1973 yılları arasında Türkiye İİT ile ilişkilerini alt düzeyde temsil ile yürütmüştür (Çatalbaş, Tellal, Denk, 2013: 185).

Öte yandan, 1973 yılında gerçekleşen Arap-İsrail Savaşı ve 1974'te Türkiye'nin gerçekleştirdiği Kıbrıs Barış Harekâtı Türkiye ile İslam ülkeleri arasındaki ilişkilerin gelişmesine ve tarafların yakınlaşmasına vesile olmuştur. Bu vesile ile Türkiye 1975 yılında düzenlenen Dışişleri Bakanları Konferansı'na bakan düzeyinde katılım sağlamıştır. Aralık 1979'da gerçekleşen bir başka olay ise Türkiye ile İİT ilişkilerini bir başka düzeye taşımıştır. Bahse konu tarihte SSCB Afganistan'ı işgal etmiş ve bu sorunu görüşmek üzere Üçüncü İslam Zirvesi'nin toplanması kararı alınmıştır. 25-27 Ocak 1981 tarihinde gerçekleşen bu toplantıya Türkiye başbakan düzeyinde katılım sağlamış, toplantıda Türkiye'yi Başbakan Bülend Ulusu temsil etmiştir (Çatalbaş, Tellal, Denk, 2013: 185).

1984 yılında Kazablanka'da düzenlenen Dördüncü İslam Zirvesi'ne ise Türkiye kendisi adına bir ilk gerçekleştirerek Cumhurbaşkanı düzeyinde katılım sağlamıştır. Türkiye bu zirvede Örgütün başkanlığına seçilmiş ve İİT'nin daimi komitelerinden İSEDAK¹⁷ başkanlığını yürütme görevi de Türkiye'ye verilmiştir (Çatalbaş, Tellal, Denk, 2013: 186).

Türkiye'nin İİT ilişkileri temelde Anayasasında yer alan laiklik maddesinin sınırları çerçevesinde gelişmiştir. Her ne kadar Örgüte mesafeli yaklaşılsa da Türkiye Örgütün bir genel sekreterlik olarak faaliyette bulunmasını desteklemiş, laikliğe aykırı gördüğü bazı hükümleri içerdiği için Örgütün sözleşmesini imzalamamıştır. Bu çekinceleri daha ilk zirvede dile getirdiği için Örgüt üyeleri bir eleştiride bulunmamıştır. Türkiye'nin laiklik konusundaki bu hassasiyetini gören İİT üyeleri, tam üyelik yolunu açmış ancak Türkiye'nin tercihlerine saygı duymuşlardır. 1980'li yıllarda gerçekleşen yüksek düzeyli katılımlar sayesinde Türkiye ile İİT ilişkileri gelişmiştir (Çatalbaş, Tellal, Denk, 2013: 186).

Tüm bu gelişmeler ışığında gelişen ilişkiler Türkiye'nin Örgüt içerisindeki ağırlığını arttırmasına olanak tanımıştır. Yugoslav iç savaşının yaşandığı yıllarda Türkiye İİT'nin dönem başkanlığı görevini de yürütmüş, yalnızca İSEDAK başkanlığı değil, Örgüt bünyesindeki bazı kuruluşlarının da merkezi Türkiye'ye taşınmış, (bu

¹⁷Tam adı İslam Konferansı Örgütü Ekonomik ve Ticari İşbirliği Komitesi'dir. 1981 yılında 3. İslam Zirvesince kararlaştırılan komite, ilk toplantının yapıldığı 1984 yılından beri her sene toplanmaktadır. Başkanlığını Türkiye'nin yürüttüğü komitenin başkanı Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz: <http://www.comcec.org/>

kuruluşlara verilecek örneklerden ilki merkezi Ankara’da bulunan İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomi ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi (SESRIC); bir diğeri ise İstanbul merkezli İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi’dir) en nihayetinde ise genel sekreterlik görevi bir Türk’e, Ekmelettin M. İhsanoğlu’na, emanet edilmiştir. Özetlemek gerekirse, Yugoslavya’da iç savaşın yaşandığı yıllarda, İslami duruşu ve duyarlılığı, bölgenin ve İslam dünyasının sorunlarına ilgisi ve örgüt içerisinde İSEDAK gibi birçok birimin yönetimine ve/veya ev sahipliğine sahip oluşu gibi sebeplerle Türkiye İİT içerisinde etkili bir üye¹⁸ idi. Ayrıca dönem başkanlığı görevini de bu yıllarda ifa etmiştir (Kaynak: <http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>). (14.06.2015)

4.4. Türkiye’nin Yugoslavya’nın Dağılma Sürecindeki ve Savaştaki Tutumu

Bir önceki başlıkta da zikredildiği üzere, Yugoslavya’da savaşın patlak verdiği ilk zamanlarda Türkiye, ülkenin toprak bütünlüğünden yana tavır takınmış, ancak AB’nin Hırvatistan ve Slovenya’yı tanımasının ardından Hırvatistan, Slovenya, Bosna Hersek ve Makedonya’yı 6 Şubat 1992’de aynı anda tanımıştır. Yugoslavya’da ve daha küçük ölçekte Bosna’da yaşanan çatışmalar kısa ve orta vadede Türkiye için bir güvenlik kaygısı yaratacak bir statüde değildi. Dolayısı ile Türkiye’nin bölgeye olan ilgisi askeri ya da stratejik sebeplerden ziyade kimlik ve göç sorunu gibi yumuşak politika argümanlarından kaynaklanmıştır (Demirtaş Coşkun, 2007: 65).

Savaş boyunca Türkiye’nin göstermiş olduğu eylemlerin temel karakteristik özellikleri diplomatik oluşu ve uluslararası örgütler çerçevesinde sergilenişi olmuştur. Türkiye’nin uluslararası örgütleri bölgeye yönlendirme çabaları ilerleyen bölümlerde değerlendirileceğinden, bu kısımda sadece bireysel olarak savaşta gösterdiği duruşa ilişkin olaylar değerlendirilecektir.

¹⁸Dışişleri Bakanlığı Türkiye’nin İİT’ye kuruluşundan beri üye olduğunu açıklamıştır. Bkz: <http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>. Ancak hukuki olarak Türkiye’nin üyeliği hakkında tartışmalı bir durum mevcuttur. Türkiye’nin İİT’ye üyelik durumunun hukuki tartışması için bkz: Aktaş, Münevver, “Türkiye İslam Konferansı Örgütü’ne Üye Midir?” *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (2010) Cilt: 11, Sayı:1, s. 1-87.

Türkiye'nin bölge ile ilgili ilk inisiyatifi Kasım 1992'de İstanbul'da bir Balkan Konferansı toplamasıdır. Bu konferans vesilesi ile Türkiye hem savaşın yayılma tehdidini katılımcı ülkelere göstermiş hem de askeri müdahale seçeneğini dillendirmiştir. Bu konferans iki açıdan önemlidir. İlk olarak, ABD'nin pek de rızası olmadan düzenlenmesi önem taşımaktadır. Ayrıca bu konferans bölge ülkelerini bir araya getirerek fikir alışverişi yapılmasına imkân sağladığı için farklı bir öneme sahiptir. Uluslararası toplumun sorunun çözümüne karşı yeterince ilgi göstermediği gerekçesi ile Türkiye, özellikle Bosna'ya uygulanan silah ambargosunun kaldırılması için başta ABD ve İT'nün dikkatini çekmeye çalışmış, Yugoslavya'ya uygulanan ambargonun Bosna Hersek'i daha kötü etkilediğini dillendirmiştir (Demirtaş Coşkun, 2007: 68).

Savaşta Türkiye'nin dikkat çeken icraatlarından biri de silah yardımları konusu olmuştur. Türkiye'nin savaş süresince başta Bosna olmak üzere bölgeye gizlice silah sevk ettiği iddiaları ile karşı karşıya kalması bu dönemde tartışılan bir başka meseledir. Çetin¹⁹ bu yöndeki soruları cevapsız bırakmayı tercih etmiş ancak dönemin Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş görevden ayrıldıktan sonra 1994 sonrasında yaptığı bir açıklamada gizli silah sevkiyatını teyit etmiş, ancak bunların amaçlarına ulaşan sevkiyatlar olmadığını ve yüzde 90'ının Hırvatistan'ın eline geçtiğini belirtmiştir. (Demirtaş Coşkun, 2007: 69).

Savaş döneminde Türkiye, sadece bölgedeki Müslümanlarla değil, diğer halklarla da iletişimini sürdürmüş, sadece Boşnakların yanında görünmekten kaçınmıştır. Savaş başladıktan bir yıl sonra ortaya çıkan Hırvat-Boşnak anlaşmazlığında Türkiye aktif rol alarak sorunun çözümüne katkı sağlamaya çalışmıştır. Hırvat-Boşnak görüşmelerine iki kez Dışişleri Bakanı düzeyinde katılım gerçekleştirilmiş, bu sayede Müslümanların koruyucusu imajından bir nebze olsun sıyrılmıştır. ABD öncülüğünde kurulan Boşnak-Hırvat Federasyonu'nda da Türkiye'nin yadsınamaz katkıları olmuştur²⁰ (Demirtaş Coşkun, 2007: 69-70).

¹⁹Dönemin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin.

²⁰Öyle ki, dönemin Başbakanı Tansu Çiller Pakistanlı mevkidaşı Benazir Butto ile birlikte bölgeyi ziyaret etmiş, Batı medyasının çok ilgisini çeken bu ziyarette iki kadın lider dünyaya seyirci kalmama çağrısında bulunmuştur. Boşnak-Hırvat Federasyonu'nun kuruluş anlaşmasının imza törenine Türkiye'nin davet edilmesi sağlanan katkının sonucu olarak gösterilebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz: DEMİRTAŞ COŞKUN, Birgül, "Ankara ve Berlin'in Bosna Savaşı'na Yönelik Politikaları: Karşılaştırmalı Bir İnceleme", Uluslararası İlişkiler Dergisi, (Bahar 2007), Cilt: 4, Sayı: 13, s. 57-88.

Türkiye'nin Balkan politikası genel olarak “yumuşak güç” araçlarının kullanılması ve uluslararası toplum ve düzenle birlikte hareket edilmesi ekseninde gerçekleşmiştir. Başta TİKA ve Yunus Emre Vakfı olmak üzere dış politikanın yürütülmesinde katkı sağlayan kurumlar bugün de Türkiye'nin yumuşak gücünü Balkanlara taşımaktadırlar. Balkanlara bakıldığında ise Osmanlı Devletinin Balkanlara yerleşme sürecinde sadece askeri gücü kullanılmadığı, Osmanlı tarafından oluşturulan ve sürdürülen vakıf kültürüyle aslında geçmişte yumuşak güç perspektifini başarılı bir biçimde uyguladığı görülür. Balkanlarda asırlar boyu iç ve dış ilişkilerde uygulanan yumuşak güç unsurları vesilesi ile sürekli barış ve istikrar sağlanabilmiştir. Bakıldığında Osmanlı'dan sonra da Balkanlarda görece istikrar ancak yumuşak güç unsurlarıyla mümkün olabilmıştır. Soğuk Savaş sonrası Balkanlardaki etnik çatışma temelli gelişmeler Türkiye açısından kayıtsız kalınması imkânsız bir süreç olmuştur. Bu yüzden Türkiye, Balkanların en güçlü ülkesi olarak bölgenin her açıdan dinamikleşmesinde doğal olarak katalizör rolü almak istemiştir. Türkiye için Batı'ya açılan fiziki kapı olarak görülen Balkanlar'la bulunan tarihsel, kültürel ve insani bağlar nedeniyle dört eksene oturan bir politika benimsemiştir: Üst düzeyli siyasi diyalog, herkes için güvenlik, azami ekonomik entegrasyon ve çok etnikli, çok kültürlü, çok dinli toplum yapısının korunması. (Karagül, 2013: 87).

Yugoslavya'nın parçalanacağını kesin olarak anlaşıldığı iki olay önce Avrupa Birliğinin 15 Ocak 1992'de Slovenya ve Hırvatistan'ı, ardından da Bulgaristan'ın bu ikisinin yanında Bosna Hersek ve Makedonya'yı tanıması olmuştur. 22 Ocak 1992'de Sırp lider Miloseviç'in Ankara'ya gelerek bu devletlerin tanınmaması yönünde isteklerini dillendirmesine rağmen Türkiye, kaçınılmaz sonun ayyuka çıkması ile birlikte 6 Şubat 1992'de bu dört devleti tanımıştır. Kosovalı Arnavutların lideri İbrahim Rugova'nın Ankara'ya gelerek ilk kez cumhurbaşkanlığı düzeyinde temas imkânı bulması ve Özal ile görüşmesi, ardından da Türkiye ile Makedonya arasında güvenliğe ilişkin bir protokol imzalanması neticesinde Yugoslavya ile ilişkiler tamamen kopmuştur. Ancak kurulan bütün bu üst düzey ilişkiler, bölge halklarının Türkiye'nin desteğine ve bakışına verdiği önemi göstermektedir (Oran, 2012: 491).

Türkiye'nin BM tarafından alınan kararlara ve ardından uygulanan yaptırımlara katılımı ile Türkiye-Bosna Hersek ticari ilişkileri durma noktasına gelirken Avrupa'daki Türk işçileri alternatif karayolları kullanmaya başlamıştır. Savaş boyunca Türkiye,

Boşnakları destekleyerek Bosnalı Sırlara karşı her zaman çatışmaların durdurulması ihtiyacına binaen daha sert yaptırımlar istemiştir. Öyle ki, Doğan Güreş genelkurmay başkanlığından emekli olduktan sonra Aralık 1994'te Bosna'ya gizli silah yardımıyla bulunulduğunu açıklamış, bu açıklamayı müteakiben Yugoslav dışişleri bakanı BM Genel Sekreterine bir mektup yazarak Türkiye'yi şikâyet etmiştir (Oran, 2012: 493).

Türkiye'nin Bosna Savaşı'nı sona erdiren Dayton Anlaşması'nı desteklemesi Yugoslavya ile olan ilişkilerini yumuşatmıştır. Türkiye'nin bu tavrının nedenlerinden biri Balkanlarda istikrarın sağlanmasında Yugoslavya'nın büyük öneme sahip olmasıydı. Ayrıca Yunanistan'ın Yugoslavya ile geliştirmeye başladığı iyi ilişkiler Türkiye'ye karşı bölgede oluşturulabilecek bir blok tehlikesini ortaya çıkarmış, Türkiye'nin ilişkileri yumuşatma girişimi ile bu tehlike bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Ancak, 1998 yılında silahlı çatışmaya dönen Kosova Sorunu ilişkilerde yaşanan bu yumuşamayı tersine çevirmiştir (Oran, 2012: 499).

Türkiye savaş sırasında tek taraflı müdahaleden kaçınarak diplomatik ve askeri müdahaleyi uluslararası örgütler çerçevesinde yapmayı tercih etmiş, BM ve NATO inisiyatifleri ile kurulan kuvvetlere katkı sunmaktan geri durmamıştır. Bu kapsamda ilk olarak, 8 Aralık 1992'de UNPROFOR'a²¹ katkıda bulunmak ve BM tarafından gerçekleştirilecek bir uluslararası askeri harekatta yurt dışına asker gönderebilsin diye hükumete yetki verilmiştir. Ayrıca 18 adet Türk F-16 savaş uçağı BM'nin 1993'te almış oluğu uçuş yasağı kararının uygulanmasına katkıda bulunmuş, Türk savaş gemileri ise ambargonun uygulanabilmesini teminen Adriyatik'te görev yapmıştır. ABD'nin girişimleri ile Mart 1994'te kurulan Boşnak-Hırvat Federasyonu'nda da Türkiye'nin katkısı olmuştur (Oran, 2012: 495-498).

Bosna Savaşı sırasında Türkiye'nin girişimlerinde etkili olan önemli bir aktör ise dönemin dışişleri bakanlarından Hikmet Çetin'dir. Çetin, hem savaş boyunca defalarca Bosna'ya seyahat etmiş, hem diğer ülke başkentlerine ziyaretlerde bulunarak diplomasi trafiğini yönetmiş, hem de çeşitli uluslararası toplantılarda konuyu gündeme getirmiştir. Türkiye'nin sergilemiş olduğu bu yoğun diplomasinin bir başka doğal sonucu ise başta

²¹Birleşmiş Milletler Barış Koruma gücü. Sadece insani yardımların ulaştırılmasına katkı sağlamak amacıyla oluşturulmuştur.

Yeni Yugoslavya olmak üzere Yunanistan, Rusya ve Bulgaristan'ın tepkisiyle karşılaşılması olmuştur (Demirtaş Coşkun, 2007: 69).

Türkiye, yukarıda da zikredildiği üzere tüm imkânlarını kullanarak Bosna Hersek'in toprak bütünlüğünün korunması ve Yugoslavya'yı oluşturan halkların yaşama haklarının ellerinden alınmaması için mücadele etmiştir. Ancak, girişimleri tek taraflı olmamış, uluslararası örgütlerin ve Batılı güçlerin dikkatini bölgeye çekme şeklinde gerçekleşmiştir. Türkiye'nin tek başına askeri müdahaleden kaçınmasının çeşitli sebepleri vardır. Öncelikle, bahse konu dönemde Türkiye hem Kıbrıs'ta asker bulunduran bir ülke konumundaydı, hem de güneydoğusunda yaşanan PKK sorunu ve çatışmaları ile uğraşmakta ve zaman zaman Kuzey Irak'a askeri operasyonlar düzenlemekteydi. Bütün bu askeri külfetin arasında, Balkanlara da askeri bir güç ayırmak olanaklı değildi. İkinci sebep Türkiye'nin tek başına yapacağı bir girişimde tepki toplayacağını anlamış olmasıydı. SSCB'nin yıkılışı ve Balkanlardaki rejim değişiklikleri sonucu kurulan yeni ülke ve rejimlerde ses getiren “Türk Dünyası” imajı ile “Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası” sloganları etki doğurmuş, Türkiye'nin bölgede yapacağı her girişim büyük güçlerce ilk olarak Osmanlının yeniden doğuşu ya da aşağıda tartışılacağı haliyle “Yeni Osmanlılık”²² olarak anılmıştır (Oran, 2012: 514). Tek başına girişilecek bir müdahale sadece rekabet ettiği Yunanistan, Yugoslavya ve Rusya'nın tepkisini çekmeyecek, Yeni Osmanlılık fikrinden çekinen Makedonya, Bulgaristan, Romanya ve Hırvatistan'ca da olumsuz karşılanacak, Türkiye'yi diplomatik açıdan yalnız bırakabilecekti. Son olarak teknik kapasite de tek başına bir müdahaleye izin vermemekteydi (Oran, 2012: 497-500).

Yukarıda açıklanmaya çalışılan sebeplerden dolayı Yugoslavya İç Savaşı'nda Türkiye daha çok Bosna meselesine ilgi göstermiştir. Öyle ki, katıldığı neredeyse bütün uluslararası platformlarda Bosna'nın saldırıya uğrayan taraf olduğunu savunmuş, örgütlere ve devletlere bunu kabul ettirmeye çalışmış, ayrıca bölgedeki silah

²²Türkiye'de özellikle Turgut Özal'ın cumhurbaşkanlığı döneminde gündeme gelmiş bir yaklaşımdır. Yeni Osmanlılık temellerini 1980'lerden beri geliştirilmeye çalışılan Türk-İslam sentezinden almaktadır. Bu yaklaşım Türkiye'nin tarihiyle barışması gerektiği argümanını getirmekte, aynı zamanda Cumhuriyet dönemi ile başlayan geçmişten kopuşun keskin çizgilerinin yok edilerek tarih ile bağların kurulmasını savunmaktadır. Devlet-toplum, devlet-din ilişkilerinin yeniden yorumlanması gerektiğini vurgular. Bu anlayışın dayanaklarından birisi de sadece Türkiye'nin değil, başta Balkanlar ve Ortadoğu olmak üzere Osmanlıdan kopan tüm devletlerin de geçmişe bir özlem duyduğu düşüncesidir (Oran, 2012: 514).

ambargosunun Bosna'ya uygulanan kısmının eşitsizliği gidermek adına kaldırılmasını savunmuştur. Fakat bu sav, başta Rusya olmak üzere Sırp davasına ilgi gösteren ülkelerce olumsuz karşılanacağından uygulanamamış, savaş boyunca gizlice silahlandırma çalışmaları yapılmıştır (Oran, 2012: 495-496).

Türkiye'nin balkanlarda yaşanan gelişmelere neden duyarsız kalamayacağını açıklarken stratejik, güvenlik ile alakalı ve coğrafi sebeplerin yanında iki önemli sebep daha dikkat çekmektedir. Balkanlardaki çatışmaların temel kaynağının dinsel ve etnik temele dayalı olarak zemin bulan ulusçuluk olduğu gerçeği Balkanlara dair bir realiteyi daha gündeme getirmiştir. Balkanları Türkiye'den koparan faktörlerin yeniden ön plana çıktığını görülmektedir. Etnik ve dini farklılaşmanın oldukça karmaşık bir nitelik gösterdiği Balkanlarda Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ile birlikte birçok yeni çatışma doğal olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede bu duyguları tahrik etme ve kışkırtma Balkanlardaki çatışmaların daha da artması ve derinleşmesi anlamına gelmiştir. Bölgede barış ve istikrarın korunması tüm bölge ülkelerinin ve dünyanın olduğu gibi, Türkiye'nin de çıkarıdır (Baharçiçek, 2003: 14).

Balkanlarda 1990'lı yıllarda meydana gelen gelişmelerin ortaya çıkardığı bir diğer önemli sonuç da Sırbistan-Yunanistan dayanışması olmuştur. Türkiye, bölgede sahip olduğu çıkarlarını koruyabilmek için doğal olarak bu ittifaka karşı Arnavutluk ve Bosna Hersek'i güçlendirici adımlar atma gereği duymuştur(Baharçiçek, 2003: 14).²³

Türkiye ABD tarafından 1993 yılında önerilen Vance-Owen Planı'nı yetersiz bulmuş, plan doğrudan silah kullanımını içermediği için eleştirilmiştir. Mart 1994'e gelindiğinde ABD'nin girişimleri ve öncülüğünde oluşturulan Boşnak-Hırvat Federasyonu hem silah ambargosunun Boşnaklar ve Hırvatlar için hukuken delinmiş olması ve Boşnaklar ile Hırvatların Sırlara karşı birlikte mücadele etmeye başlaması, hem de Belgrad yönetiminin Bosnalı Sırlara desteğini azaltması ile ABD'nin Sırp mevzilerini bombalaması neticesinde çatışmayı sona erdirme anlamında önemli katkılar sağlamıştır (Oran, 2012: 497-498).

²³Türkiye'nin Balkanlardaki gelişmelere duyarsız kalamayacağına dair sebepler için bkz: BAHARÇİÇEK, Abdülkadir, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye'nin Balkanlar Politikası", Turktut Göksu, Hasan Hüseyin Çevik, Abdülkadir Baharçiçek, Ali Şen (der.) (2003), 1980-2003 Türkiye'nin Dış, Ekonomik, Sosyal ve İdari Politikaları, Ankara: Siyasal Kitapevi, s. 7-23.

15 Aralık 1995'te Paris'te imzalanan Dayton Anlaşması ise üç temel sebepten dolayı Türkiye'yi ziyadesi ile memnun etmiştir. İlk olarak kültürel, coğrafi ve dini olarak yakın hissettiği bir topluluk, Boşnaklar ve Balkanlarda yaşayan tüm Müslümanlar çatışmaların son bulması ile daha güvenli bir yaşam imkânı bulmuş, bölge istikrara kavuşmaya yaklaşmıştır. İkinci olarak, dış politikasında neredeyse tüm enerjisini harcadığı bir mesele nihayete ermiş, Türkiye'nin dış politika ajandası yenilenmiştir. Son olarak ise, savaşın genişlemesi ve devam etmesi Türkiye'ye büyük bir mülteci akınına sebep olabilirdi, imzalanan barış anlaşması aynı zamanda bu tehdidin de bertarafıydı. Keza, savaş boyunca Türkiye'ye yaklaşık 20.000 kadar Boşnak mülteci gelmişti (Oran, 2012: 499).

Özetlemek gerekirse, Türkiye çok eski tarihsel bağlara ve kültürel/dini ilişkilere sahip olduğu Balkanlar coğrafyasında 1990'lı yıllarda yaşanan trajedilerde aktif bir rol almak zorunda kalmış, gereken rolü almış, girişimlerde bulunmuştur. Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünü korumak fikri ile başlayan bu süreç, parçalanma kaçınılmaz olunca bölgedeki Müslümanların yaşadığı zulme dünyanın dikkatini çekmek, uluslararası toplumu ve örgütleri bölgeye yönlendirerek sorunu çözmek politikaları ile devam etmiştir. Türkiye'nin bölgede aktif olarak yer alması hem tarihinin, hem coğrafyasının hem de kimliğinin bir gerekliliğidir. Eski Yugoslavya coğrafyasından yıllar sonra Michael Werz ve MaxHoffman'ın Türk dış politikası ve ABD ilişkileri ile ilgili bir çalışmada yapmış oldukları yorum aslında Balkanlarda bahse iç savaş yıllarında Türkiye'nin üstlenmesi gereken rolün gerekliliğini tek cümle ile özetlemektedir:

“...Son bir buçuk yıla damga vuran dönüm noktalarından öğrenilecek derslerden biri Türkiye'nin coğrafi konumunun hem önemli bir değer hem de yükümlülük olduğudur” (Werz, Hoffman, 2015: 24).

5. TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİ KRİZLERİ ÇÖZMEYE YÖNLENDİRME ÇABALARI

Çalışmanın önceki bölümlerinde de bahsedildiği üzere, iç savaşın ilk yıllarında Türkiye konuyu Yugoslavya’nın bir iç meselesi olarak görmüş ve savlarında hep Yugoslavya’nın toprak bütünlüğünü vurgulamış, sorunun bu ekseninde çözülmesi gerektiğini belirtmiştir. Türkiye bu politikasını 1992 yılına kadar sürdürmüştür. Bununla beraber sorunun geri dönülmez bir şekilde ülkelerin kopması ve Yugoslavya’nın dağılması şeklinde sonuçlanacağını anlayan Türkiye, 1992’den sonra aktif bir politika izlemeye karar vermiş ve 1992 yılında Hırvatistan, Slovenya, Bosna Hersek ve Makedonya’nın bağımsızlıklarını aynı anda tanımıştır.

Bosna Hersek’in bağımsızlık kararının uluslararası toplumun bazı üyelerince tanınması ile birlikte Sırlar ve Boşnaklar arasında çatışmalar artmıştır. Türkiye durumun vahim bir hal aldığını fark etmiş ve konuya daha aktif müdahil olmuştur. Bu kapsamda Türkiye’nin en yoğun çabaları AB, BM, NATO, İİT ve ABD’yi bölgeye çekmek ve sorunun bu aktörlerin gündemine alınmasını sağlamak yönünde olmuştur. Türkiye’nin konuya ilişkin eğilimi incelendiğinde göze çarpan ilk husus, her ne kadar iç politikada direk ve tek taraflı müdahil olunmasını savunan siyasi gruplar bulunsa da hükümetin konuyu özellikle BM nezdinde ve uluslararası toplumla gerçekleştirilecek bir müdahale neticesinde çözmeden yana takındığı tavidir.

Bir başka önemli uluslararası aktör olan ABD ise konuyu başta bir Avrupa meselesi olarak değerlendirmiş, ancak 1994 yılında konuya aktif olarak müdahil olmaya başlamıştır. Türkiye’nin konunun yanı başında yer alan AB üyesi ülkeler ile veya BM nezdinde bir çözüm olmayacağını anlaması sonrasında ABD’yi bölgeye çekmek için göstermiş olduğu çabalar aşikâr olmakla birlikte çalışmanın konusu dışına çıkmama düşüncesi ile bu çabalara burada yer verilmeyecektir.

Yugoslavya iç savaşı özellikle Boşnaklar için elim hadiselerin gerçekleştiği bir olaylar dizisidir. Kadınların ve çocukların katliama uğradığı soykırımlar yaşanmıştır. Bu elim olayların durması ve barışın sağlanması için Türkiye’nin uluslararası örgütler nezdinde bir çözümden yana takındığı tavır uzun yıllar Türkiye’nin olaylara müdahil olmada geç kaldığı veya katliamların durdurulamadığı yönünde eleştirilere maruz

kalmasına sebep olmuştur. Ancak yaşanan bu savaşın belirleyici aktörlerinin Avrupa, ABD ve Rusya olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir. ABD başlarda BM nezdinde ve küçük girişimlerle konu ile ilgilenmiş ancak 1993 yılında Clinton'un başkanlığa gelmesi ile bu politikalar değişmiştir. Clinton yönetimi hem BM ve NATO'nun bombardımanlarına uçak desteğinde bulunmuş, hem de barış planlarının oluşturulması ve değerlendirilmeleri süreçlerine müdahil olmuştur.

Türkiye'nin dikkat çeken girişimlerinden ilki NATO öncülüğünde Sırlara karşı askeri bir operasyon yapılması ve Sırp mevzilerinin bombalanması yönünde talepleri savunmasıdır. Bu savlar NATO nezdinde o tarihler itibariyle kabul görmemiştir. Bazı Avrupa ülkelerinin operasyon ve Sırp mevzilerinin bombalanması önerilerine karşı çıkması neticesinde bölgede "güvenli bölgeler" oluşturulmasına karar verilmiştir. Türkiye'nin reddedilen önerisinin üzerinden geçen aylar daha da şiddetlenen çatışmalara sahne olmuş, 5 Şubat 1994'te Saraybosna'da bir Pazar yerinde gerçekleşen saldırı neticesinde 68 sivilin ölmesi konuya ABD'nin de daha fazla ilgi göstermesine sebep olmuştur. ABD konuyu önce BM Güvenlik Konseyi'ne getirmiş, Sırlara karşı bir hava saldırısı talep etmiş, Rusya ve Çin tarafından reddedilen bu öneri neticesinde NATO'ya yönelerek bahse konu hava saldırılarının başlamasına vesile olmuştur (Oran, 2012: 496).

Bu saldırılar başlarda düşük yoğunluklu olarak gerçekleşmiş ve Sırları durdurmaya yetmemiştir. Sırp güçlerinin Tuzla, Saraybosna ve Srebrenizka'da gerçekleştirdiği saldırılarda on binlerce sivilin hayatını kaybetmesinin ardından ABD'nin NATO içerisindeki ağırlığını kullanması ile daha yoğun bir bombardıman başlatılmış ve Sırp güçleri geri çekilmeye zorlanmıştır. Türkiye bu harekâta aktif olarak katılmamış, harekâta katılan devletlere hava desteği sağlamıştır. Müteakip dönemde başta AB olmak üzere çeşitli girişimlerde bulunulmuş ancak bu girişimlerden bir sonuç alınamamıştır. ABD temsilcisi Richard Holbrooke'un çabaları ile uzun süren bir müzakere süreci sonlandırılarak 1995'in sonunda Dayton Barış Anlaşması imzalanmıştır. Önceki bölümlerde detaylandırılan Dayton Barış Anlaşması ile Bosna Hersek'in toprak bütünlüğü korunmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu anlaşma ile kurulan düzeni koruması ve gözetmesi için NATO'nun 60.000 kişiden oluşan IFOR gücünün bölgede bulundurulması kararlaştırılmıştır (Oran, 2012: 498).

1996 yılında IFOR yerini istikrar gücü olarak kurulan SFOR'a bırakmıştır. Türkiye NATO'nun askeri müdahalede bulunması konusunda yapmış olduğu girişimlerin sonuçlarını görmek için ABD'nin de bu yöndeki iradesini açıklamasını beklemek zorunda kalmış, ancak kurulan barış gücü kuvvetlerine Yunanistan'ın ve Bulgaristan'ın tüm itirazlarına rağmen asker göndermiştir. Ayrıca, BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı 816 sayılı karar, uçuşa yasak bölgeyi ihlal eden uçakların NATO kuvvetleri tarafından vurulmasını düzenlemekteydi. NATO bu kararın uygulanmasını teminen 18 adet F-16 göndermesini istemiş ve Türkiye'yi de misyona dâhil etmiştir (Oran, 2012: 496).

Ankara'nın tüm etkilerini kullanarak devreye sokmaya çalıştığı bir başka örgüt ise İİT olmuştur. Çatışmaların başladığı yıllarda Türkiye İİT'de dönem başkanıydı. Bir uluslararası örgütte dönem başkanlığı görevi kayda değer bir etki ve örgütü yönlendirebilme kapasitesi katmaktadır. Türkiye 17-18 Haziran 1992 tarihlerinde gerçekleştirilen dışişleri bakanları düzeyindeki İİT toplantısında etkinliğini kullanmış ve Örgütün BM'den Sırp saldırılarını kullanması için gerekli önlemi almasını talep etmesine vesile olmuştur. Özellikle Yugoslavya'ya uygulanan ambargonun Boşnaklara büyük zararlar verdiği gerekçesi ile Türkiye'nin ambargonun kaldırılması konusunda en çok girişimi yaptığı merci ABD ile birlikte İİT olmuştur (Demirtaş Coşkun, 2007: 66).

Türkiye'nin en büyük gayretleri ise BM nezdinde olmuştur. İnisiyatif kullanarak hazırlanan ve BM Güvenlik Konseyine sunulan "Eylem Planı" bu girişimlerden en dikkat çekenidir. Ağustos 1992'de sunulan bu Eylem Planı ilk etapta Sırlara saldırıları durdurmaları için bazı diplomatik önlemlerin alınmasını talep etmiştir. Bu diplomatik tedbirlerin başarısız olması halinde ise askeri bir müdahalenin gerçekleştirilmesi gerektiği bu Eylem Planında yer almıştır. Savaşın erken sayılabilecek bir evresinde gündeme getirilen bu girişim Türkiye'nin sorunun çözümünde rol almak istediğinin açık bir kanıtıdır (Demirtaş Coşkun, 2007: 66).

Ankara'nın o yıllarda yukarıda da açıklanmaya çalışıldığı üzere AB ile ilişkileri Gümrük Birliği'nin tamamlanması ekseninde ilerlemekteydi. Türkiye'nin örgütün yönlendirilmesinde herhangi bir etkiye sahip olduğunun pek söylenemeyeceği bu dönemde AB tarafından gerçekleştirilen bazı girişimlere Türkiye'nin de dâhil edilmesi örgütün Türkiye'nin rolüne yönelik yaptığı bir vurgu olarak değerlendirilmiştir. Bu

girişimlerden en dikkat çeken AB tarafından düzenlenen Londra Konferansı olmuş, bahse konu konferansa Türkiye de davet edilmiştir. Bu davet Türkiye'nin konumuna ilişkin ilginç ipuçları taşımaktadır, keza toplantıya Eski Yugoslavya'yı oluşturan devletler ile AB üyesi ülkelerin yanında Türkiye de çağırılmıştır. 26-27 Ağustos 1992'de düzenlenen bu konferansa Türkiye'nin davet edilmesi sürdürülen aktif dış politikanın bir sonucu olarak yorumlanmıştır. Aktif dış politikanın yanında Türkiye'nin İİT içerisindeki etkinliği de AB'nin dikkatini çeken bir başka unsur olmuştur (Demirtaş Coşkun, 2007: 67).

Her ne kadar devletlerarasında da olsa konuya uluslararası örgütlerin dikkatini çekmek amacı taşıdığından Kasım 1992'de İstanbul'da düzenlenen Balkan Konferansının da bu kısımda incelenmesi faydalı olacaktır. Türkiye'nin girişimleri ile toplanan bu konferans ile hem savaşın komşu ülkelere sıçrayabileceği konusu gündeme getirilmiş oldu, hem de askeri müdahale seçeneğine dikkat çekildi. Asıl dikkat çekici nokta ise bu girişimin ABD'ye rağmen gerçekleştirilmiş olduğudur. Bu husus, Türkiye'nin konuya olan ilgisini ve gerektiğinde ABD'nin rızasını almadan da inisiyatif kullanmaktan çekinmediğini göstermesi açısından önemlidir (Demirtaş Coşkun, 2007: 68).

Türkiye barış sağlandıktan sonra Dayton Barış Anlaşması kapsamında kurulan Barış Uygulama Konseyi ve Yönlendirme Kurulu üyesi olarak görev yapmış, barışın korunmasındaki rolünü ortaya koymuştur. Hem savaş sırasında hem de savaştan sonraki dönemde barışı koruma konusundaki girişimlerinde Türkiye her ne kadar uluslararası örgütlerle birlikte hareket etmeye çalışmışsa da politikaları Rusya, Bulgaristan ve Sırbistan gibi ülkelerin tepkileri ile karşılaşmıştır. Türkiye savaş sonrası dönemde Saraybosna'da elçilik açan ilk ülkedir. Ayrıca 1996 yılından itibaren Bosna'da yıkılan okul vb. kamu binalarının tadilatında rol almış, Boşnak askerlerin eğitimine katkıda bulunmuştur (Oran, 2012: 498).

Türkiye'nin bölgeye gösterdiği ilgi iç politikada iktidara haiz gruba bağlı olarak çeşitlenmiştir. Turgut Özal, savaşın sona ermesi için askeri müdahaleye sıcak bakmıştır. Bu durum daha önce de açıklanmaya çalışıldığı üzere hükümet ile cumhurbaşkanını sık sık karşı karşıya getirmiş, protesto mahiyetinde istifalar yaşanmıştır. Özal döneminde cumhurbaşkanlığı bölgeye Osmanlı mirası bulunduğu için

bir sorumluluk gözü ile bakmaktaydı. Uzun yıllar unutulmuş Osmanlı mirası bu yıllarda bu elim olaylar neticesinde hatırlanmıştır.

6. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Balkanlar, Türkiye için hem Avrupa'ya açılan kapı, hem de Türkiye halkı ve Balkan halkları arasındaki dostluk dolayısı ile Türkiye'nin geleceğinin şekilleneceği coğrafyadır. Bölge hem tarihi ve kültürel açıdan, hem de coğrafi ve ekonomik açıdan Türkiye'nin öncelikleri arasındadır. Türkiye'nin dış politika ajandasında yer alan en önemli başlıklardan biri olan Avrupa Birliği'ne tam üyelik hedefi ile de yakından ilişkili bir bölgedir. Balkanlar yakın tarihte, kendine özel bir yapıya haiz olan Yugoslavya'nın yine kendine özel bir şekilde parçalanışına şahit olmuştur. Parçalanma Yugoslavya'nın 1974 Anayasasında kazandığı federal yapı ile benzerlikler göstermiştir. Devamında yaşanan kanlı çatışmalar neticesinde istikrarın bir türlü sağlanamadığı Balkanlar, bahse konu yıllarda birçok sebepten dolayı Türkiye'nin hem iç hem de dış politikasında temel gündem maddelerinden biri haline gelmiştir.

İç savaşın ilk yıllarında Türkiye konuyu Yugoslavya'nın bir iç meselesi olarak görmüş ve savlarında hep Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünü vurgulamış, sorunun Yugoslavya'nın toprak bütünlüğü içerisinde ve barışçıl yollarla çözülmesi gerektiğini, hakların ise yaşama hakkının korunması gerektiğini dillendirmiştir. Türkiye bu politikasını 1992 yılına kadar sürdürmüştür. Bununla beraber, Yugoslavya'dan kopan federe devletlerin uluslararası aktörler tarafından tanınmaya başlanması ile sorunun geri dönülmez bir şekilde bağların kopması ve Yugoslavya'nın dağılması şeklinde sonuçlanacağını anlayan Türkiye, 1992'den sonra aktif bir politika izlemeye karar vermiş ve 1992 yılında Hırvatistan, Slovenya, Bosna Hersek ve Makedonya'nın bağımsızlıklarını aynı anda tanımıştır.

Kısaca hatırlatmak gerekirse, Türkiye'nin bu dönemde dış politikası belirlenirken ve uygulanırken etkili olan ilk dinamik içinde bulunduğu siyasi atmosferdir. Yugoslavya iç savaşının ve kanlı çatışmaların yaşandığı, toprak bütünlüğünün kaybolduğu yıllarda Türkiye 12 Eylül askeri müdahalesi sonrasında Türk siyasal hayatında yer alan aktörlerin şekillendirdiği ve henüz istikrara kavuşmamış bir siyasi atmosfer yaşamaktaydı. Söz konusu dönem askeri müdahalenin oluşturduğu politik boşlukta iktidara gelen Anavatan Partisinin ekonomiye öncelik vererek ülkeyi normal atmosferine getirme çabaları ile başlamıştı. İlerleyen yıllar siyasi yasakların kalkması ile yeniden seçim ve iktidar yarışlarının yaşandığı dönemler olmuş, Turgut Özal'ın

cumhurbaşkanı olması ile olgunlaşmıştır. Özal döneminde dış politika perspektifi de önceki bölümlerde açıklandığı üzere temelden değişmeye başlamıştır. Savaşın ilk yıllarında Özal, Dışişleri Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı gibi dış politikanın icra edilmesinde söz sahibi olması gereken bazı birimleri ve Ali Bozer ya da Necip Torumtay gibi bahse konu birimlerin başındaki aktörleri dâhil etmeyerek dış politika yürütmüş, bu aktörlerin tepkileri ile karşılaşmıştır.

Savaşın yaşandığı yıllarda önce Özal, sonra da Demirel'in cumhurbaşkanlığında Türkiye koalisyonlar ile yönetilmiştir. Bu dönemin dikkat çeken iki iç politika meselesi irtica sorunu ve PKK terörü iken, dış politikada Türkiye, Soğuk Savaş sonrası kurulmaya yeni başlamış olan düzende kendine yeni bir rol edinme konularını tartışmaktaydı. Gerek TBMM'de yer alan bazı siyasi partilerin ve mensuplarının çalışmaları, gerekse halkın bazı kesimlerinden gelen talepler ve sokak eylemleri irticayı tehditler sıralamasının başına taşımıştır. Aynı dönem PKK terörünün de zirve yaptığı yıllara tekabül etmiştir. Kısacası ülkenin iç siyasi atmosferi yakın çevresi olarak adlandırılabilir Balkanlar, Ortadoğu'yu ve Kuzey Afrika'yı etkileyebilecek bir bölgesel güç olmaktan uzaktı. Ülkenin uluslararası düzendeki ve uluslararası örgütlerdeki ağırlığını etkilen bileşenlerden biri olan iç politikanın ve ülke içi istikrarın bu dönemde Türkiye için bahse konu ağırlığa haiz olmak için ve bu ağırlığın gereğini tatbik etmek için yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Bu noksanlık dış politikada örgütleri yönlendirememesi hali olarak ortaya çıkmıştır.

Uluslararası sistemde söz sahibi olabilmek ve örgütleri yönlendirebilme kapasitesine haiz olabilmenin ikinci bileşeni ekonomik kapasitedir. 1989-1994 yılları Türkiye için 24 Ocak Kararları ile başlayan yapısal dönüşümün kısa vadeli etkilerinin atlatıldığı ancak dönüşümü tamamlayamadığı yıllar olmuştur. Önceki bölümlerde okura sunulan bilgiler ve veriler analiz edildiğinde Türkiye ekonomisinin bahse konu dönemde dış ticarete düşük hacim ve istikrarsızlıkla mücadele ettiği; dış ticaret açığının ise her geçen yıl büyüdüğü görülmektedir. Ülkenin büyüme oranı dalgalı, bazen yüzde 1'in bile altındandır. Türkiye bu dönemde "dört nala enflasyon" ile boğuşmaktadır ve artan dış borç sorunu olan kırılgan bir ekonomidir. Uluslararası aktörleri ve örgütleri Yugoslavya topraklarında yaşanan olaylara sevk edebilmek için aktif bir diplomasi yapan ve mesai harcayan Türkiye'nin kırılgan ve yapısal sorunlarla boğuşan ekonomisi engel sayılabilecek bir yoksunluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik olarak kötü

bir dönemden geçiyor olmanın dış politikaya yansımaları da iç siyasi atmosferdeki sorunların etkilerine benzer olarak ortaya çıkmıştır.

Türkiye'nin bahse konu dönemdeki dış politika vizyonu ve tatbiki ülkenin uluslararası örgütlerde sahip olduğu ağırlığı etkileyen bileşenlerden üçüncüsüdür. Ancak dış politika kapasitesi etkileyen bir değişken olduğu kadar etkilenen bir değişken görüntüsü de sergilemektedir. 1990'lı yılların dış politika anlayışı temellerini tıpkı siyasal atmosferde olduğu gibi 12 Eylül askeri müdahalesinden ve müdahale sonrası oluşan yeni konjonktürden almaktadır. Bahse konu dönem ilk etapta Soğuk Savaş'ta yumuşama döneminin sona erdiği yıllara tesadüf etmiş, dolayısı ile Türkiye'nin öneminde yumuşama döneminde hissedilen azalma yerini iyileşmeye bırakmış, ülkenin Batı Bloğu ile geliştirdiği ilişkiler yeniden kuvvetlenmiş ve Türkiye yeniden Batı Bloğuna yakınlaşmıştır. Ayrıca, daha önceki bölümlerde tartışılan Türk-İslam sentezi fikri ve uygulamaları neticesinde Türkiye'nin politikaları Batı Bloğunun öncü gücü olan ABD ile paralel hale gelmiştir. Takip eden yıllarda ise dış politika dönemin önce başbakanı sonra da cumhurbaşkanı olarak görev yapan Turgut Özal'ın yönetimi altında sürdürülmüştür. Özal bu dönemde yukarıda da bahsedildiği üzere zaman zaman Dışişleri Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı gibi dış politika ajandasındaki konuları takip etmesi icap eden kurumları dışarıda bırakarak bireysel çabalarda bulunmuştur. Bu çabalar iç politikaya bahsi geçen kurumlarda yaşanan istifalar ve tepkiler olarak yansımıştır. Ayrıca bu dönemin dış politikası yine Özal'ın vizyonu çerçevesinde şekillenerek ekonomi ile ilişkilendirilmiş, Özal ve ekibinin bir ülke ile ticaret ilişkisi kurmanın dış politika sorunlarını çözeceği yönündeki düşüncesi dış politikanın yürütülmesinde uygulanan temel prosedürlerden biri olmuştur.

Bu vizyon çerçevesinde şekillenen ve sergilenen dış politika duruşu Türkiye'yi zaman zaman dışarıda zor durumda bırakmış, bunun neticesinde de içeride önemli siyasi aktörlerin tepkilerini toplamıştır. Türk dış politikasında gözlemlenen bu zayıflık elbette ki ülkenin bölgesel güç olma perspektifini sekteye uğratacak etkiler doğurmuştur.

Yugoslavya iç savaşının yaşandığı yıllara yukarıda özetlenen dış politika temellerinde gelen Türkiye, bu yıllarda uluslararası düzende meydana gelen en büyük değişikliğin, Soğuk Savaş'ın bitişinin, uluslararası düzende yarattığı belirsizliği hissetmeye başlamıştır. Uluslararası arenada yaşanan bu rolünü sorgulama durumuna

bir iç politika meselesi iken uluslararasılaşan ve zirve yapan PKK terörü ile Ermeni meselesi de eklenmiş, neticede ülkenin dış politika ajandası karmaşık ve çetin bir hal almıştır.

Türkiye'nin Yugoslavya'nın dağıldığı yıllarda bazı uluslararası örgütler içerisinde sahip olduğu ağırlık, önem ve rol ise yukarıda sayılan iç politika, ekonomi ve dış politikanın oluşturduğu bileşenlerden sonuncusudur. Bu çerçevede ilk dikkat çeken husus, Soğuk Savaş sonrası dönemde BM'nin yeniden aktif bir örgüt haline gelmesi ile birlikte Türkiye'nin de faal bir üye oluşudur. Ancak BM içerisinde ECOSOC üyeliğine sahip olmak dışında karar alıcı mekanizma içerisinde yer almadığı görülen Türkiye, 1990'larda BM tarafından Afrika, Orta Doğu ve Balkanlarda üstlenilen misyonlara katılım sağlayarak, daha çok kararın uygulanmasında rol alan bir üye profili çizmiştir. Ayrıca 1990'lar ve 2000'lerde Türkiye BM'nin çekirdek insan hakları sözleşmelerinden bazılarını taraf olmuş, ancak bu sözleşmelerin yüklediği yükümlülükleri yerine getirme konusunda sıkıntılar yaşayan bir üye olmuştur.

Diğer yandan, NATO içerisinde Türkiye kayda değer bir önem kaybı yaşamamıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde sorgulanmaya başlayan Türkiye'nin stratejik önemine rağmen ortaya çıkan bu tablo Türkiye'nin etkinliğinin ve gücünün artmasından ziyade NATO'nun tehdit algısında meydana gelen değişme olmuştur. NATO'nun Balkanları, Afrika'yı ve Ortadoğu'yu gündemine alması ile birlikte Türkiye önemli bir müttefik olmaya devam etmiştir. Ancak NATO'nun organizasyon yapısı incelendiğinde kararların oy birliği ile alındığı ve Türkiye'nin diğer tüm müttefikler gibi bir oya sahip olduğu görülecektir. Bahse konu yapı Türkiye'ye aleyhine bir kararın geçmesine mani olma şansı verirken, örgütü yönlendirme şansı sunmamaktadır. Ayrıca Türkiye'nin ABD gibi başat bir aktör olmadığı da aşikârdır. Dolayısı ile NATO'yu herhangi bir uluslararası krize kendi inisiyatifi ile yönlendirebilmesi çok da mümkün görünmemektedir.

Bu dönemde AB ile ilişkiler ise nispeten geri planda kalmış, Gümrük Birliği'nin tamamlanması ve AB pazarının kaybedilmemesi öncelikler olmuştur. Ayrıca dönemin başında Türkiye'nin tam üyelik girişimi neticesinde ortaya çıkan olumsuz tablo da göz önüne alındığında Türkiye'nin AB'yi herhangi bir şekilde yönlendirme kapasitesinin olmadığı hemen anlaşılmaktadır.

Türkiye'nin o dönem uluslararası örgütlerle ilişkileri ve bu örgütler içerisinde sahip olduğu kapasite incelendiğinde en dikkat çeken durumların başında Türkiye'nin İİT ile ilişkileri gelmektedir. Yugoslavya iç savaşının yaşandığı yıllarda İslami duruşu, dini konulara karşı duyarlılığı, İslam dünyasının sorunlarına ilgisi ve İSEDAK gibi birçok birimin yönetimine ve/veya ev sahipliğine sahip oluşu Türkiye'yi İİT içerisinde etkin bir üye haline getirmiştir. Keza örgütün Yugoslavya krizine karşı takındığı tavır ve aldığı kararlar incelendiğinde Türkiye'nin İİT'yi yönlendirebilme, gündemini belirleyebilme ve kararlarını şekillendirebilme kapasitesine sahip olduğu anlaşılabacaktır.

Türkiye birçok sebepten dolayı Balkanlarda yaşanan ve Yugoslavya'nın parçalanması ile sonuçlanan krize müdahale etme ihtiyacı duymuştur. Her şeyden evvel, küçük de olsa belirli bir toprak parçası Balkanlarda olan Türkiye, ülke kimliğini tanımlarken kendini bir Balkan ülkesi olarak da sunmaktadır. Balkan ülkesi olma tanımının ve kabulünün çeşitli sebepleri vardır. İlk olarak beş asır süren Osmanlı egemenliği bölgeye Türkiye ile inkâr edilemez bir kültür birliği, dinsel, etnik ve ekonomik benzerlikler sağlamıştır. Ayrıca Türkiye'de bulunan Balkan göçmenleri ile onların anavatanları ile kurdukları bağlar Türkiye'nin krize yönelmesinin temel sebeplerinden biri olmuştur. Tüm bu hususların yanında Balkanlar bölgesi Türkiye'nin Avrupa ile arasındaki köprü olması sebebi ile de Türkiye için ayrı bir öneme haizdir.

Türkiye'nin bölgede yaşanan çatışmanın uzağında kalmaması için önceki bölümlerde de detaylandırıldığı üzere birçok sebebi vardır. Tüm bu sebepler neticesinde Türkiye, başta BM olmak üzere birçok uluslararası örgütü bölgeye yönlendirme çabalarında bulunmuştur. Bu çabalardan bazıları Türkiye'nin istediği sonuçları doğurmuş, ancak bazılarında ise Türkiye istediği etkiyi yaratamamıştır. Bu çalışma kapsamında yapılan araştırmalar ve değerlendirmeler birlikte değerlendirildiğinde, istenilen etkiyi yaratıp yaratmama durumlarının Türkiye'nin o dönem sahip olduğu ekonomik kapasite ile iç/dış politika ajandaları da göz önüne alındığında girişimde bulunduğu uluslararası aktörün nezdinde sahip olduğu güç ile ilişkili olduğu görülmüştür.

Türkiye'nin bölgeye yönelik dikkat çeken girişimlerinden ilkinin NATO nezdinde başlattığı ve Sırp'lara karşı bir askeri harekâtın gerekliliğini vurgulayan çabalarıdır. Bahse konu çabaların NATO nezdinde beklenen etkiyi doğurmadığı aşîkârdır. Bazı

Avrupa ülkelerinin karşı çıkması neticesinde ancak güvenli bölgeler oluşturulmasına ilişkin seçenekler değerlendirilmiştir. Ancak, Türkiye'nin savaşın erken zamanlarında yapmış olduğu bu girişimden sonra çatışmaların şiddetlenmesi ve sivillerin daha çok zarar görmesi neticesinde ABD konuya müdahil olmuştur. ABD Türkiye'nin savunduğu ve NATO tarafından reddedilen askeri müdahale seçeneğinin BM nezdinde masaya yatırılmasını ve Güvenlik Konseyi'nin gündemine getirilmesini sağlamamış, daimi üyelere Rusya ve Çin'in reddetmesinin ardından konuyu bu kez de NATO gündemine getirmiş, NATO içerisindeki ağırlığının ve başat rolünün neticesinde askeri müdahale seçeneğinin hayata geçmesini sağlamıştır. Türkiye'nin bu dönemde BM Güvenlik Konseyi'nde daimi veya geçici üye olmaması sebebi ile konuyu BM Güvenlik Konseyi'ne taşıyamadığı aşikârdır. BM içerisindeki pozisyonu itibarı ile ABD bunu gerçekleştirmiş, ancak istediği sonucu alamamıştır. Aynı şekilde NATO içerisinde başat güçlerden olmayan Türkiye, askeri müdahale seçeneğinin NATO nezdinde etki doğurmasını sağlayamamış, NATO'nun önder ülkesi konumundaki ABD ise aynı seçeneği BM'den sonra NATO gündemine de almış ve NATO'nun müdahaleyi başlatmasına vesile olmuştur. İlk dönem hava saldırılarının Sırp güçlerini durdurmada yetersiz kalması sebebi ile ABD yine ağırlığını kullanarak saldırıların artmasını sağlamış ve Sırp birlikleri geri çekilmeye zorlanmıştır. Türkiye yapılan askeri müdahaleye asker göndermek sureti ile dâhil olmuştur. Askeri müdahale seçeneğinin kullanılması örneği BM içerisinde Güvenlik Konseyi üyesi olmanın ve NATO içerisinde ağırlığa sahip bir aktör olarak yer almanın önemini ispatlamaktadır.

Öte yandan, Türkiye'nin girişimde bulunduğu örgütlerden olan İİT nezdinde yapmış olduğu faaliyetler farklı bir açıdan önem taşımaktadır. 17-18 Haziran 1992 tarihlerinde gerçekleştirilen dışişleri bakanları düzeyindeki toplantıda Türkiye, girişimde bulunarak İİT'nin BM'den Sırp saldırılarının durması için gereken adımları atmasını talep etmesini sağlamıştır. Ayrıca uygulanan ambargonun Boşnaklara daha fazla hasar verdiğini ve kaldırılması gerektiğini Türkiye İİT gündemine de getirmiştir. İİT'nin Türkiye'nin talebi ile BM nezdinde girişimde bulunması Türkiye'nin İİT içerisinde sahip olduğu etkinliği gösteren bir ipucudur. Öyle ki, Türkiye bu dönemde İİT dönem başkanı idi ve İslam coğrafyasına olan ilgisi ve bağları neticesinde etkin bir üyeydi. Bir uluslararası örgütte etkin bir üye olmanın ve dönem başkanlığı gibi bir

görevi ifa etmenin haiz olduğu önem Türkiye'nin İİT nezdindeki girişimlerden istediği sonuçları alması neticesinde bir kez daha göz önüne çıkmaktadır.

Türkiye'nin o dönemde İİT nezdinde sahip olduğu etkinliği ve İİT'yi Balkan krizinde aktif bir örgüt haline getirme çabalarının daha iyi anlaşılmasına vesile olan bir başka olay ise Kasım 1992'de İstanbul'da düzenlenen Balkan Konferansı'dır. Balkan Konferansı'nın ABD'nin pek de rızası olmadan Türkiye'nin kendi inisiyatifi ile toplandığı önceki bölümlerde açıklanmıştı. Bahse konu konferansa İİT de örgüt olarak katılmış, bu katılım Türkiye'nin dönem başkanlığı döneminde ve Türkiye'nin girişimleri ile gerçekleştiğinden ayrı bir öneme haiz olmuştur.

Türkiye'nin Yugoslav iç savaşına ilişkin yapmış olduğu en büyük girişimlerden biri ise BM nezdinde gerçekleşmiştir. Türkiye Ağustos 1992'de BM'ye çatışmalara ilişkin bir Eylem Planı sunmuştur. Eylem Planı'nda öncelikle Sırp saldırılarının durdurulmasını teminen bir dizi diplomatik önlemlerin alınması, istenilen sonuçların alınamaması halinde ise askeri müdahale seçeneğinin değerlendirilmesi yer almakta idi. Savaşın erken sayılabilecek bir safhasında Türkiye'nin ortaya koyduğu bu girişim önemli olmakla beraber BM nezdinde istenilen sonucu ortaya koymamıştır. Ancak ilerleyen yıllarda BM'nin ve NATO'nun krize dair yapmış olduğu müdahaleler ve benimsediği politikalar incelendiğinde bahse konu eylem planına paralel davrandığı görülmektedir. Türkiye'nin BM içerisinde yeterli ağırlığa sahip olmamasından dolayı benimsenmesini istediği politikalar belirli bir süre sonra başka "etkin" aktörlerin talep etmesi neticesinde BM'ce benimsenmiştir. BM'de aktif ve etkin bir üye olmanın dış politika etkinliğinde haiz olduğu önem Türkiye'nin Eylem Planı girişiminde de ortaya çıkmaktadır.

Bahse konu dönemde Türkiye ile AB ilişkileri Gümrük Birliği'nin tamamlanması ekseninde ilerlemekteydi ve yakın tarihte üyeliğe ilişkin Türkiye'nin kaygılar taşımasına sebep olan gelişmeler yaşanmıştı. Dolayısı ile Türkiye'nin AB nezdinde herhangi bir yönlendirme kapasitesine haiz olmadığı açıktır. Ancak, dikkat çeken hususlardan biri AB tarafından organize edilen Londra Konferansı'na Türkiye'nin de davet edilmesidir. AB'nin Türkiye'yi Eski Yugoslavya'yı oluşturan ülkeler ile o dönem AB'yi oluşturan ülkelerin katıldığı bir konferansa dâhil etmesi hem Türkiye'nin bölgeden bir güç olarak sayılmasının hem de İİT nezdinde sahip olduğu önemin bir

sonucudur. Dolayısı ile Türkiye AB perspektifinden AB'nin bir unsuru olarak değil, Balkanlar bölgesinin ve çatışmaların en çok yankı bulduğu İslam coğrafyasının bir unsuru olarak görülmüş, bu çerçevede Londra Konferansı'na davet edilmiştir.

Tarihin herhangi bir döneminde yaşanmış bir olayı bir bağımlı değişken olarak seçerek incelemek, sonrasında da bu bağımlı değişkeni etkileyen bağımsız değişkenleri değiştirmek sureti ile ortaya çıkabilecek potansiyel sonuçlara ilişkin tahminlerde bulunmak akademisyenler ve tarihçiler arasında pek de muteber bir yöntem olarak kabul edilmemektedir. Her olay tarih sahnesinde tektir ve onu oluşturan sayısız bağımsız değişkenin tek sonucu olarak vuku bulur. Bu bağımsız değişkenlerden her birinin de tarih sahnesinin bir başka olayı olduğu ve yine her birinin de sayısız bağımsız değişkenin ortaya çıkardığı bir bağımlı değişken olarak karşımıza çıktığı düşünüldüğünde akademisyenler ve tarihçiler arasında kabul edilen bu genel görüşün ne kadar haklı olduğu bir kez daha anlaşılmaktadır. Yugoslavya'da soykırımlar yaşanırken ve devlet parçalanırken ortaya çıkan tabloya yönelik Türkiye'nin göstermiş olduğu çabaları tarih sahnesinden bir bağımlı değişken olarak seçip, Türkiye'nin sahip olduğu kapasiteyi etkileyen her unsuru da bu olayın oluşmasını sağlayan bağımsız değişkenler olarak kabul eden bir araştırma, bahse konu bağımlı değişkenleri (Türkiye'nin kapasitesini oluşturan ekonomi, dış politika, iç politika, uluslararası düzende işgal edilen pozisyonlar vb. parametreler) değiştirmek sureti ile ortaya çıkabilecek potansiyel sonuçlara dair tahminde bulunmaya kalktığı anda bu temel hataya düşmüş olacaktır. Türkiye o dönemde BM Güvenlik Konseyi üyesi ya da BM'nin etkin bir üyesi olsaydı yukarıda sayılan ve sonuçsuz kalan girişimleri farklı sonuçlanır mıydı? Bilinemez. AB'ye üye olmuş bir Türkiye AB içerisinde bir girişimde bulunur muydu? Bulunsa bile bir sonuç alınabilir miydi? Tahmin edilemez. NATO içerisinde stratejik olarak en önemli aktör olsa idi ABD'nin gerçekleştirdiği gibi bir yönlendirme kapasitesi olur muydu? Öngörülemmez. Ancak bu araştırma süresince karşılaşılan ve bir kısmı bu araştırmada yer bulan örnek olaylar okuyucuya bir gerçeği göstermektedir. Türkiye tarafından bazı örgütler nezdinde savaşın erken safhalarında bazı talepler dillendirilmiş, bazı politikaların benimsenmesi istenmiş ve bazı kararlar alınması talep edilmiştir. Bunların başında BM'ye sunulan eylem planı ve dönem başkanlığı yürütülen İİT nezdinde yapılan girişimler gelmektedir. Bu talepler dönemin konjonktürü ve Türkiye'nin bu örgütler içerisinde sahip olduğu kapasitenin bütünleşik bir sonucu olarak

sonuçsuz kalmıştır. Savaşın ilerleyen dönemlerinde ise benzer talepleri, önlemleri ve girişimleri konu edinen ve önemli aktörler tarafından aynı uluslararası aktörlerin dikkatine sunulan politikalar ise bu örgütler tarafından dikkate alınmıştır. Bu çalışma Türkiye'nin uluslararası örgütleri başta Bosna olmak üzere Yugoslavya'nın dağılması sürecinde yaşanan krize yönlendirme çabalarında bulunduğunu ancak örgütler içerisinde sahip olduğu yönlendirebilme kapasitesinin buna izin verecek ölçüde güçlü olmadığını, bahse konu örgütler içerisinde gereken çabayı gösteren bir üye olduğunu ancak istediği etkiyi doğuramadığını öne sürmektedir. Bu iddia ile ulaşılmak istenen sonuç ise üyesi olunan uluslararası örgütlerin içerisinde sahip olunan pozisyonun artırılması çalışmalarının Türk Dış Politikası için elzem ve hayati bir hedef olduğudur. Araştırmanın seyri boyunca okurun dikkatine sunulan bütün bu örnek olaylar, Türkiye'nin başta AB'ye tam üyelik ve BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliği gibi uluslararası örgütlerde rol üstlenme ve önemli bir pozisyonu işgal ederek yer alma hedeflerinin ve politikalarının ne kadar doğru ve elzem olduğunu bir kez daha göstermektedir. Çünkü Yugoslavya'nın dağılma sürecinde Türkiye çatışmanın ilk yıllarından itibaren durumun vahametini anlamış ve düşüncelerini başta BM olmak üzere üyesi olduğu ya da iş birliği içerisinde bulunduğu örgütlerin dikkatine sunmaktan çekinmemiştir. Ancak, araştırmada iddia edilen Türkiye'nin örgütler içerisindeki ağırlığının buna izin vermediği gerçeği söz konusu örnek olaylar neticesinde doğrulanmış olup, Türk Dış Politikasının temel hedeflerinden olan örgütler içerisinde temsil gücünün artırılması politikasının devam etmesine ihtiyaç olduğu anlaşılmıştır. Türkiye'nin Ortadoğu, Balkanlar ve Afrika'nın arasında yer alan, Batı ile güçlü bir işbirliği olan ve tüm bu bölgelerle koparılamaz ve yok sayılamaz bağlara sahip olan bir bölgesel güç olarak, bu bölgelerin herhangi birinde bugün yaşanan veya ileride yaşanabilecek olan bir trajediye müdahale etme kapasitesini arttırmak ve olumlu sonuçlar alabilmek adına aktif dış politika ve uluslararası örgütlerde rol alarak etkin olma politikalarını uygulamaya devam etmesi, hatta bu konudaki girişimlerini ve çabalarını arttırması şarttır. Daha önce de zikredildiği üzere, Türkiye'nin bölgesel konumu ve stratejik önemi sahip olduğu bir değer olduğu kadar bir sorumluluktur da. Bu sorumluluğun layığı ile yerine getirilmesi ise ancak etkili bir temsil, çok kanallı girişim yapabilme kapasitesi ve önemli pozisyonların işgali ile gerçekleşebilecektir.

KAYNAKÇA

- AHMAD, F., (2014), Modern Türkiye'nin Oluşumu, (12. Basım), Kaynak Yayınları, İstanbul
- AKÇİÇEK, A., ERDOĞAN, M. M., (2013), "1989-1993 Dönemi Türk Dış Politikası", (2013), *Türk Dış Politikası II*, (1. Baskı), Kemal Yakut, M. Murat Erdoğan, Açıköğretim Yayınları, Eskişehir
- AKTAŞ, M., "Türkiye İslam Konferansı Örgütü'ne Üye Midir?", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11, 2010, (1), s. 1-87.
- AKTOPRAK, E., (2013), "Bölgesel Uluslararası Örgütler: Avrupa Konseyi ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı", *Uluslararası Örgütler*, (1. Baskı), Çınar Özen, Özgür Tonus, Açıköğretim Yayınları, Eskişehir
- AKYÜREK, S., BİLGİÇ, H. S., (2012), "Balkanlarda Türkiye ve Türk Algısı", *BİLGESAM*, Ankara
- ALKAN, N., (2013), "Yugoslavya'nın Dağılması", *Balkanlar El Kitabı 2. Cilt: Çağdaş Balkanlar*, (2. Baskı), Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay, Akçağ Yayınları, Ankara
- ALKAN, N., (2013), "Dayton Sonrasında Bosna-Hersek", *Balkanlar El Kitabı 2. Cilt: Çağdaş Balkanlar*, (2. Baskı), Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay, Akçağ Yayınları, Ankara
- ARI, T., (2008), Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği, (5. Baskı), MKM Yayınları, Bursa
- ARISOY, A., "Balkan Paradoksu: Bir Parçalanma ve Bütünleşme Alanı Olarak Güneydoğu Avrupa", *Avrasya Etüdları Dergisi*, 2013, (43), s. 74-99.
- ATAMAN, M., "Özalist Dış Politika: Aktif ve Rasyonel Bir Anlayış", *Bilgi Dergisi*, Cilt: 7, 2013, s. 49-64.
- ATSIZ GÖKDAĞ, B., "Kosova Türkleri", *Balkanlar El Kitabı 2. Cilt: Çağdaş Balkanlar*, (2. Baskı), Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay, Akçağ Yayınları, Ankara
- AYDINLI, D., ERDOĞAN, M. M., (2013), "1993-1996 Dönemi Türk Dış Politikası", *Türk Dış Politikası II*, (1. Baskı), Kemal Yakut, M. Murat Erdoğan, Açıköğretim Yayınları, Eskişehir
- AYDOĞAN, E., "1980'den Günümüze Türkiye'de Enflasyon Serüveni", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt 11, 2004, (1)
- BABALI, T., DEMİRTAŞ COŞKUN, B., İSEN, M., (2012), "Türkiye ve Balkanlar", *Balkanlarda Siyaset*, (1. Baskı), Müjgan Bozkaya (der.), Açıköğretim Yayınları, Eskişehir

- BAHARÇİÇEK, A., (2003), “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye’nin Balkanlar Politikası”, *1980-2003 Türkiye’nin Dış, Ekonomik, Sosyal ve İdari Politikaları*, Turkut Göksu, Hasan Hüseyin Çevik, Abdülkadir Baharçicek, Ali Şen, Siyasal Kitapevi, Ankara
- BAYRAK, M., KANCA, O. C., “Türkiye’de 1970-2011 Yılları Arasında Oluşan Ekonomik ve Siyasi Gelişmelerin Seyri”, *Akademik Bakış Dergisi*, 2013, (35), s. 1-20.
- BEKSAÇ, E., (2013), “Balkanlarda Tarih Öncesi ve Erken Uygarlıklar”, *Balkanlar El Kitabı 1. Cilt: Tarih*, (2. Baskı), Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay, Akçağ Yayınları, Ankara
- BORATAV, K., (2014), Türkiye İktisat Tarihi 1908-2008, (19. Baskı), İmge Kitapevi Yayınları, Ankara
- BOZKURT, G. S., “Tito Sonrası Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 2010, s. 51-95.
- ÇAĞ, G., “Dağılan Yugoslavya’nın Ardından Makedonya ve Türkiye”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, (1), s. 197-216.
- ÇALIŞ, Ş. H., ÖNSOY, M., (2013), “Kavramsal Çerçeve: İsimlendirme ve Bölgesel Kimliğin İnşası”, *Balkanlarda Siyaset*, (1. Baskı), Müjgan Bozkaya, Açıköğretim Yayınları, Eskişehir
- ÇAM, S., “21. Yüzyıl Balkan Barışına TİKA Vurgusu”, *Çerçeve: Yüzyıl Sonra Balkanlar*, 2013, (62), s. 42-49.
- ÇATALBAŞ, N., TELLAL, E., DENK, E., (2013), “SuiGeneris Örgütler”, *Uluslararası Örgütler*, (1. Baskı), Çınar Özen, Özgür Tonus, Açıköğretim Yayınları, Eskişehir
- DAĞCI, K., (2008), “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Evrimi”, Caner Sancaktar Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri ve Bu İlişkilerin Türkiye’ye Yansımaları, Tasam Yayınları,
- DAVUTOĞLU, A., (2011), Stratejik Derinlik, Türkiye’nin Uluslararası Konumu, (74. Baskı), Küre Yayınları, İstanbul
- DEMİRTAŞ COŞKUN, B., “Ankara ve Berlin’in Bosna Savaşı’na Yönelik Politikaları: Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt: 4, Bahar 2007,(13), s. 57-88.
- DEMİRTAŞ COŞKUN, B., “Kosova’nın Bağımsızlığı ve Türk Dış Politikası (1980-2008)”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt: 7, Güz 2010, (27), s. 51-86.
- EKİNCİ, D., “Balkan Coğrafyasının Jeopolitik Özellikleri Üzerine Düşünceler”, *Çerçeve: Yüzyıl Sonra Balkanlar*, Kasım 2013, (62), s. 22-34.
- GÖRMÜŞ, A., “1990’dan Günümüze Türkiye’de İstihdamın Değişim Trendi ve Ulusal İstihdam Stratejisi İhtiyacı”, *Kamu-İş Dergisi*, Cilt: 10, 2010,(4), s. 105-133.

- GÜLSEREN, C., “Deneme: Balkanlardaki Türk İzleri”, *Somuncu Baba Dergisi*, 2007, s. 54-57.
- İRGE, N. F., “Balkanlarda Jeopolitik Bölünmeler ve Türkiye”, *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 2014
- JELAVICH, B., (2013), *Balkan Tarihi 2: 20. Yüzyıl*, (3. Baskı), Küre Yayınları, İstanbul
- KARAGÖL, E. T., “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Dış Borçlar” *Seta Analiz Dergisi*, 2010, (26), s. 4-25.
- KARAGÜL, S., “Türkiye’nin Balkanlardaki ‘Yumuşak Güç’ Perspektifi: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi* 2013, (8), s. 79-102.
- KARATAY, O., “Bosna Sırp Cumhuriyeti”, *Balkanlar El Kitabı 2. Cilt: Çağdaş Balkanlar*, (2. Baskı), Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay, Akçağ Yayınları, Ankara
- KARPAT, K., “Geçmişten Bugüne Balkanlar”, *Çerçeve: Yüzyıl Sonra Balkanlar*, 2013, (62), s. 36-39.
- KAZGAN, G., “1990 Sonrası Yıllarda Türkiye’de Krizler ve İşsizlik; Çalışanlar ve Sosyal Güvenlikleri için Çözümler Açısından bir İnceleme”, *Galatasaray Üniversitesi*, 2002, İstanbul
- KELEŞ, Ö., “Çin’in Uluslararası Müdahale Fikrine Yaklaşımı”, *USAK Analist Dergisi*, 2015, (48), s. 56-59.
- KENAR, N., (2013), “Bosna Hersek Savaşı”, *Balkanlar El Kitabı 2. Cilt: Çağdaş Balkanlar*, (2. Baskı), Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay, Akçağ Yayınları, Ankara
- KEPENEK, Y., (2014), *Türkiye Ekonomisi*, (28. Basım), Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul
- KESKİN, F., (2013), “Birleşmiş Milletler”, *Uluslararası Örgütler*, (1. Baskı), Çınar Özen, Özgür Tonus, Açıköğretim Yayınları, Eskişehir
- KİBAROĞLU, M., “NATO’nun Balistik Füze Savunma Sistemi ve Türkiye”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 9, 2012, (34), s. 183-204.
- KOKA, Ş., (2013), “Sosyalist Yugoslavya Dönemi”, *Balkanlar El Kitabı 2. Cilt: Çağdaş Balkanlar*, (2. Baskı), Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay, Akçağ Yayınları, Ankara
- KULOĞLU, A., “60 Yıllık İttifak: NATO ve Türkiye”, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Cilt: 1, 2009, (4), s. 52-65.
- KUTLAY, M., “Syriza Dönemi”, *USAK Analist Dergisi*, 2015, (48), s. 13-17.
- NASUHBEOĞLU, T., “Balkan Tarihine Genel Bir Bakış”, Ekim 2008, İstanbul
- OĞUZLU, T., “NATO ve Türkiye: Dönüşen İttifakın Sorgulayan Üyesi”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 9, 2012, (34), s. 99-124.

OKTAR, S., DALYANCI, L., “Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizler”, *Marmara Üniversitesi İ. İ. B. F. Cilt*: 29, (2), s. 1-22.

ORAN, B., (2012), Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 2. Cilt, (13. Baskı) , İletişim Yayınları, İstanbul

ORAN, B., “Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar”, s. 353-370.

ORTAYLI, İ., KÜÇÜKKAYA İ., (2012), Cumhuriyet’in İlk Yüzyılı 1923-202, (1. Baskı), Timaş Yayınları, İstanbul

ÖKSÜZ, H., OKUR, M., (2013), “Birinci Dünya Savaşı’nda Balkanlar”, *Balkanlar El Kitabı 1. Cilt: Tarih*, (2. Baskı), Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay, Akçağ Yayınları, Ankara

ÖZEY, R., BOZKURT, G. S., HATİPOĞLU, M., BİLGİÇ, B., BİLGİÇ, T. Ü., BOZBORA, N., ÜLGER, İ.K., (2012), “Ülkeler: Coğrafya, Kültür ve Sosyal Yapı”, *Balkanlarda Siyaset*, (1. Baskı), Müjgan Bozkaya (der.), Açıköğretim Yayınları, Eskişehir

ÖZEY, R., (2013), “Balkanların Coğrafi Yapısı”, *Balkanlar El Kitabı 1. Cilt: Tarih*, (2. Baskı), Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay, Akçağ Yayınları, Ankara

ÖZEY, R., “Balkanların Siyasi Coğrafyası”, *Çerçeve: Yüzyıl Sonra Balkanlar*, 2013, (62), s. 4-21.

SANDER, O. (2013), Siyasi Tarih: 1918 – 1994, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara

SARAL, E., (2013), “Voyvodina”, *Balkanlar El Kitabı 2. Cilt: Çağdaş Balkanlar*, (2. Baskı), Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay, Akçağ Yayınları, Ankara

SEZGİN, Ş., “Türkiye’de 1990-2006 Yılları Arasında Dış Ticaret – Ekonomik Büyüme İlişkisi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2009, (22), s. 175-190.

SÖNMEZ, A., ŞİMŞEK, F., “Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Gelişmelerin Küçük Ölçekli Bir Aile İşletmesi Üzerindeki Etkileri”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, Cilt: 6, 2011, (2), s. 94-114.

TESFA-YOHANNES, A., “The Contribution of Turkish-Serbian Relations Towards Improving Security in the Western Balkans”, *Bilge Strateji Dergisi*, Cilt: 2, 2011, (5), s. 233-255.

TÜRBEDAR, E., (2013), “Kosova Sorunu”, *Balkanlar El Kitabı 2. Cilt: Çağdaş Balkanlar*, (2. Baskı), Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay, Akçağ Yayınları, Ankara

TÜRELİ, R. A., (2008), “Türkiye Ekonomisinin Makroekonomik Dengelerinin Analizi”, II. Ulusal İktisat Kongresi, İzmir

TÜRKEŞ, M., (2013), “Yugoslav Devletinin Kuruluşu ve Krallık Dönemi”, *Balkanlar El Kitabı 2. Cilt: Çağdaş Balkanlar*, (2. Baskı), Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay, Akçağ Yayınları, Ankara

URAZ, A., (1993), Baba, Demirel'in Büyük Türkiye Kavgası Demokrasi ve Kalkınma, EKA Ekonomik Haber Ajansı, Ankara

USUL, A. R., (2013), Batı Sonrası Dünyaya Doğru Türk Dış Politikası, *MÜSİAD*, İstanbul

UZGEL, İ. (2013), "Yugoslav Federasyonu'ndan Sırbistan'a", *Balkanlar El Kitabı 2. Cilt: Çağdaş Balkanlar*, (2. Baskı), Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay, Akçağ Yayınları, Ankara

WERZ, M., HOFFMAN, M., "Amerikan Perspektifinden ABD-Türkiye Ortaklığı: Bir Adım İleri, Üç Adım Geri", *USAK Analist Dergisi*, Şubat 2015, (48), s. 22-29.

YAPICI, M. İ., "Bosna Hersek'te Gerçekleştirilen Askeri Müdahalenin Uluslararası Hukuktaki Yeri", *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, Cilt: 2, 2007, s. 1-24.

YILMAZ, S., "Türkiye-NATO İlişkilerinde 60 Yılın Bilançosu: Ne NATO İle Ne De NATO'suz!", *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 2011.

YÜRÜR, P., (2013), "Bağımsızlıktan Günümüze Hırvatistan", *Balkanlar El Kitabı 2. Cilt: Çağdaş Balkanlar*, (2. Baskı), Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay, Akçağ Yayınları, Ankara

Kullanılan İnternet Kaynakları:

Anadolu Medeniyetleri Müzesi İnternet Sitesi,
<<http://www.anadolumedeniyetlerimuzesi.gov.tr/TR,77778/paleolitik-cag.html>>
(26.02.2015)

Avrupa Birliği Bakanlığı <http://www.ab.gov.tr/files/rehber/03_rehber.pdf>
(06.06.2015)

Birleşmiş Milletler, <www.un.org> (15.04.2015)

Dışişleri Bakanlığı, <<http://www.mfa.gov.tr>> (20.06.2015)

Ekodialog, <www.ekodialog.com> (21.04.2015)

E-Tarih <<http://www.e-tarih.org>> (12.05.2015)

Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı,
<<http://arsiv.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=57334&q=nato-zirvesi-ve-fuze-kalkani-projesi>> (01.06.2015)

Türk Dil Kurumu İnternet Sitesi,
<http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.54dba84d727b24.72327612> (26.02.2015)

Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
<http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/AB_TR_Tarihsel_Gelisim1.pdf>
(01.03.2015)

Türkiye Büyük Millet Meclisi İnternet Sitesi
<https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/AB/turkiye_ab_tarihce.pdf> (02.02.2015)

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, <<http://www.tdvia.org>>
(30.06.2015)

Türkiye İstatistik Kurumu www.tuik.gov.tr (05.07.2015)

US Department of the State, Office of the Historian,
<<https://history.state.gov/milestones/1989-1992/breakup-yugoslavia>> (16.06.2015)

